

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

Pappné Nagy Valéria

Nyugat–magyarországi Egyetem

Sopron

2010

A MAGYAR GAZDASÁG TRANSZNACIONALIZÁLÓDÁSI FOLYAMATA
1989-2009

Értekezés doktori (PhD) fokozat elnyerése érdekében
Készült a Nyugat-magyarországi Egyetem
Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola
Gazdasági folyamatok elmélete és gyakorlata programja keretében

Írta:
Pappné Nagy Valéria

Témavezető: Dr. habil Balázs Judit CSc, egyetemi tanár

Elfogadásra javaslom (igen / nem)

.....
(aláírás)

A jelölt a doktori szigorlaton 100 % -ot ért el.

Sopron, 2009. június 22.

.....
a Szigorlati Bizottság elnöke

Az értekezést bírálóként elfogadásra javaslom (igen /nem)

Első bíráló (Dr.) igen /nem

.....
(aláírás)

Második bíráló (Dr.) igen /nem

.....
(aláírás)

A jelölt az értekezés nyilvános vitáján % - ot ért el.

Sopron,

.....
a Bírálóbizottság elnöke

A doktori (PhD) oklevél minősítése.....

.....
Az EDT elnöke

**A MAGYAR GAZDASÁG
TRANSZNACIONALIZÁLÓDÁSI FOLYAMATA
1989-2009**

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS	8
2. A GAZDASÁG - TUDOMÁNYOK KUTATHATÓSÁGA	10
2.1. AZ ADATOK ÉRDEKTARTALMA	10
2.2. MIT MÉRNEK A KIINDULÁSI ALAPKÉNT SZOLGÁLÓ MAKROGAZDASÁGI MUTATÓK	11
2.3. AZ ADATOK NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTHATÓSÁGA	11
3. GLOBALIZÁCIÓ	13
3.1. A GLOBALIZÁCIÓ FOGALMA	13
3.2. A GLOBALIZÁCIÓ ERŐSÖDÉSÉNEK GAZDASÁGPOLITIKAI HÁTTERE	15
3.2.1. <i>A neoliberalizmus hajnala</i>	15
3.2.2. <i>A „Tobin adó”</i>	17
3.2.3. <i>A globalizációval szemben megfogalmazott kritikák</i>	18
3.2.4. <i>Antiglobalizáció – alterglobalizmus</i>	19
3.3. A GLOBALIZÁCIÓ „MÉRHETŐSÉGE”	21
4. A NYITOTTSÁG MÉRÉSE.....	22
4.1. A NYITOTTSÁG MÉRÉSÉRE ALKALMAS MUTATÓK	22
4.2. A NYITOTTSÁG MÉRÉSE A NEMZETKÖZI ÁRUCSERE TERÜLETÉN	23
4.2.1. <i>Mérés eredmény alapú mutatók alapján</i>	23
4.2.2. <i>Külkereskedelmi nyitottság a korlátozás alapú mutatók alapján</i>	27
4.3. NYITOTTSÁG MÉRÉSE A NEMZETKÖZI TŐKEÁRAMLÁS TERÜLETÉN	29
4.3.1. <i>A „tőkeáramlás” kategória tartalmi kérdései</i>	30
4.3.2. <i>Nyitottság mérése a tőkeáramlás területén eredményalapú mutatók alapján</i>	32
4.3.2.1. IFIGDP.....	32
5. A NEMZETKÖZI MŰKÖDŐTŐKE ÁRAMLÁS, MINT A GLOBALIZÁCIÓ HÚZÓEREJE A XX. SZÁZAD UTOLSÓ ÉVTIZEDÉBEN	34
5.1. A MŰKÖDŐTŐKE ÁRAMLÁS STATISZTIKÁJA, A MŰKÖDŐTŐKE BEFEKTETÉSEK CSOPORTOSÍTÁSA	34
5.2. A MŰKÖDŐTŐKE BEFEKTETÉSEKRE VONATKOZÓ NEMZETKÖZI ADATBÁZISOK PROBLÉMÁI.....	35
5.3. MŰKÖDŐTŐKE ÁRAMLÁS A XX. SZÁZAD VÉGÉN	37
5.4. AZ ORSZÁGOK GAZDASÁGI NYITOTTSÁGÁNAK VIZSGÁLATA A GEQGDGP MUTATÓ ALAPJÁN	40
6. A MAGYAR TŐKEIMPORT ELEMZÉSE	42
6.1. A KELET-EURÓPAI DIREKT TŐKEBEFEKTETÉSEK MOTÍVUMAI	42
6.1.1. <i>Általános motívumok</i>	42
6.1.2. <i>Régió-specifikus motívumok</i>	44

6.2. A CÉLORSZÁG KIVÁLASZTÁSÁNÁL A TŐKEEXPORTŐR ÁLTAL FIGYELEMBE VETT SZEMPONTOK	44
6.3. A MAGYAR TŐKEIMPORT TÖRTÉNETE	46
6.3.1. <i>A magyar működőtőke import szakaszai</i>	47
6.3.1.1. 1989 - 1998-ig terjedő időszak	47
6.4. PRIVATIZÁCIÓ.....	50
6.4.1. <i>A külföldi tőke szerepe a 70-es évek nyugat - európai reprivatizációs folyamataiban</i>	52
6.4.2. <i>Magyar privatizációs gyakorlat és a külföldi tőke</i>	52
6.4.2.1. 1990-1994	52
6.4.2.2. Privatizáció 1994 - 1998-ig	56
6.4.2.3. Bankprivatizáció.....	58
6.4.2.4. Másodlagos privatizáció.....	61
6.4.2.5. Külföldi állami cégek és az intézményi befektetők részvétele a magyar privatizációban.....	62
6.4.2.6. A magyar privatizáció sajátosságai a külföldi befektetők szempontjából.....	64
6.4.3. <i>Összefoglaló gondolatok a privatizációról</i>	66
6.5. A MAGYAR TŐKEIMPORT PRIVATIZÁCIÓ UTÁNI KORSZAKA	68
6.5.1. 1998-2004	68
6.5.1.1. Vámszabad területi szabályozás	68
6.5.2. 2004-től.....	70
7. A MŰKÖDŐTŐKE BEÁRAMLÁS GAZDASÁGI HATÁSAI	72
7.1. HATÁS A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉSRE.....	74
7.2. HATÁSA A BEFOGADÓ ORSZÁG EXPORTJÁRA	75
7.3. HATÁSA A NEMZETGAZDASÁG ÁGAZATI SZERKEZETÉRE	79
7.4. DUÁLIS GAZDASÁGI SZERKEZET KIALAKULÁSA.....	80
7.5. EGYÉB HATÁSOK	81
7.5.1. <i>A tőkeimport hatása a foglalkoztatásra és a jövedelmekre</i>	81
7.5.2. <i>Hatása a gazdaság technikai színvonalára</i>	82
7.5.3. <i>Hatása a fogadó ország tőkemenekítésére</i>	82
7.5.4. <i>Hatása a hazai vállalatokra</i>	82
8. A „MAGYAR” MŰKÖDŐTŐKE EXPORT	84
8.1. MAGYAR MŰKÖDŐTŐKE EXPORT SZAKASZAI	85
8.1.1. <i>A rendszerváltástól – 2000-ig</i>	86
8.1.1.1. A kezdeti évek tőkemenekítése	86
8.1.1.2. Tényleges működőtőke export.....	87
8.1.2. <i>2001-től - napjainkig</i>	87
8.2. A MAGYAR TŐKEEXPORT ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE	89
8.2.1. <i>Területi koncentráció</i>	89
8.2.1.1. Szlovákia, mint elsődleges célország	90
8.2.1.2. Románia	91
8.2.2. <i>Szervezeti koncentráció</i>	92
8.2.3. <i>Ágazati koncentráció</i>	93

8.3. A TŐKEEXPORT TEVÉKENYSÉG ÁLLAMI BEFOLYÁSOLÁSA	94
8.4. A TŐKEEXPORT HATÁSA A MAGYAR GAZDASÁGRA	96
9. A GLOBALIZÁLT VILÁGGAZDASÁG VÁLSÁGA.....	98
9.1. VÁLSÁGTÖRTÉNET	98
9.2. A MODERN SZOCIÁLIS PIACGAZDASÁG ELSŐ VÁLSÁGA. (1973-TÓL).....	102
9.3. VÁLSÁG 2007	107
9.3.1. <i>A jelenlegi pénzügyi és gazdasági válság előtörténete</i>	108
9.3.2. <i>A dot.com</i>	109
9.3.3. <i>A másodlagos jelzálogpiac válsága</i>	110
9.4. MAGYARORSZÁG HELYZETE.....	113
9.5. A VÁLSÁG – ZÁRÓ GONDOLATOK	116
10. ÖSSZEGRZÉS	120
11. SUMMARY.....	126
12. HIVATKOZÁSOK.....	132
13. ÁBRAJEGYZÉK.....	135
14. IRODALOMJEGYZÉK.....	138
15. MELLÉKLETEK.....	154
15.1. A KÜLFÖLDI TŐKE SZEREPE A PRIVATIZÁCIÓBAN	154
15.2. A 100 LEGNAGYOBB ÁRBEVÉTELŰ MAGYARORSZÁGI CÉG.....	162
15.3. A LEGNAGYOBB HAZAI EXPORTŐRÖK	165
16. KÖSZÖNET NYILVÁNÍTÁS.....	167
17. NYILATKOZAT	168

1. Bevezetés

Az 1960-as 70-es években a nemzetgazdaságok „nemzetköziesedése” külkereskedelmük GDP arányos növekedésével volt jellemezhető. A globalizáció részfolyamatai közül vitathatatlanul a nemzetközi áru és szolgáltatás áramlás bővülése játszotta a főszerepet.

A 70-es évek második felében bontakozott ki egy új, – a világgazdaságot alapvetően megváltoztató - folyamat, a vállalatbirodalmak világgazdasági térnyerése, melyet a szakirodalom transznacionalizálódásnak nevez.¹

Ebben az új világgazdasági rendben a transznacionális társaságok fokozatosan maguk alá kényszerítették a nemzetgazdaságokat. Leányvállalataik hálózatán keresztül világgazdasági szinten optimalizálták tevékenységüket, maximalizálták vagyonukat és profitjukat.

A világgazdaság viszonylag új jelensége, a nemzetgazdaságok hatalom-visszaszerzési törekvéseinek egyértelmű jele, hogy a nemzetállamok befolyásukat a tulajdonukban lévő transznacionális társaságokon keresztül próbálják érvényesíteni. Különösen igaz ez az orosz és a kelet-ázsiai térség államaira. Ennek az új állami eszköztárnak illetve viselkedési módnak a vizsgálata, - bármennyire is fontos, hiszen egy új típusú nemzetközi gazdálkodási rend csírái bontakoznak ki - túlmutat e tanulmány témakörén, a gazdasági és politikai biztonsággal foglalkozó kutatók szakterülete.

A magyar gazdaság rendszerváltást követő 20 évének legnagyobb gazdasági teljesítménye a fejlett világhoz fűződő gazdasági kapcsolatok intenzitásának fokozódása, a világgazdaság jelenlegi centrumához fűződő erőteljesebb kapcsolat kiépítése, a teljes külkereskedelmi reorientáció megvalósítása. A globális világgazdaságba történő integrálódás a külföldi tulajdonú cégek nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő szerepvállalása által valósult meg.

A magyar transznacionális index az elmúlt néhány év átlagában 30%-os volt, mely nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő. A hasonló nagyságrendű európai országok a magyar adat harmadát produkálják,²a világszerte pedig 11%.

¹A transznacionális kifejezés először 1974-ben az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa által létrehozott ENSZ bizottság nevében szerepel. Commission and Center on Transnational Corporations

² Pl: Portugália 9,5%

A 80% körüli export/GDP arány, a 100%-os nemzetközi adósság/GDP arány, a 82%-os államadósság/GDP, erőteljes nemzetközi függésről tesz tanulságot, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a makrogazdaság teljesítményének jelentős részét olyan külföldi tulajdonban lévő cégek hozzák létre, melyek működését anyavállalataik stratégiai döntése, nem pedig a magyar gazdaságpolitikai vezetés irányítja.

Ez a „külföldi cégek által integrált fejlődési modell”³ mind politikai, mind pedig gazdasági szempontból jelentős kockázattal jár. A liberalizált gazdaságok – így a magyar gazdaság- esetében megerősödik a külső hatásokkal szembeni sérülékenység, és a külső függés. A magyar gazdaság nyitottságát, sebezhetőségét, aszimmetrikus függését kiválóan bizonyította az a tény, hogy a jelenlegi globális válság, - melynek hatásai ma még beláthatatlanok - szinte azonnal megjelent Magyarországon.

E tanulmány megpróbálja elemezni a magyar gazdaság rendszerváltást követő gazdaságtörténetének legfontosabb folyamatát, ehhez az új globalizált világgazdasághoz való integrálódást. A téma bonyolultsága következtében a folyamat minden aspektusának részletes elemzésére, a magyar folyamatok regionális összehasonlítására a szerző nem vállalkozhat, ennek ellenére törekszik arra, hogy egy viszonylag átfogó képet nyújtson az elmúlt 20 év meghatározó – a témához kapcsolódó – gazdasági folyamatairól, és az ennek eredményeképpen kialakult helyzetről.

A kutatómunkát leginkább az elemzéshez szükséges adatbázisok tartalmi hiányosságai, pontatlansága, megbízhatatlansága, érdek alapú torzítása akadályozta. Nem ritkán a különböző szervezetek egymásnak ellentmondó „objektív” – nem egyszer utólag módosított - adatai nehezítették a tisztánlátást.

Az MNB által revidált legfrissebb adatok az értekezés adatgyűjtési periódusának lezárásakor a nemzetközi működőtőke áramlás témakörében **a 2006-os év adatai**. A későbbi évekre vonatkozó adatok számos nemzetközi és magyar adatbázis publikált adatai, melyek nem egyszer, - azonos témában - nagyságrendi eltéréseket tartalmaznak.

³ A kifejezés Szanyi Miklós közgazdász, az MTA VKI kutatójától származik.

2. A gazdaság - tudományok kutathatósága

2.1. Az adatok érdektartalma

Minden kutatási tevékenység kiindulópontja az információ. Kellő mennyiségű, pontos, naprakész információ nélkül helyesen dönteni sem lehet, következtetéseket levonni, elméleteket, összefüggéseket felállítani pedig tudománytalan.

A jelenlegi gazdasági rendszerben, ha lehet még inkább igaz Adam Smith-nek – a gazdasági liberalizmus szellemi atyjaként, ismert angol polgári közgazdának – „A vizsgálódás a nemzetek gazdaságáról” című 1776-ban megjelent korszakalkotó művében közzétett megállapítás, mely szerint a „homo oeconomicus” tevékenységét piacgazdasági körülmények között az egoizmus vezérli. A gazdasági szereplőket már információszolgáltatási tevékenységükben is az önérdék vezeti. A szó eredeti értelmében vett „objektív” adatot, vagy információt a gazdasági alrendszer vizsgálata során nehezen találunk. Vizsgálódása során tehát komoly nehézségekkel találja szemben magát egy kutató, hiszen érdekellentétek, tudatos kozmetikázás és adattorzítás nehezíti munkáját. Az hogy, ki, mikor, milyen célból, milyen pozícióból szolgáltatva, publikálta az információt legalább olyan fontos, mint maga az információ.

Bár így a kutatás „objektivitása” sok esetben megkérdőjelezhető, két fontos okból nem is lenne szerencsés a gazdasági folyamatokra nézve, ha az adatok a „valót” tükröznék.

- A gazdaság szereplői eleve bekalkulálják az adatok érdekalapú torzítását, ebből következően a valós – érdektelen - adatot közlő hátrányba kerül.
- A gazdasági információk „önbeteljesítő jóslat”-ként funkcionálnak, így egy pesszimista adat kedvezőtlen folyamatokat indukálhat.⁴

Ez utóbbi különösen igaz a pénzügyi folyamatok vonatkozásában,⁵ melyhez az adott tanulmány témaköre is kapcsolható.

⁴ Az IMF 2009. május.7.-én kért „bocsánatot”, mivel hibás adatainak közzététele következtében KKE országai jelentős veszteségeket szenvedtek nemzeti valutájuk árfolyamának zuhanása következtében.

⁵ Közismert, hogy egy magas szintre prognosztizált inflációs ráta az inflációs várakozásokon keresztül „beteljesítődik”.

2.2. Mit mérnek a kiindulási alapként szolgáló makrogazdasági mutatók

A modern gazdaságok legfontosabb mérőszáma, a makrogazdasági teljesítményt aggregáltan jellemző „főadat” a GDP, illetve ennek növekedése. Ezen adat változásán keresztül ítélik meg az országok, a kormányok teljesítményét, ennek változásához igazítják a gazdasági szabályozást. Beteges fétisizmus övezi ezeket a statisztikai adatokat, miközben a bennük rejlő információ további felhasználása csak nagy körültekintéssel tehető meg.

A Valóság című folyóirat 1998. februári száma három amerikai statisztikus cikkét közli. Szemléltetésül néhány mondatnyi idézet e cikkből.[Cobb et al., 1998]

„A GDP különös normája szerint az ország gazdasági hőse az a halálos rákbeteg, aki éppen egy költséges válópert folytat./.../A válások például jókora összeggel növelik a GDP-t az ügyvédi számlák, a második háztartás szükségessége, a gyerekek szállítása, a nevelési tanácsadás igénybevétele stb. révén. Egyedül a válóperes ügyvédek évente néhány milliárd dollárral, sőt valószínűleg jóval többel járulnak hozzá a növekedéshez./.../ A bűnözés több mint évi 65 milliárdos bevételt hoz a bűnmegelőzési és biztonsági iparnak.”

No és még egy gondolat ugyaninnen:

„Az ország minél jobban kimeríti erőforrásait, annál inkább nő a GDP. Ez alapvető számbavételi elveket sért meg azzal, hogy a tőke kimerítését folyó jövedelemnek tünteti fel”

2.3. Az adatok nemzetközi összehasonlíthatósága

A XXI. század elejének világgazdasága igen bonyolult rendszert alkot. A nemzetközi gazdasági folyamatok szereplői, a 200 nemzet állam, a nemzetközi szervezetek, az önálló szereplőként nyilvántartott integrációk és a főszereplők, a 600 000 multinacionális cég 800 000 leányvállalatával fenntartott szövevényes kapcsolatrendszere átláthatatlan. Ezt a bonyolult valóságot egy még bonyolultabb statisztikai rendszer próbálja lefedni. A statisztikai egységesítés még a kezdeteknél jár.

A nemzetközi gazdaság folyamatainak, helyzetének elemzéséből levont következtetéseket tehát kellő óvatossággal szabad kimondani, kezelni illetve más kutatók következtetéseit körültekintéssel szabad felhasználni.

Különösen figyelni kell:

- A kategóriák belső tartalmi azonosságára, - nemcsak a fordítási hibákra tekintettel
- az alkalmazott statisztikai módszerek különbözőségére,
- az eltérő monetarizáltsági és gazdasági fejlettségi szint következtében jelentkező adathiány kezelésére

3. Globalizáció

Egy internetes keresőprogramba kulcsszóként beírva a „globalizáció” szót, a kijelzett találatok száma meghaladja a másfél milliót /1760000/. A téma közkeletességéhez, sokszínűségéhez, kimeríthetlenségéhez, tehát nem fér kétség. Korunk meghatározó „élménye” a globalizáció. Már magának a fogalomnak a tisztázása sem egyszerű, hiszen az általa lefedett folyamatok rendkívül összetettek.

Maga az elnevezés – a konkrét tudományos kategória – először az 1980-as években jelent meg az angol, illetve az 1990-es évek elején a német nyelvű szakajtóban.

A globalizáció, - mint a XXI. század meghatározó jelensége – minden társadalomtudomány kiemelt vizsgálódási területe, hiszen a folyamatok nem korlátozódnak a gazdasági területre. Érintik és átalakítják a gazdasági alrendszeren kívül a politika, a tudomány, a kultúra egész rendszerét. Társadalomtudósok vizsgálják a globalizációs folyamatok megjelenésének okait, sajátosságait, a különböző területeken jelentkező pozitív illetve negatív hatásait, mérhetőségét, intenzitását, elkerülhetőségét illetve elkerülhetlenségét.

Kevés olyan társadalomtudományi kategória létezik, mellyel kapcsolatban a szakértők ilyen sokrétű, - érzelmeiktől sem mentes – vitákat folytattak és folytatnak. Különösen a Közép-Kelet-európai régió átalakuló országaiban képes intenzív érzelmeket kiváltani ez a témakör – a szakma jellegéből adódóan türelmes, szemlélődő, racionális – társadalomkutatókból. Ez nem véletlen, hiszen a folyamatok bonyolultak, hatásaik igen szerteágazók, így objektív módon megragadni, mérésére kvantitatív módszereket kidolgozni szinte lehetetlen.

3.1. A globalizáció fogalma

A globalizáció fogalma mögött megbúvó jelenségek, folyamatok egyáltalában nem a modernkor újdonságai. Több száz év óta fokozatosan kibontakozó, erősödő folyamatok.

A XX. század utolsó évtizedének sajátossága csupán annyi, hogy a folyamatok felgyorsultak, intenzitásuk fokozódott. Csak a gazdasági alrendszeren belül vizsgálva, számos fogalom szinonimájaként használják. Politikusok, újságírók, de még szakmabeli kutatók is előszeretettel használják e fogalmat a transznacionalizálódás, integráció,

internacionalizálás, a köznyelvben westernizáció, macdonaldizáció, amerikanizálódás szavak helyett. A legáltalánosabb megfogalmazás szerint:

„A gazdasági értelemben vett globalizáció a világgazdaság szerves rendszerré formálódásának történelmi folyamata. A folyamat lényege egyfelől a gazdasági kapcsolatoknak, pontosabban a gazdasági folyamatoknak és viszonyoknak mind több országra, illetve területre való kiterjedése, másfelől a közöttük kialakuló kölcsönös (bár nem szimmetrikus) függőség, vagyis az aszimmetrikus interdependencia elmélyülése, intenzitásának fokozódása.” (Szentés, 2003)

Bármely oldalról is közelítünk, abban mindenki egyetért, hogy a globalizáció egy folyamat, mely a jelenlegi világgazdaságot meghatározza. Abban azonban, hogy ez a folyamat „áldás vagy átok”, a tudomány és technikai haladásból adódó szükségszerűség, vagy a piacgazdaság ellentmondásainak nemzetközi szintű kiéleződése, már erőteljesek a nézetkülönbségek.

Példaként néhány szélsőséges vélemény, illetve értelmezés:

- a neoliberais közgazdák által leginkább elfogadott – kissé apologetikus - álláspont szerint a globalizáció nem más, mint:

„a mindenkinek előnyös nemzetközi kereskedelem és munkamegosztás általánossá, globálissá válása a modern szállítóeszközök és kommunikációs technikák, köztük elsősorban a számítógépek és a mikroelektronika segítségével” [Enderffy, 2003]

- a másik - a legszélsőségebb „forradalmi” – vélemény szerint a globalizáció néhány fejlett országbeli multinacionális társaság globális dominanciája, egyoldalú függőségi rendszer az elmaradottság konzerválása mellett.

„a mai neoliberais globalizáció nem más, mint a hatalmasoknak és gazdagoknak a gyengék és szegények feletti kíméletlen uralma, amelyet gazdasági, politikai és katonai eszközökkel valósítanak meg./.../ olyan válaszkísérlet a világgazdaság stagnálására, amely a világ vezető államainak érdekeit szolgálja.”[Enderffy, 2003]

- a harmadik, - ugyancsak szélsőséges – megfogalmazás Immanuel Wallerstein történész véleménye:

„Szerintem nincs ilyen, hogy globalizáció. Ez pusztán retorika, amely meghatározott érdekeknek megfelelően alakult ki az 1990-es években. Ha az a kérdés, hogy létezik-e a világ egyesülésének folyamata, akkor természetesen igen, a válasz. Ez egy ötszáz éves folyamat.” [Andor, 2002]

3.2. A globalizáció erősödésének gazdaságpolitikai háttere

A gazdasági globalizáció intenzívebbé válásának forrása a technikai – technológiai és üzleti folyamatok fejlődése, az informatika, telekommunikáció, a szállítás és közlekedés területén lezajlott műszaki fejlődés. Mindezek azonban önmagukban – a neoliberais gazdaságpolitika „megtámogatása” nélkül csak jóval lassabban vezettek volna a jelenleg kialakult helyzethez. A különböző szakértői csoportok véleménye eltér abban a vonatkozásban, hogy a két forrás – a TTF és a neoliberais gazdaságpolitikai fordulat – közül, melyik a „forrás forrása”, azaz a globalizációs folyamatok felgyorsulásának oka a tudományos és technikai forradalom új szakaszba lépése, vagy a gazdasági liberalizmus modernkori feltalálása.

3.2.1. A neoliberalizmus hajnala

1971 augusztus 15.-én a Nixon-i csomagterv részeként az utolsó devizát, a dollárt is elszakították az aranytól, tehát – de jure is⁶ – véget ért a közismert néven Bretton Woods-i – azaz, az arany-deviza standard – nemzetközi pénzügyi rendszer. 1973 szeptemberében pedig, - viszonylag váratlanul - az olajárak az egekig emelkedtek.

A reálszektor és a pénzügyi szektor együttes válsága megnyitotta a XX. század legnagyobb – utólagos elnevezéssel „strukturális” – gazdasági világválságát, melynek „eredményeként” a világgazdaság egy minőségileg új szakaszba lépett. Véget ért az „aranykor”-ként emlegetett fejlődési szakasz /a Kondratief ciklus „A” fázisa /⁷

A válságból való kilábalás egyedül üdvözítő eszközeként a meghatározó gazdaságelméleti szakemberek a gazdasági liberalizmus újraélesztését, a „liberalizáció, dereguláció, reprivatizáció” hármas kulcsszóval jellemzett gazdaságpolitikai irányvonalat tartották célravezetőnek. A gazdaság „államtalanítása”, az állami szabályozás közvetetté – alapvetően a monetáris politikán keresztül megvalósulóvá – tétele a **neoliberais fordulat** lényege.

⁶ A rendszer de facto összeomlását a pénzügyi szakértők az 1968-as „kettős aranyár” bevezetéséhez kötik.

⁷ Kondratyev orosz matematikus, statisztikus az 1924-ben Londonban tartott világgazdasági konferencián tette közzé tudományos hipotézisét, - az úgynevezett „Hosszú hullám” elméletet – mely szerint a világgazdaság centruma egy 50-60 éves amplitúdóval jellemezhető ciklikus mozgást végez. A 25-30 éves konjunkturális időszakot / „A” fázis / egy 25-30 éves dekonjunkturális szakasz követ. / „B” fázis /

A reálszférában az olajárrobbanás következtében az egyik oldalon - az arab országok gyenge beruházás-adszorpciók képességének köszönhetően - hihetetlen nagyságrendű tőke halmozódott fel, mely a fejlett országok bankrendszerében rövid lejáratú betétként jelent meg, míg a másik oldalon az olajszámlákat egyre kevésbé fizetni tudó, közel 130 ország került néhány év leforgása alatt adósságsapdába. Az eladósodott országok a nemzetközi pénzügyi szervezetek / IMF, IBRD/ „ajánlására” – az ország-specifikumokat figyelmen kívül hagyó, - az akkor uralkodó nemzetközi trendnek megfelelő, neoliberális irányzatot képviselő - kiigazítási politikákat vezettek be. A kormányok a pénzügyi stabilitás oltárán feláldoztak számos olyan „értéket” és érdeket, mely országuk hosszú távú gazdasági felemelkedésének záloga volt.

Ennek a gazdaságpolitikai irányzatnak – az IMF hathatós segítségével történt – nemzetközi elterjedése eredményeképpen a pénzügyi szektor maga alá gyűrte a reálszférát. „Fél évszázaddal létrejötté után világos, hogy az IMF küldetése kudarcot vallott. Az IMF nem a gazdasági stabilizációhoz, hanem a globális instabilitás növekedéséhez járult hozzá”⁸véli a 2001-ben Nobel-díjat kapott jeles közgazda, Joseph Stiglitz. [Stiglicz, 2003]

A neoliberális fordulat eredményeként az évtized végéig megezerszereződött a banktőke.[Pappné, 1999] A 90-es évek közepére tulajdonképpen megvalósult a tőkeáramlás teljes szabadsága. A kormányok egymással versengtek a szabályok leépítésében. A politikai, de inkább a gazdasági nyomás hatására a legtöbb fejlődő ország - beleértve a rendszerváltó Közép-Kelet-európai régió országait is - a tőkeszegénység által motiváltan lemondott a tőkeáramlás állami ellenőrzéséről.

Soha nem látott mértékben tovább differenciálódtak a jövedelmek. A jövedelmek 82.7 %-ával rendelkezett a világ népességének 20%-a.[Pappné,1996] A nemzetközi tőkemozgás az 1977-beni napi 18,3 milliárd dollárról, 2000-re napi 1,8 billió dollárra ugrott, mely összeg 98%-ának köze sem volt a reálgazdasághoz. Szakértők szerint jelenleg 6-7 ezer milliárd dollár áramlik naponta többször is az online értékpapírpiacokon és árutőzsdéken. Ez a spekulatív tőke a világ éves áruexportjának kétszerese, a nemzetközi FDI áramlás negyvenszerese.[Balázs, 2007]

A spekulatív tőkemozgás az úgynevezett „forró pénzek” elviselhetetlen szintre emelték a gazdasági instabilitást, és a magasabb jövedelmezőség következtében jelentős tőkét vonnak el a reálgazdaságtól. Ezek a nemzetközi pénzmozgások teszik

⁸ Joseph E. Stiglitz: (2003) A globalizáció és visszásságai. Nagyvilág Kiadó, 33.o

szabályozhatatlanná és kiszámíthatatlanná a pénzügyi és rajta keresztül a reálgazdasági szektort.

A spekulatív tőke mozgások nemzetközi szabályozására - már közel 10 éve – a közgazdászok elméleteket és eszközöket dolgoztak ki, melyek a jelentős érdekkellentétek miatt mindezidáig nem kerültek bevezetésre. Ezek közül a legismertebb a „Tobin adó”.

3.2.2. A „Tobin adó”

James Tobin, az 1981-es év közgazdasági Nobel-díjas professzora már 1972-ben egy olyan adó bevezetésére tett javaslatot, mely a valutakonverzió megadóztatásával csökkentené az árfolyamnyereséget, ezáltal a pénzügyi spekulációt. A szakmai viták középpontjában az elképzelés technikai megvalósíthatósága állt. A bevezetés köre, mértéke, beszédhetősége, és esetleges negatív hatása képezte a viták súlypontját. Ebben a vonatkozásban Paul Bernard Spahn német közgazdász által kidolgozott továbbfejlesztett változat azonban meghozta a szakmai körök viszonylagos konszenzusát.

Az adóval kapcsolatos szakmai viták a későbbiekben politikai, ideológiai területre koncentráálódtak. A 90-es évek végének sorozatos pénzügyi válságai következtében a Tobin-adóval kapcsolatos elképzelések újra napirendre kerültek. Az 1997-es ázsiai devizaválság után, az adó ügyét az alterglobalista mozgalmak karolták fel.

A globalizáció globális kormányzást igényel. Bár ennek megteremtése utópiának tűnik, a világgazdaság működése azonnali reformokat igényel. A jelenlegi válság egyértelművé tette, hogy a politikai hatalomnak meg kell teremteni a nemzetközi pénzügyek feletti irányítást, helyre kell állítani a munka és a tőkejövedelmek adóztatási egyensúlytalanságát. 2009. október. 20.-án a G20-ak kormányai megbízták a Nemzetközi Valutaalapot egy nemzetközi pénzügyi tranzakciós adó részleteinek kidolgozásával.

Valószínűleg található majd egy adózásttechnikailag is megfelelő megoldás, de ez megoldja-e a világgazdaság baját? Átalakítható-e a pénzügyi szektor a reálszektor működésének paradigmaváltása nélkül? Létezik-e emberközpontú globál gazdaság?

3.2.3. A globalizációval szemben megfogalmazott kritikák

A globalizációval szembeni kritikáknak sokféle irányzata létezik. A teljesség igénye nélkül vegyük sorra a legfontosabb irányzatokat:

- A szociálliberális – keresztény globalizáció kritika:

Alapvetően jónak ítéli a globalizációs folyamatot.⁹ Egyedüli rossz - véleményük szerint - a szegénység és az éhezés, melyet nemzetközi szinten kezelni kell.

E „kezelés” fő eszközei az adományok. „A nyomor enyhítése nem gazdaságpolitikai, hanem karitatív kérdés” hangoztatják a legenyhébbnek tartott kritikai irányzat képviselői.¹⁰

- Szociáldemokrata – keynesiánus kritika már erőteljesebben fogalmaz.

„Humanizálni kell globalizációt”. Kiválóan szemlélteti ezt Kofi Annan egykori ENSZ főtitkár 2003 januári üzenete, melyet a braziliai Porto Allegre-ben megrendezett Társadalmi Világforum résztvevőinek küldött.

„Egyetértünk abban, hogy sok ember és sok ország eddig alig, vagy egyáltalán nem húzott hasznot a globalizációból. De nem az a kérdés, hogy akarjuk-e a globalizációt, hanem az, hogy milyen globalizációt akarunk. Célunk, hogy a globalizáció egy igazságosabb folyamat legyen.” [Cséfalvy, 2004]

A világgazdaság alapproblémája véleményük szerint az instabilitás, mely a nemzetközi méretekben jelentkező – a piaccgazdaságok működéséből eredő - ellentmondások kiéleződésének eredménye. Javaslatuk szerint egy szupranacionális szintre emelkedett, mindenki által elfogadott szabályozásnak kell a folyamatokat „kordában” tartani.

„ A globalizációt nem fordíthatjuk vissza: tovább kell folytatódnia. A működése érdekében pedig globális közintézményekre van szükség.”¹¹[Stiglitz, 2003]

⁹ A keresztény kritika ennél jóval radikálisabb lásd : Kairos Európa Dokumentum

¹⁰ például a „ Jubilee 2000” civil mozgalom

¹¹ Joseph E. Stiglitz: (2003) A globalizáció és visszasságai. Nagyvilág Kiadó, 230.o

Európai képviselői pedig, a jelenlegi amerikanizált világrend helyett egy európai szociális piacgazdasági modell kiépítését szorgalmazzák. Ezt az álláspontot tükrözik a Szocialista Internacionálé dokumentumai is.

- A marxista – forradalmi kritika szerint:

a globalizáció a világkapitalizmus egy új fejlődési fázisa. Ebben a szakaszban megerősödnek a nacionalista nézetek, erősödik a protekciónizmus. A gazdasági és környezeti káros hatások mellett tehát a globalizáció politikai szempontból sem a kívánatos.

- Populista – romantikus kritika

A jelenlegi gazdasági rendet „elfajulásnak” tekinti. Idealizálja a XVIII. századi „laissez faire”, tiszta páci versenyre épülő piacgazdaságot. A kisvállalkozásokra épülő „szociális piacgazdaság” az általuk egyedül humánusnak tartott gazdasági működési rend. A fő gond a monopolstruktúra, a nemzetközi vállalatbirodalmak. Magyarországon talán ez a legismertebb, köszönve ezt David C Korten könyvének. [Korten, 1996]

- Konzervatív – nacionalista kritika

A fő „ellenségek” a multinacionális szervezetek, mert ezek a világ nemzeteire kényszerítik a globalizációt. Gazdasági szempontból megkülönböztetik a pénz és a termelőtőkét. Az előbbit kárhoztatják, az utóbbit – persze csak akkor, ha nemzeti tulajdonban van – magasztalják. Gazdasági programjuk a „nemzeti kapitalizmus”.

3.2.4. Antiglobalizáció – alterglobalizmus

Az „antiglobalizációs” mozgalmak elnevezés kezdetben jól jellemezte azokat a megmozdulásokat, amelyek a nemzetközi pénzügyi és gazdasági intézmények és szervezetek/ IMF, IBRD, OECDI, G7, G8, G20 / közgyűléseit, konferenciáit kísérték.

A világ népességének jelentős része titokban szurkolt az ösztönös, - kissé az ipari forradalom géprombolásait idéző - kezdeti tiltakozásoknak. A mai globalizáció-ellenes

mozgalmak csírái már 1968 után megjelentek, ha nem is a „nagypolitika” részeként, hanem a civil társadalom laza szövetségeiként.

Az 1990-es évek végének sorozatos pénzügyi és gazdasági válságai - Dél-Kelet-Ázsia, Oroszország, Brazília, nem beszélve az akkor transzformációs válsággal küzdő Közép-Kelet Európáról - fordulatot hozott a mozgalom életében.

Az „antiglobalizáció” kifejezés arra utal, mintha a mozgalom ellenezné a globalizácót, melyet a világgazdaság összes bajának forrásaként jelöl meg. Szó sincs azonban arról, hogy résztvevői ellene lennének a nemzetközi kapcsolatteremtésnek, a technikai fejlődés által lehetővé tett általános életszínvonal emelkedésnek, a „népek összefogásának”. A fő „ellenség” számukra csak a neoliberais gazdaságelméleti alapokon álló, a pénz által vezérelt, hatásában a közösségeket és a környezetet egyaránt romboló, a transznacionális monopolstruktúrán és a nemzetközi forrótőke áramlásán keresztül megvalósuló formája.

Politikai, vallási hovatartozástól függetlenül megindult a civil társadalom összefogása. Az egységes ideológiai alapok nélküli mozgalom, szakszervezeteket, egyesületeket, zöld szervezeteket, vallási szervezeteket, szociális egyesületeket, egyházakat, baloldali mozgalmakat, lokalistákat, keresztényszociálisokat, jogvédőket, anarchistákat egyaránt tömörít. Törekvéseiket leginkább az „**alterglobalista**” szó jellemzi.

E mozgalmak fontos tulajdonsága az, hogy a korábbi – elsősorban politikai – mozgalmakhoz képest nem törekszenek úgynevezett „centralizált struktúra” létrehozására. Az alterglobalista szervezetek ugyan nem „pártellenesek”, de véleményük szerint a pártok „a rendszer foglyai”. Azt az álláspontot képviselik, hogy a jelen legfontosabb ellentmondásai, problémái, - a ma ismeretes és elfogadott politikai keretek között - már nem oldhatók meg.

„ A lényeg: a modern társadalmak kialakulásával elveszett közösségek új köntösben való életre keltése, a társadalmi részvétel, az alulról építkezés./.../A kapitalizmus legjelentősebb vívmányának az individualizációnak **mai túlhajtása** olyan mértékben rombolja szét a legegységesebb közösségeket is, hogy az már az egyén léthatárait és elemi szabadságlehetőségeit veszélyezteti.”[Szalai, 2005]

3.3. A globalizáció „mérhetősége”

A kutatók egy része a folyamat mérhetetlenségét hangsúlyozza.

P. Dicken szerint a mai világgazdaságban felismerhető egy fokozódó nemzetköziesedés, a gazdasági folyamatok átlépi a nemzetgazdasági határokat, ez kvantitatív folyamat, és mint ilyen mérhető, ettől azonban ő megkülönbözteti a globalizációt, mely „a nemzetközileg szétszóródott tevékenységek funkcionális integrációját jelentő” kvalitatív folyamat. [Szentés, 2002]

A leginkább matematizálható társadalomtudomány, a közgazdaságtan szakértőinek a gazdasági globalizáció mérésére, pontosabb definiálására irányuló kutatásai az elmúlt néhány évben előrelépést mutatnak.¹² Véleményük szerint a folyamat kvantitatív módon legjobban az országok gazdasági nyitottságának változásával mérhető, azaz a globalizációs folyamatok erősödése a nemzetgazdaságok nyitottságának növekedésében mutatható ki.

A gazdasági globalizáció részfolyamataiként definiált

- Termékek és szolgáltatások akadálymentes nemzetközi áramlása
- A határokon átnyúló pénzügyi tranzakciók / hitelnyújtás, hitelfelvétel/
- A nemzetközi közvetlen tőkeberuházások / a portfólió és a közvetlen működőtőke befektetések és az általuk megvalósuló technika és technológia transzfer/
- A munkaerő nemzetközi áramlása
- A nemzetközi információáramlás

erősödése, csökkenti a nemzetgazdaságok elszigeteltségét, növeli a gazdaságok nyitottságát. Ezen folyamatok hatására a nemzetgazdaságok egyre intenzívebben kapcsolódnak egymáshoz, egyre jobban függenek egymástól.

A gazdasági globalizáció előrehaladását, a nyitottság mértékének növekedését egyetlen szintetikus mutatóban összesűríteni nem lehet, de a részfolyamatok / külkereskedelem, tőkeáramlás, / vonatkozásában már léteznek erre vonatkozó kutatási eredmények, mérési kísérletek.

¹² A magyar kutatások közül kiemelkedőek e téren Cséfalvai Zoltán, Szentés Tamás, Gács János kutatásai

4. A nyitottság mérése

4.1. A nyitottság mérésére alkalmas mutatók

A nyitottság mérésére alkalmas mutatók két csoportját különíti el a nemzetközi szakirodalom. Az „eredmény alapú indikátorokat”, melyek a nyitottság tényleges megnyilvánulását mutatják, és a „szabály vagy korlátozás alapú” mutatókat, melyek a nemzetközi tranzakciók lehetőségét jellemzik. Az eredmény alapú mutatók egy folyamatos skálán konkrét értéket vesznek fel, míg a szabályozás alapúak minőségi indexek. Mind a szabály alapú mutatók, mind az eredmény alapú mutatók kizárólagos használata egyoldalú következtetésekhez vezethet, ezért egy nemzetgazdaság vizsgálata során célszerű mindkét mutatócsoportot használni.

A nemzetközi gyakorlatban az is előfordul, hogy egy-egy nemzetgazdaság gazdaságpolitikai értelemben – azaz a korlátozás alapú mutatók tekintetében – magas fokú nyitottságot mutat, de a tényleges – eredményalapú indikátorok által mért - nyitottsági szintje alacsony. Különösen jó példák erre az afrikai gazdaságok, melyek kormányzati szinten lehetővé teszik, engedik, sőt várják, hogy bekapcsolódhassanak a nemzetközi folyamatokba, de ezen országok adottságai – távolság, természeti adottságok, lakosság képzettsége – ezt nem teszik lehetővé. De igaz lehet az ellenkezője is.

A szabályozás alapú mutatók alapján zártnak mutatkozó gazdaságok közel sem olyan zártak. Kiváló példákat találunk erre az 1980-as években, az adósságválság időszakában, amikor az eladósodott országokból – szinte az eladósodás mértékének megfelelő nagyságrendben – menekült a tőke, a szigorú korlátozás következtében természetesen rejtett csatornákon.[Lőrinczné, 1984]

Napjainkban a szlovén gazdaságot minősítik ilyen „kettős jellegű” -nek. Az eredményalapú mutatók tekintetében nyitott, a gazdaságpolitikai mutatók alapján a KKE-i országok közül a legkevésbé az.¹³

¹³ Köztudott, hogy a térség átalakuló gazdaságai közül a szlovén gazdaságnak egyedülálló módon sikerült ötvözni a neoliberalizmust a szocialista örökség erős állami beavatkozásával. [Bohle-Greskovits, 2007]

4.2. A nyitottság mérése a nemzetközi árucserre területén

Az elmúlt 50 év gazdaságtörténetét vizsgálva a globalizációs folyamat húzóereje más –más részfolyamat volt. A nemzetgazdaságok közötti kapcsolatok erősödése 60-70-es években a nemzetközi árucserre forgalom intenzitásának növekedésében érhető tetten.

4.2.1. Mérés eredmény alapú mutatók alapján

A szakirodalom az eredmény alapú gazdasági nyitottság mutatójaként a nemzetközi áru és szolgáltatáskereskedelem területén az export-import forgalom GDP-hez viszonyított arányát használja. A külkereskedelmi forgalom/GDP mutató a legismertebb, legegyszerűbb, és ezáltal a legelterjedtebb. Népszerűségének fő oka az, hogy a számításához szükséges adatok az országok makrostatisztikai adatai között könnyen megtalálhatóak.

A mutató modernkori alkalmazása a világgazdaság szerkezeti átalakulása, a fejlett gazdaságok posztindusztriális gazdasági fejlődési stádiumba lépése következtében azonban egyre megbízhatatlanabb eredményre vezet.

A modern gazdaságok ágazati szerkezetének legjellemzőbb vonása a terciér szektor térnyerése. A szolgáltatások nagy része azonban nem képezi külkereskedelm tárgyát, így a GDP arányos külkereskedelmi forgalom mutatója a nyitottság nemzetközi összehasonlítására egyre kevésbé alkalmazható.¹⁴

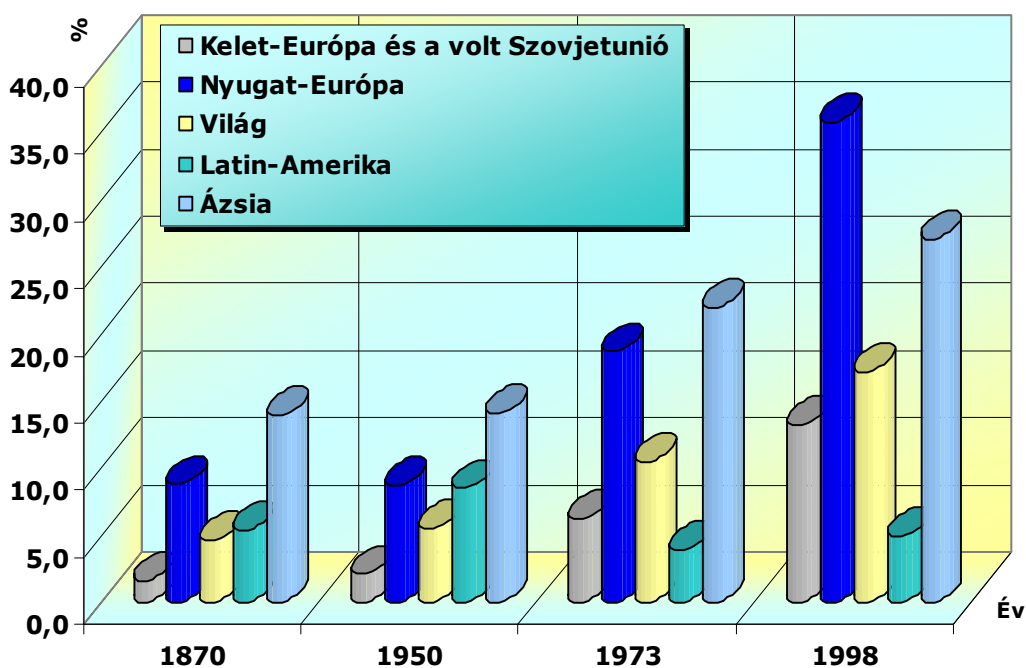
Ameddig a globalizáció fő hajtóereje a nemzetgazdaságok közötti külkereskedelmi kapcsolatok egyre intenzívebbé válása volt, - megközelítőleg a 1970-es évek közepéig, - addig ez a viszonylag egyszerű mutató jól jellemezte a nemzetgazdaságok nemzetközi gazdaságba ágyazottságának szintjét.

¹⁴ A nemzetközi szolgáltatásáramlás nem külkereskedelmi folyamatokat indukál, hanem a nemzetközi működőtőke áramláson keresztül valósul meg.

Gazdaságtörténezesek rekonstruált adatai alapján – csak érdekességképpen – megvizsgálhatjuk a világ gazdasági nyitottsági szintjének alakulását a termékexport/GDP mutató alapján.

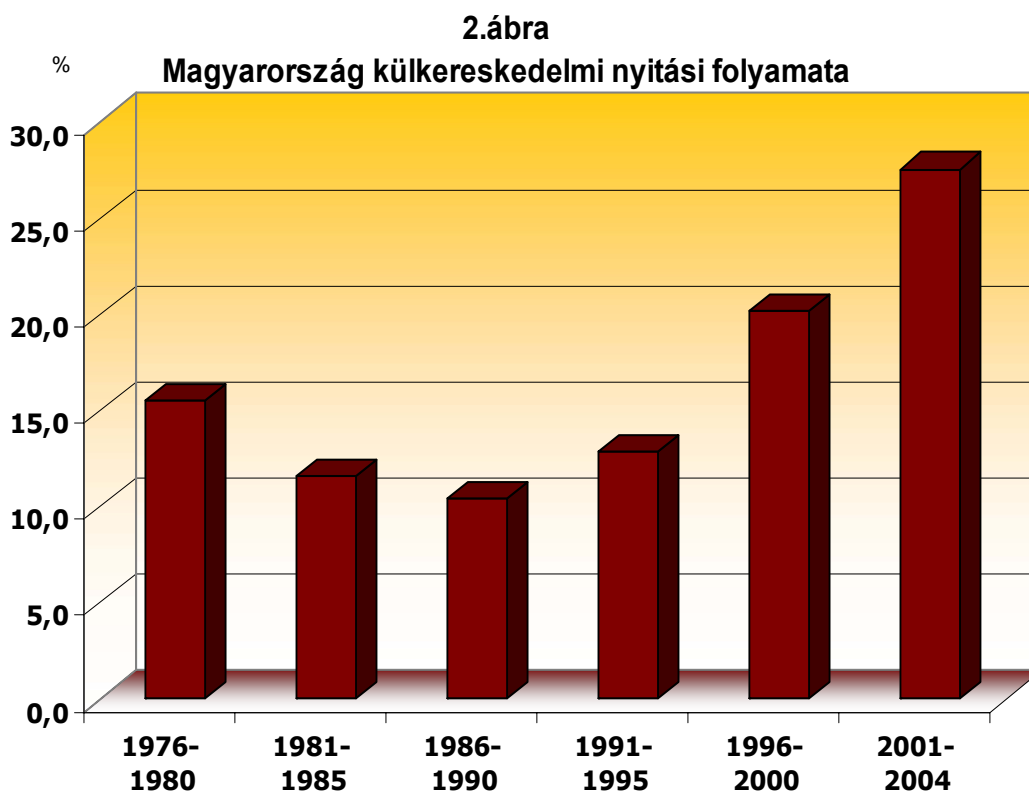
A következő ábra komolyabb közgazdasági elemzésre nem ad lehetőséget, ami azonban egyértelműen kiderül, hogy a világ országainak ezen mutató alapján mért nyitottsága 1870-1950 között nem sokat változott, míg az 1950-es éveket követő 20-25 évben – tehát a globalizációs folyamatok felgyorsulásának kezdeti időszakában - a korábbihoz képest megduplázódott. Intenzívebbé váltak a nemzetgazdaságok közötti árukapcsolatok, a szó valódi értelmében gazdaságilag kinyíltak az országok.

1.ábra
A termékexport GDP-hez viszonyított aránya 1870 és 1998 között (1990-es árakon)

Forrás: saját szerkesztés Gács János és kutatócsoportja adatai alapján

A külkereskedelmi folyamatok által indukált gazdasági nyitás folyamata a magyar gazdaságban is jól nyomon követhető a következő ábra segítségével. Megállapítható, hogy a magyar gazdaság nyitottsági szintje 15 év alatt közel kétszeresére nőtt. Az adatokból egyértelműen megállapítható a nyitási folyamat gyorsulása is.

Forrás: Saját szerkesztés Gács János és kutatócsoportja adatai alapján

Ha az Európai Unió többi nemzetgazdaságához hasonlítjuk a magyar gazdaságot, akkor közepesen nyitott, amennyiben az összehasonlítás alapja az unióhoz csatlakozott volt szocialista országok, akkor az elért nyitottsági szint átlag feletti.

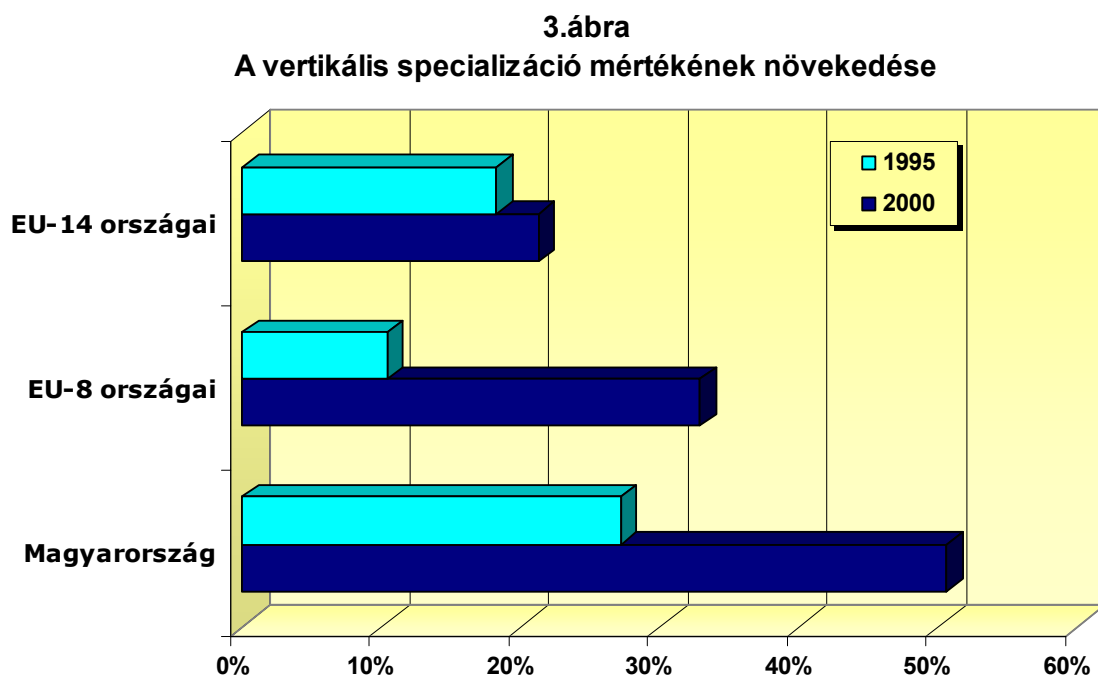
A 90-es évek közepétől a külkereskedelmi forgalom nagyságrendjét és szerkezetét erőteljesen befolyásolta a termelési folyamatok nemzetköziesedése. A termelési vertikum részekre bomlása, a korábbi szakkifejezéssel élve a technikai munkamegosztás bővülése szoros összefüggésben áll a gazdaságpolitikai nyitottsági szint emelkedésével. A vámok mérséklése illetve eltörlése költség-hatékonyá tette az értéktermelő láncolat felszabdalását.

A vertikális specializáció¹⁵ folyamata következtében a multinacionális vállalatok nemzetközi hálózatain belüli – a különböző országokban működő leányvállalatok egymás közötti - úgynevezett konszernintern – áruforgalom erőteljes fejlődésnek indult.

¹⁵ Ezt a folyamatot számos szakkifejezés fedi le. Köztük a leggyakrabban használtak: outsourcing, dezintegráció, termelési folyamat fragmentációja, többfokozatú termelés.

A vertikális specializáció mértéke az elmúlt időszakban az Európai Unió tagországaiban is jelentős növekedést mutat. A konzernintern nemzetközi kereskedelem bővülése következtében a világkereskedelem bővülésének üteme meghaladta az összkibocsátás növekedési ütemét.

A magyar gazdaság vonatkozásában a vertikális specializáció külkereskedelem átalakító szerepe kiemelkedő. Ez természetesen összefüggésben van a magyar tőkeimport ágazati szerkezetével, mivel az elektronika és az energiaipar után a gépiparban a legmagasabb a multinacionális cégek részaránya.

Forrás: Saját szerkesztés Gács János és kutatócsoportja adatai alapján

4.2.2. Külkereskedelmi nyitottság a korlátozás alapú mutatók alapján

A külkereskedelmi folyamatok eredményalapú mutatóinak vizsgálatán túl a korlátozásalapú mutatók számbavétele egy ország külkereskedelmi szempontú nyitottságának vizsgálata során elengedhetetlen. Ezek a gazdaságpolitikai nyitottságot mérő mutatók megpróbálják számszerűsíteni azokat az adminisztratív korlátokat, melyek a szabad kereskedelmet gátolják. A legismertebb, legegyszerűbb mutató a Sachs-Warner kutatócsoport által 1994-ben kidolgozott bináris index.

Ez az index 5 tényezőjét vizsgálja meg az adott ország külkereskedelempolitikájának.

- az átlagos vámmérték nagyságát, - határérték 40%
- a külkereskedelmi forgalom nem vámjellegű korlátait, - határérték a forgalom 40%
- az adott ország valutájának feketepiaci árfolyamát - határérték minimum 20%-os alulértékeltség
- az uralkodó gazdasági rendszert, - a szocialista gazdálkodási rendszer kizáró tényező
- a külkereskedelempolitikáján létező állami monopóljogokat, - pl.: fő exporttermék értékesítési jog

Gazdaságpolitikai értelemben zártnak minősítik azokat a gazdaságokat, melyek esetében az öt vizsgált tényező közül akár egy tényező esetében is hosszútávon a határértéket meghaladó szintet mérnek, vagy bármelyik kizáró tényező fennáll.

A kutatópáros 1994-ben a bináris indexek alapján vizsgálta meg Európa országait.

Megállapításaik szerint a nyitás időrendi sorrendjében a következő rangsor alakult ki:

Az 50-es évek végén, tehát a II. világháborút követően elsők között liberalizálta külkereskedelmét és nyitott a világgazdaság felé: Franciaország, NSZK, Görögország, Olaszország, Luxemburg, és Hollandia. Őket követte a nyitottsági rangsorban 1959-től Ausztria, Belgium, Ciprus, Finnország, Dánia. 1960-tól számít nyitottnak a bináris index alapján Portugália, Spanyolország, Svédország, Nagy-Britannia, majd 1966-tól Írország.

A nyitás következő hulláma a közép-kelet-európai országok rendszerváltásához kapcsolódik. A bináris index a szocialista tervgazdaság működése esetén eleve zártnak minősíti a nemzetgazdaságot, így ezen országok – függetlenül attól, hogy nemzetgazdaságukban esetenként igen jelentős szerepet játszott a nemzetközi kereskedelem – csak a rendszerváltás után váltak vizsgálhatóvá.

A rendszerváltó országok között elsőként számításaik szerint 1990-ben Magyarország és Lengyelország, 1991-ben Csehszlovákia és Szlovénia, 1992-ben Románia és Észtország, 1993-ban Lettország és Litvánia nyitotta meg gazdaságát.

A bináris index alapján a nemzetgazdaságok összehasonlíthatósága korlátozott, hiszen 1-1 kizáró tényező fennállása esetén eleve zártnak minősül a gazdaság.¹⁶

A gazdaságpolitikai nyitottság mérésére a Világbank szakértői csoportja által kidolgozott 3 további index már árnyaltabb összehasonlítást tesz lehetővé.

- A TRI - a kereskedelem korlátozottságának indexe
- az OTRI - az átfogó kereskedelem korlátozottsági index, az importra vonatkozó mutató és
- az MA-OTRI - a piachoz való hozzáférés átfogó kereskedelem korlátozottsági mutatója, az exportra vonatkozó mutató

Az általuk kidolgozott mutatók alapján 2003-2004-es évben a világ 91 országára kiterjedő vizsgálatot végeztek. A 2004-es bővítés előtti Európai Uniót a belső vámmentesség következtében a vizsgálat egységes blokként kezeli. Az EU a nemzetek közötti rangsorban az importliberalizmus /OTRI/ alapján a 38. míg az exportliberalizmus terén /MA-OTRI/ a 27. helyet foglalja el.

A teljes importra vonatkozó vizsgálat alapján /OTRI/ Magyarország a felállított rangsorban a 19.-helyen áll. A rendszerváltó országok közül vizsgálataik alapján Csehország /3./, Észtország /6./, és Litvánia /8./ jóval liberálisabb gazdaságpolitikát folytat. Az exportszabályozás vonatkozásában /MA-OTRI/ a magyar külkereskedelempolitika hátrébb szorult, a 25. helyen áll. A rendszerváltó országok közül egyedül Csehország /11./ exporttevékenysége liberalizáltabb.

Ezen számítások alapján azonban a tényleges gazdaságpolitikai nyitottságra nézve – a bináris indexhez hasonlóan – csak óvatos véleményeket fogalmazhatunk meg. A külkereskedelem korlátozására vonatkozóan az egyes kormányok a gazdaságtörténet során igen találékonyak bizonyultak. A piacvédelem legegyszerűbb, leginkább szembetűnő, és leginkább számszerűsíthető módszerén, a vámvédelmen kívül, már az 1973-as strukturális világgazdasági válság utáni években – a GATT uruguay-i fordulóján – 891 nem

¹⁶ A magyar gazdaság szocialista jellege – mint kizáró tényező – következtében a binális index alapján az országot zárt gazdaságúnak minősítették 1990 előtt, holott a külkereskedelem domináns szerepe már a 80-as évek elejétől vitathatatlan, sőt 1968-tól megindult a földrajzi helyzet által determinált közvetítő szerepkör kiépülése

vámjellegű kereskedelempolitikai szabályozó eszközt azonosítottak, az élelmiszerbiztonsági előírásoktól az alkalmazható fizetési módszerek előírásáig.[Pappné, 1996] Ezek a rejtett piacvédelmi eszközök a protekcionista külkereskedelm-politikát legalább olyan jól szolgálják, mint a látványos, tettenérhető, és számszerűsíthető vámkorlátok.

Külkereskedelmi szempontból a magyar gazdaság már a tervgazdasági időszakban, 1968 óta - ellentétben a többi Közép-Kelet-európai gazdasággal – nyitott a fejlett gazdaságok felé. A gazdaság földrajzi elhelyezkedéséből, méretéből következően eleve egy átlagot meghaladó külkereskedelmi nyitottsági szint valószínűsíthető.

A világgazdaság egészében az áruk és szolgáltatások exportjának az összes megtermelt GDP-hez viszonyított aránya 2007-ben 30% volt. Az Amerikai Egyesült Államok 12%-os, Japán 16%-os, az EU átlagos 40%-os aránya töredéke a magyar gazdaság jelenlegi 80%-os export/GDP arányának.

4.3. Nyitottság mérése a nemzetközi tőkeáramlás területén

A gazdasági globalizációs folyamat másik részfolyamata a nemzetközi tőkeáramlás, melynek fokozódása az elmúlt három évtized leglátványosabb gazdasági jelensége.

A nemzetközi pénzügyi és tőke integráció soha nem tapasztalt mértéke következtében a világgazdaság sebezhetősége, a nemzetgazdaságok kiszolgáltatottsága jelentősen megnövekedett.

Míg az előzőekben tárgyalt külkereskedelmi forgalom intenzitás növekedését és a külkereskedelmi nyitottság növekedését mind társadalmi-politikai, mind gazdasági szempontból pozitív folyamatnak tartják a szakértők, addig ez utóbbi - a nemzetközi pénzügyi és tőkeintegráció – értékelése megosztja nemcsak a gazdasági szakértőket és politikusokat, hanem a társadalom egészét. A „pénzügyi” globalizáció hatásai ugyanis egy adott nemzetgazdaságra nézve nem egyértelműen pozitívak. A „pénzügyi nyitottság” mérése tehát egy nemzetgazdaság számára talán még fontosabb, mint a külkereskedelmi nyitottságé.

A nyitottság mérése a nemzetközi tőkeáramlás területén szabályozás alapú mutatókkal lehetetlen. A pénzügyi termékek milliányi fajtájának szabályozása átláthatatlan. Az ellenőrzést és a számbavételt a virtuális forgalom és az ügyletek sebessége lehetetlenné teszi. Ezen az igazán fontos területen tehát, az állami szabályozás és ellenőrzés határfoka nem kielégítő, melyet a jelenlegi válság ékesen bizonyít.

A kormányok és a nemzetközi szervezetek ezirányú tevékenységének fokozása elengedhetetlen lenne. A nemzetgazdaságok nyitottságának mérése ebben a globalizációs rész folyamatban tehát csak az eredmény alapú mutatók segítségével történhet.

4.3.1. A „tőkeáramlás” kategória tartalmi kérdései

Számos vita folyt és folyik abban a kérdésben, hogy mi minősül nemzetközi tőke mozgásnak. Ennek tisztázása alapvető, a témával foglalkozó kutatásban és a statisztikai adatbázisok korszerűsítésére irányuló nemzetközi kutatásokban is. Kiindulópontként – legalábbis Európa vonatkozásában – az Európa Tanács 88/361 EK számú irányelve szolgálhat.

Az Európai Unió tagállamainak 1990. július. 1-től biztosítaniuk kell a tőke mozgás teljes szabadságát. A tőke mozgás korlátozási tilalmának ellenőrizhetősége érdekében az Európa Tanács irányelvet bocsátott ki. Az irányelv nomenklatúrája alapján a tőke mozgások 13 csoportba oszthatók. Ezen átutalások egy része közgazdasági értelemben nem minősül tőkének, csak nemzetközi pénzmovementnek.

- 1.) Közvetlen befektetések. Ebbe a kategóriába tartoznak a klasszikus működőtőke befektetések, azaz az új vállalatok alapítása, meglévő vállalatok felvásárlása.
- 2.) Ingatlanokba történő befektetések.
- 3.) Tőkepiaci értékpapírokkal végzett műveletek.¹⁷
- 4.) Befektetési jegyekkel kapcsolatos tranzakciók.
- 5.) Pénzpiaci értékpapírokkal kapcsolatos tranzakciók.
- 6.) Pénzügyintézetekkel végzett műveletek /betéti és hitelügyletek/
- 7.) Kereskedelmi ügylethez kapcsolódó hitelműveletek
- 8.) Pénzügyi kölcsönök és hitelek
- 9.) Jótállás, garancia, zálogjog
- 10.) Biztosítási szolgáltatással kapcsolatos átutalások
- 11.) Magánszemélyek közötti tőke mozgás-öröklés, adomány, hozomány, kölcsön, ajándék
- 12.) Pénzügyi eszközök fizikai export és importja / készpénz, csekk, stb./
- 13.) Egyéb tőke mozgás /szerzői jogdíj, kártérítés, szabadalmi díj, stb./

¹⁷ A portfólió befektetések, kötvény, részvény, egyéb értékpapír vásárlások tartoznak ezen átutalások közé. Közgazdasági szempontból a „portfólió befektetés” kategóriája nem a felvásárlás technikai formájára, hanem a felvásárlás céljára és időtartamára utal.

A hagyományos közgazdasági csoportosítás alapján az 1-4-ig a direkt, vagy más kifejezéssel működőtőke áramlás, míg az 5-8-ig a nemzetközi hitelezés, a kölcsöntőkekmozgás. A direkt tőkemozgáson belül is célszerű, - jellemzőit és gazdasági hatását tekintve - különbséget tenni a közvetlen tőkebefektetések és a portfólió befektetések között.

Portfólió befektetés esetén a pénzügyi befektető külföldi állampapírokat illetve vállalati értékpapírokat vásárol. A befektetők többsége - befektetési és nyugdíjalap illetve intézmények - úgynevezett nagybefektető. Egy-egy tranzakció nagy összegeket mozgat és a pénzmozgás célja a megtakarítások jövedelmező befektetése. Ezek a befektetők nem igazán érdekeltek a megvásárolt cég nyereséges működésében, csak annyiban amennyiben ez az értékpapír árfolyamát befolyásolja - céljuk tehát inkább spekulatív. Az adott vállalkozással szemben passzívak, nem kívánnak a vezetésbe beavatkozni, ennek megfelelően nem törekszenek többségi tulajdonra. Az ilyen pénzmozgások számára vonzó az importáló ország gazdasági stabilitása, likvid tőkepiaca, valamint az adott piacról történő gyors ki és bevonulási lehetőség. Ez a tőketípus a fogadó gazdaság számára pontosan a nagy mozgékonyasága miatt magas kockázati szintet jelent.

A közvetlen működőtőke befektetések megvalósulhatnak új vállalatok alapításával (az úgynevezett zöldmezős beruházások), illetőleg meglévő vállalatok részvényeinek felvásárlásával. Ez utóbbi forma - bár formailag hasonlít a portfólió befektetéshez - lényegesen eltér tőle, ugyanis a többségük szakmai befektető. A tulajdon megszerzésének célja a részleges vagy teljes ellenőrzés megszerzése a reálfolyamatok, tehát a termelés, illetve szolgáltatás felett. A magas profit illetve új piacok megszerzése ennél a tőkefajtnál hosszú távú cél, így - az előző formához viszonyítva - nem érzékeny annyira a politikai és gazdasági instabilitásra.

4.3.2. Nyitottság mérése a tőkeáramlás területén eredményalapú mutatók alapján

A nemzetgazdaságok pénzügyi integrációban elfoglalt helyét mérő mutatókat Philippe R.Lane és Gian Maria Milesi-Ferretti az IMF adatbázisára támaszkodva fejlesztette ki.

Az általuk kifejlesztett IFIGDP mutató egy adott gazdaság összes nemzetközi tartozásának és követelésének állományát viszonyítja az adott ország bruttó hazai termékéhez, míg a másik mutató a GEQGDGP pedig, a portfólió befektetések tulajdonviszonyt megtestesítő részét /követelések és tartozások/ és a működőtőke befektetések /követelések és tartozások/ összegét mutatja a GDP %-ában.

A két eredményalapú mutató alapján a pénzügyi integrációs szint növekedése, a nemzetgazdaságok pénzügyi nyitottsági szintjének emelkedése az elmúlt 10-15 év – leglátványosabb – a jelenlegi világgazdasági helyzetet figyelembe véve – legkockázatosabb folyamata.

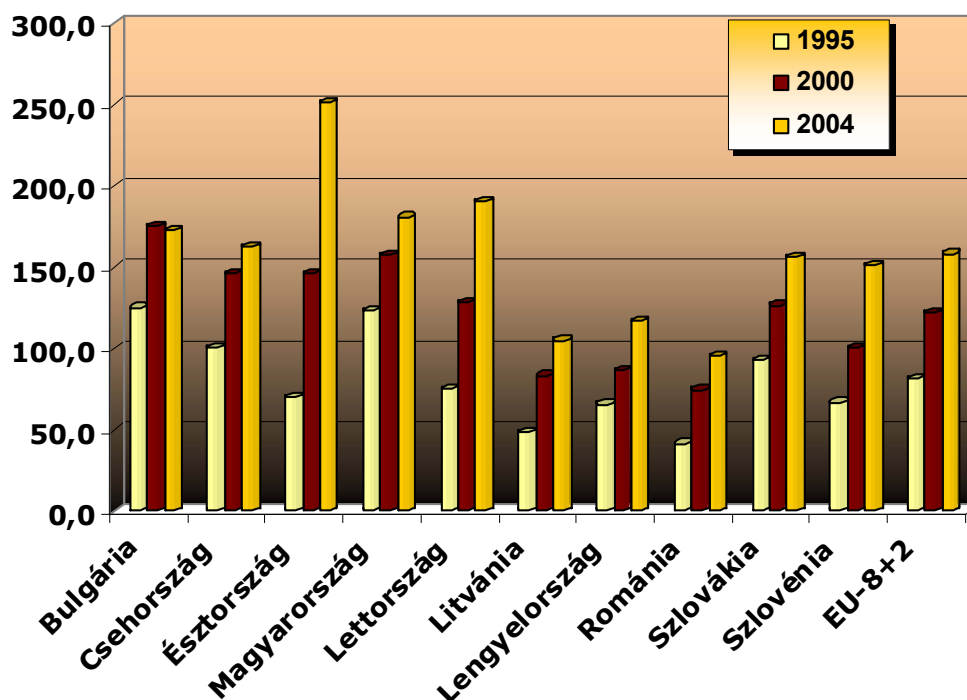
4.3.2.1. IFIGDP

Az IFIGDP mutatója alapján végzett elemzést Gács János és kutatócsoportja.[Gács, 2007] Megállapításaik szerint az 1980-2004-ig terjedő időszakban szinte minden országban látványosan megemelkedett a pénzügyi integrációs szint, bár a nyitottság mértékében jelentős különbségeket mutathatók ki. A legnagyobb ütemben a vizsgált országcsoportban az elmúlt közel 30 évben Belgium, Hollandia és Írország nyitottsági szintje emelkedett.

Európa legnyitottabb gazdasága pedig Írország, mely az 1880%-os nyitottsági szintjével egyedülálló. Pénzügyi vonatkozásban a zártabbak közé tartoznak az unió dél-európai tagállamai. Görögország, Olaszország, Spanyolország.

Az Európai Unió keleti bővítése során tagországgá vált rendszerváltó országok nyitottsági mutatói ugyan elmaradnak az unió korábbi tagállamainak adataitól, de a fordulat utáni pénzügyi liberalizáció következtében ebben az országcsoportban is növekedett a nyitottság mértéke. Ezt a folyamatot, és az elért nyitottsági szintet kiválóan szemlélteti a következő ábra.

4.ábra
IFIGDP az EU-8+2 országcsoportban
(a GDP százalékában)

Forrás: Saját szerkesztés Gács János adatai alapján

A Közép-Kelet-európai országcsoportban átlag feletti nyitottságot Észtország, Magyarország, és Lettország mutat. Az átlag feletti magyar pénzügyi nyitottság gyökerei még a sajátosan magyar „piaci típusú” tervgazdasági rendszerrel és az 1973-as strukturális világgazdasági válságra való reagálásával köthetők össze.

A magyar gazdaság nemzetközi eladósodásának mértéke és speciális technikája folytán a 80-as évek adósságrízise a nemzetközi hitelpiac aktív résztvevőjévé tette a magyar gazdasági vezetést. A nemzetközi hitelpiacon „szalonképesnek” minősített magyar gazdaság számos kevésbé elfogadott Közép-Kelet európai ország számára is vett fel nemzetközi hiteleket. [Pappné, 1999]

5. A nemzetközi működőtőke áramlás, mint a globalizáció húzóereje a XX. század utolsó évtizedében

5.1. A működőtőke áramlás statisztikája, a működőtőke befektetések csoportosítása

A két legfontosabb nemzetközi statisztikai adatforrás /IMF, UNCTAD/ a működőtőke befektetéseket három csoportba sorolja:

- Tulajdonosi részesedés megszerzése

Ide tartozik egy másik országban lévő vállalat részvényeinek felvásárlása, vagy új vállalat létesítése. Ez utóbbi, azaz az úgynevezett „zöldmezős” beruházás esetében az alaptőkére befizetett összeg.

- Visszaforgatott profit

Működőtőke áramlásnak minősül az adózott eredménynek az a része, mely a leányvállalatoknál újrabefektetésre kerül.

- Vállalaton belüli kölcsöntranzakciók

Az úgynevezett „tulajdonosi rövid és hosszú távú hitelek és törlesztések” a vállalatbirodalmakon belül képződött profitok újraelosztásának legfontosabb pénzügyi tranzakciói. A repatriált profitok hitelként való visszaáramoltatása a profitok keletkeztetési helyének adózási szempontból történő optimalizálását jelenti.

A működőtőke áramlás komponensekre bontása, illetve ezen elemek egyedi vizsgálata nagyon fontos. Ez a szerkezeti elemzés teszi lehetővé a hatásvizsgálatot, mely kulcsa a tőkeimport- és exportpolitika elemzésének, megítélésének és tennivalói meghatározásának.

5.2. A működőtőke befektetésekre vonatkozó nemzetközi adatbázisok problémái

- **IMF – UNCTAD**

A működőtőke befektetésekkel foglalkozó kutatók elemzéseik adatait a legautentikusabbnak tartott nemzetközi statisztikai adatbázisokból nyerik.

A két legjelentősebb tőkebeáramlás - statisztikai forrás, az IMF / Balance of Payments Statistic Yearbook/ és az UNCTAD / World Investment Report / statisztikai adatbázisa.

E két nemzetközi szervezet által közzétett adatok azonban - esetenként jelentős mértékben – eltérnek egymástól.¹⁸[Antalóczy-Sass, 2002]

Az eltérés alapvetően három okra vezethető vissza. A két nemzetközi szervezet az adatgyűjtés forrásaként más és más nemzeti szervezeteket és hatóságokat használ. /központi bank, kereskedelmi bankok, privatizációs hatóságok /. Eltérő szemléletű a két szervezet kimutatása / bruttó illetve nettó / , illetve a kategóriák eltérő tartalommal bírnak. Ez utóbbi eltérés a két nemzetközi statisztikai alapforrás között a működőtőke áramlás „tulajdonosi részesedés megszerzése” csoportjába tartozó részének számbavételénél okoz komoly gondokat. Az IMF statisztika ide számítja a tárgyi eszközökben megvalósuló /apport/ működőtőke áramlást is, az UNCTAD statisztika pedig nem.

- **Az egyes nemzetgazdaságok adatszolgáltatásának hiányosságai**

Nem történt még meg az egységesítés¹⁹a nemzetgazdaságok által közzétett adatok vonatkozásában. Egy 2001-es - 61 országra kiterjedő - felmérés szerint mindössze 11 ország követte az ajánlott statisztikai rendszert.[MNB, 2005] Hiányos és nem naprakész az adatszolgáltatás, az adatok többsége pedig előzetes becslés.

- **Jelentős problémákat vet fel az állományi adatok képzése is.**

A valós állomány nem képezhető ugyanis a kumulált forgalomi adatokból, mert az apportként beáramló tőke amortizálódik.

- **A szervezetek adatszolgáltatásai megbízhatatlanok**

Nemzetközi szinten nem, de jelen dolgozat kérdéskörét komolyan érintő probléma, - bár Közép-Kelet Európa részesedése a nemzetközi tőkeáramlásban alacsony - hogy a KKE áramlás szoros kapcsolatban van a volt szocialista országok privatizációs folyamatával.

¹⁸ Szlovákia adatai 1994-1998 között 100 millió dollárt is meghaladó eltérést mutatnak

¹⁹ 2003-tól megindult egységesítési folyamat várható befejezése 2011.

A nemzeti privatizációs ügynökségek és szervezetek adatszolgáltatásai megbízhatatlanok. A privatizációs bevételeknek csak az a része regisztrált, mely a költségvetés bevételeként jelentkezett.

A nemzetközi közvetlen tőke mozgásokat elemző kutatók véleménye szerint a legmegbízhatóbb adatokat a nemzetközi fizetési mérleg statisztika szolgáltatja. A nemzetközi fizetési mérleg statisztikának a közvetlen külföldi befektetéseire vonatkozó információk összeállításáért Magyarországon az MNB felelős.

A gazdasági és pénzügyi környezet folyamatos változása kikényszeríti a statisztikai módszertan korszerűsítését is. A 2003-ban megkezdett korszerűsítési folyamatban egy külön szakértői munkacsoport²⁰ foglalkozik a közvetlen tőkebefektetésekkel kapcsolatos statisztikai módszertan korszerűsítésével és az adatállomány nemzetközi egységesítésével. A közvetlen tőkebefektetések kategóriájánál jelentős változást jelent az az újítás, hogy a különböző pénzmozgások kategóriába sorolásánál nem a pénzmozgás fajtája, hanem az utaló és a címzett között fennálló viszony a döntő tényező.

Amennyiben fennáll a „közvetlen befektetési viszony”,²¹ akkor időtávtól függetlenül az összes adósság típusú pénzmozgást közvetlen tőkebefektetésként kell értelmeznünk. Ez természetes, hiszen a vállalatbirodalmakon belüli,- a leányvállalatok közötti - „hitelezés” nem hasonlítható össze a független vállalkozások – hagyományos piaci feltételek mellett – egymás számára nyújtott hiteleivel.²²

A magyar statisztika összeállítását jelenleg a jegybank a monetáris intézmények, és a külföldön közvetlen befektetéssel rendelkező rezidens vállalkozások jelentései alapján végzi.²³ A közvetlen befektetések ágazati és az ország-bontását egyaránt tartalmazó statisztikai adatok csak a vállalati kérdőívek feldolgozása után, az adott évet követő 15. hónapban kerülnek revideálásra. Az újrabefektetett jövedelmek és az állományi adatok esetében pedig csak az adott évet követő 21. hónapban közöl végleges adatot az MNB. [Sándor,2006]

²⁰ DITEG / Direkt Investment Technical Expert Group /

²¹ FCS, Fully Consolidated System/ „közvetlen befektetési viszony”- ban nemcsak azok a vállalkozások állnak ahol közvetlen a részesedési viszony, hanem a közvetett tulajdonlás is annak minősül.

²² Az MNB adatai az anya és leányvállalatok közötti hitelkapcsolatokat már 1995-től a „közvetlen tőkebefektetések” között jeleníti meg.

²³ Az MNB 1999-ben vezette be a vállalati közvetlen tőkebefektetések megfigyelésére szolgáló kérdőívet. Jelenleg 800 vállalkozás küld negyedéves illetve 2000 vállalkozás éves jelentést./ ez elenyésző a közel 30 ezer külföldi tőkével működő vállalkozáshoz képest./

2008-ban az MNB új adatgyűjtési rendszert vezetett be, mely a cégek közvetlen jelentésein alapul. Az angolszász országokban ezek a statisztikák mindig is közvetlen megkérdezés útján kerültek összeállításra. A gazdasági szereplők a saját pénzügyi tranzakcióikról, illetve a külföldön lévő állományaikról rendszeresen – évente illetve negyedévente – küldtek jelentést az adott ország jegybankjának. Az Európai Unióban eddig már 10 ország vezette be ezt a gyakorlatot.

5.3. Működőtőke áramlás a XX. század végén

A XX. század utolsó negyedében uralkodó neoliberális gazdaságpolitikai irányzat egyenes következményeként a világgazdasági folyamatok jelentősen átalakultak. A liberalizáció hatásaként fokozatosan lebomlottak a nemzetközi tényezőáramlást akadályozó korlátok, a készáru és szolgáltatásáramlás addigi dominanciáját először a pénztőke mozgás, majd a közvetlen működőtőke áramlás váltotta fel.

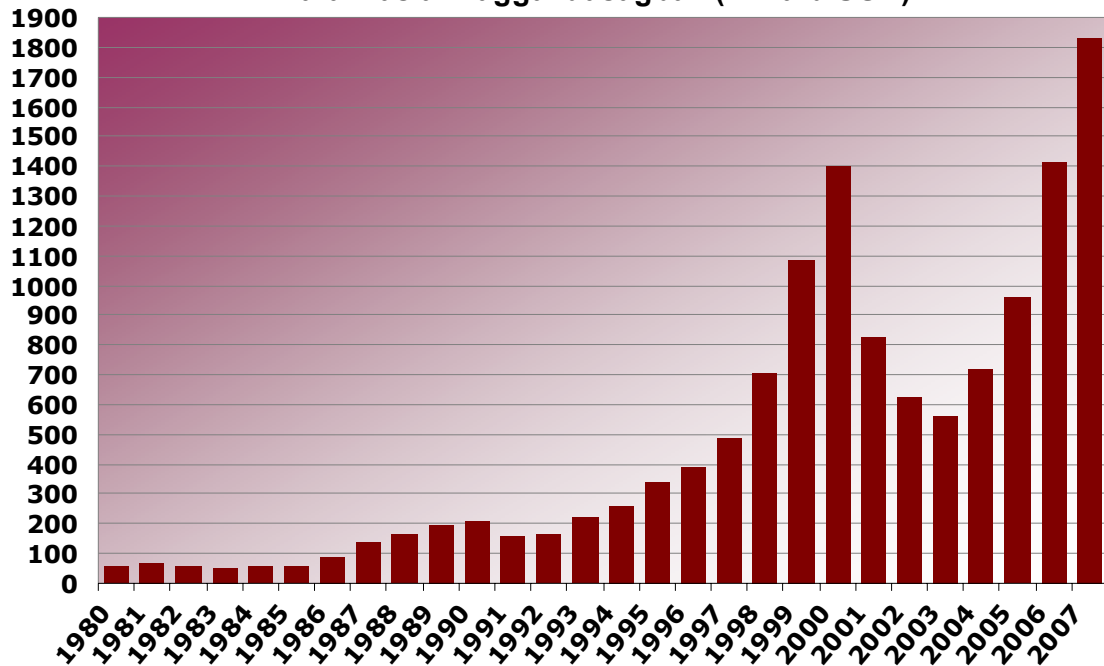
Az 1970 - évek óriási hitelkínálata - petrodollárok - illetve az ennek következtében kialakuló negatív reálkamatlábak szinte szükségtelenné tették a direkttőke befektetést.

Az 1980-as években azonban a hitelkínálat szűkülni kezdett. Az elmaradott, kisméretű és viszonylag nyitott országok között éles verseny bontakozott ki a tőkeforrásokért. Ekkor kezdett intenzívebben növekedni a direkt beruházások volumene.

Míg 1970-ben 12 millió \$ addig 1980-ban már 47 md \$ 1987-ben 100 md \$, 1990 -től már évente 200 md \$-ra tehető a direkt befektetések nagyságrendje.

A nyolcvanas évek közepétől nemcsak mennyiségi növekedést, hanem iránymódosulást, szerkezetmódosulást, valamint típusváltást is megfigyelhetünk a nemzetközi direkt tőkemozgásban.

5.ábra
FDI áramlás a világgazdaságban (milliárd USD)

Forrás: Saját szerkesztés az UNCTAD adatai alapján

A változások a következőkben foglalhatók össze:

- A fő tőkeexportőrök továbbra is az OECD országok, de jelentős változás történik a befogadók oldalán. A fejlődő világot - ahol az olcsó nyersanyag és munkabér jelentette a legfontosabb előnyt - az importáló oldalon kiszorítják a fejlett országok. Az irányváltást az indokolja, hogy a tudomány és technika fejlődésével leértékelődtek azok a termelési tényezők, melyekkel ezen országok rendelkeznek és felértékelődtek azok (szaktudás, fejlett infrastruktúra), melyekkel csak a fejlett világ országai rendelkeztek. Gyakorlatilag a direkt tőkemozgás legnagyobb része Nyugat-Európa, - Japán - USA háromszögben mozgott. A fejlődő világ afrikai és latin-amerikai területei egyre kevesebb tőkéhez jutottak.
- A tőkeexportőr oldalon ekkor jelentek meg az ázsiai kistigrisek és kiépült egy ázsiai – Csendes-óceáni regionális piac. A távol-keleti tőke ebben az időszakban főleg saját térségben mozog.
- Tőkeimportőr oldalon óriási igénnyel léptek fel, a Közép-kelet-európai átalakuló gazdaságok, melyek a belső tőkehiány miatt a modernizáció felgyorsítását a beáramló tőkétől remélték.

- Nagy tőkefelvevő piacot jelentett a kínai gazdaság is, mely korábban elzárkózott a külföldi tőke befogadásától.
- Annak ellenére, hogy egyre több kis és középvállalat vett részt a nemzetközi tőkeáramlásban a multinacionális társaságok szerepe továbbra is meghatározó volt.
- Az adósságprobléma következtében az eladósodott országok számára a tőkéhez való hozzájutás szinte egyetlen lehetősége a működőtőke import volt. Hazai tőkéjük és újabb kölcsöneik kizárólag a korábbi adósság törlesztésére fordítottak, vagy a tőkemenekítés rejtett csatornáin keresztül elhagyták az országot. Ennek következtében nem ritkán nettó tőkeexportőri státuszban voltak.²⁴ Ezek között az országok között a szabad tőkéért egyre erősebb küzdelem folyt. Egymással versengve tették egyre kedvezőbbé, könnyebbé a tőkebeáramlást.
- Megváltozott az áramló tőke ágazati szerkezete is. A hagyományos, nyersanyag és feldolgozó-ipari ágazatokat háttérbe szorították a szolgáltatások, a terciér szektor. Privilegizált területük a pénzügyi és bankszektor, a kereskedelem, az idegenforgalom, tömegkommunikáció, informatika lett.
- Fontos változás a világgazdasági működőtőke mozgásban, hogy az úgynevezett zöldmezős beruházások részaránya összességében csökken. Ez természetesen nem minden régiót érintett egyformán.
- Viszonylag új jellemzője volt a külföldre áramló tőkének, hogy a fogadó országon belül is vándorolt. A modernizálódó struktúrával együtt felfelé mozgott, azaz egyre fejlettebb, technika-intenzívebb szektorba lépett át.

Az 1980-as évek végének adóssághelyzete különösen felértékelte a működőtőkét, mint egyetlen olyan külső erőforrást, amelyet az eladósodott országok is igénybe vehetnek. A tőkeexportőrök pozíciója megerősödött, és ez a beáramló tőke viselkedésének változásában is megmutatkozott. Egyre kevésbé volt hajlandó vegyes-vállalati forma esetén a kisebbségi részesedést vállalni.

²⁴ Magyarország például 1990 - 1994 -ig 21,8 md \$ -t fizetett vissza kamat és törlesztés címén.

5.4. Az országok gazdasági nyitottságának vizsgálata a GEQGDP mutató alapján

Egy adott gazdaság pénzügyi nyitottságának összesített mutatója – az IFIGDP - alapján még nem következtethetünk az adott gazdaság feletti külföldi befolyás mértékére. Ehhez a szűkebb mutató a GEQGDP vizsgálata szükséges.

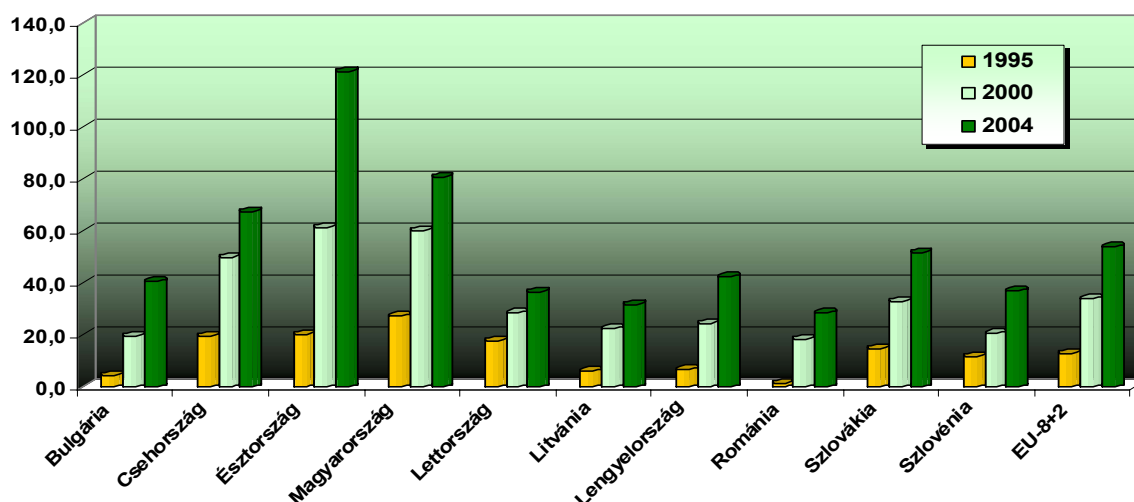
A mutató kialakítása során a kutatók a pénzáramlás kategóriát leszűkítve, csak annak tulajdonviszonyt megtestesítő pénzmozgás részét vették figyelembe, azaz a portfólió befektetés tulajdonviszonyt megtestesítő részét és a közvetlen működőtőke áramlási adatokat. Az Európai Unió korábbi tagállamainak átlagos nyitottsági szintje a működőtőke áramlás vonatkozásában, - a számított GEQGDP mutató alapján - 189,7%.

Az átlag mögött azonban erőteljes a szórás a nemzetgazdaságok között. A legnyitottabb, a külföldi működőtőke befektetések szempontjából Írország. Az ír mutató értéke 692,5 %-os. A legerőteljesebben zárt gazdaság a görög, ahol a mutató értéke 36,1%. Belgium /300,2/ Hollandia /318,1/ és Svédország /215%/ átlagon felüli nyitottságú gazdaság.

A dél-európai gazdaságok – Olaszország /65,5%/, Spanyolország /111,7%/, Portugália /102,6%/, valamint Németország /91,7%/ és Ausztria /81,9%/ azonban átlag alatti mértékben nyitott.

A Közép–Kelet-európai térség tőkevonzásáról a rendszerváltás előtti időkben nem beszélhetünk. A tőkepiacok erőteljesebb megnyitása a politikai rendszerváltáshoz köthető.

6.ábra
GEQGDP az EU-8+2 országcsoportban
(a GDP százalékában)

Forrás: Saját szerkesztés Gács és kutatócsoportja adatai alapján

Legkorábban Lengyelország és Magyarország kapcsolódott be a nemzetközi működőtőke forgalomba, természetesen a tulajdonviszonyt megtestesítő tőkeimport oldalán. A többi Közép-Kelet-európai ország az 1990-es rendszerváltás után fokozatosan, - mérhető módon 1995-től – nyitotta meg tőkepiacát.

Bár a vizsgált mutató a portfólió és a működőtőke befektetések mindkét állományát, tehát a követelések és tartozások együttes összegét viszonyítja a GDP-hez, értelemszerűen a gazdasági fejlettség alacsonyabb szintjén álló volt szocialista régió vonatkozásában – mivel ezek az országok tőkeexportőrként a nemzetközi porondon csak 2002-től jelennek meg statisztikailag értékelhető nagyságrendben – az importált tőke nagyságát jelzi.

A tőkepiaci nyitottság a vizsgált országcsoportban átlagosan 53.7%. Átlagon felüli nyitottságot Magyarország /80,7%/ és Csehország /67,4%/ mutat. Rendkívüli mértékű nyitás jellemzi Észtország gazdaságát. Románia /28,4%/ és Bulgária /40,4%/ nyitottsági adatai jelenleg az uniós tagsági viszonyuk következtében – valószínűleg magasabb.

A két eredményalapú nyitottsági mutató által meghatározott szint, mely egy gazdaság pénzügyi integráltsági fokát hivatott jellemezni, nem mutatja azonban az adott nemzetgazdaság kapcsolódásának minőségi jellemzőit. Ugyanakkora mutatói értékek mellett a külföldi befolyás mértéke más és más lehet. Ennek oka az, hogy a mutatók nem különítik el a tartozás és követelésállományt, így szélsőséges esetben a leginkább eladósodott ország és a legnagyobb nemzetközi hitelező gazdaság – természetesen a GDP nagyságrendjének befolyásoló hatásától eltekintve – azonos integrációs szintet mutat.

Ennek tudatában egyedül ezeknek a mutatóknak a felhasználása a külföldi befolyás nagyságrendjének megállapítására mindenképpen kevés. Figyelembe kell venni a beáramló tőke nagyságrendjét az adott gazdaság ösztőke mennyiségéhez, hiszen egy relatíve kisebb beáramlással egy tőkeszegény átalakuló gazdaságban jelentősebb gazdasági hatalom, külföldi befolyás szerezhető, mint egy fejlettebb, nagyobb társadalmi ösztőkével rendelkező nemzetgazdaság esetében.

Nem elhanyagolható a beáramlás ágazati szerkezetének vizsgálata sem, mert amennyiben a stratégiai szektorok, a csúcstechnológiát intenzíven alkalmazó húzóágazatok, az exportorientált ágazatok, és nem utolsósorban a pénzügyi szektor tulajdonosi szerkezetében magas a külföldi részarány, a tényleges befolyás mértéke jóval erősebb lehet.

6. A magyar tőkeimport elemzése

6.1. A kelet-európai direkt tőkebefektetések motívumai

6.1.1. Általános motívumok

Előjáróban mindenképpen le kell szögezni, hogy a tőke csak akkor áramlik - bármilyen formában országhatáron túlra, - kivéve a menekítést - ha a célországban elérhető „hozam” nagyobb, mint a belgazdaságban elérhető. A XX. század végén a hozam fogalma kibővült. A hozam, a haszon egy vállalat számára nem az azonnali pénznövekmény elérését jelenti.

A működőtőke nemzetközi áramlását vizsgáló szakirodalomban a legelfogadottabb elmélet Dunning nevéhez fűződik. A nemzetközi híré kutató az FDI áramlás alapmotivációjaként az „előny”- szerzést jelöli meg, és a működőtőke exporttal megszerezhető „előnyöket” pedig három csoportra bontja:

- A tulajdonosi előnyök
Ide sorolja a K+F tevékenység, a magas színvonalú humántőke és a márkabirtoklás által megszerezhető előnyöket.
- Az olcsó termelési tényezők – nyersanyag, munkaerő – megszerzése, illetve a vámok megkerüléséből adódó úgynevezett helyi termelési előnyök csoportja
- valamint a külpiacra lépést leváltó, a vállalaton belüli termelés hozadékaként jelentkező internalizációs előny.

Annak alapján, hogy a befektetők elsősorban mely előny megszerzésére törekednek, különbözteti meg a befektetői csoportokat.

- Az első csoportba azok tartoznak, melyek a **helyi erőforrások kiaknázását** tűzik ki célul, és a vállalati profitabilitás és versenyképesség növelését a termelési tényezők költségei közötti nemzetközi különbségek kihasználásával próbálják elérni.
- A **piacorientált befektetők**, melyeknek célja lehet output piacaik bővítése, a fogadó ország ellátása termékeivel illetve szolgáltatásaival, illetve inputpiacaik gyorsabb megközelítése, valamint a beszállítói közelségéből adódó gördülékenyebb kapcsolattartás.

- **Hatékonyság növelő befektetők**, melyek az optimális költséghatékonyság érdekében a termelési láncolatot bontva a különböző fázisokat, munkafolyamatokat telepítik át.
- A negyedik csoportot azok a befektetők alkotják, akik nem elsősorban a rövidtávú profitabilitást tartják szem előtt. Befektetéseikkel hosszú távú **stratégiai előnyök megszerzését tűzik ki célul**, a fogadó ország vállalatának értékeit vásárolják fel nemzetközi versenyképességük fenntartása, illetve fokozása érdekében.

Ezek a hagyományos tőkeáramlási motivációk természetesen a Közép-Kelet-európai régióba áramló tőke esetében is kimutathatók.

A piacorientált befektetésekre a régió korábban szinte teljesen zárt - közel 400 milliós - piaca óriási vonzerőt gyakorolt. A nemzetközi áruházláncok /Metro, Tesco, Auchan, Cora, Lidl, Praktiker, Baumax, dm, stb/ és a termelők / Unilever, Henkel.../ hihetetlen gyorsasággal vették birtokba az átalakuló országok belpiacait.

Az erőforrás-orientált befektetőket a térségbe – és ez különösen igaz a magyar gazdaságra – elsősorban a relatíve olcsó képzett munkaerő vonzotta, még akkor is, ha a termelékenység, és a munkamorál tekintetében a megszerzett humán erőforrás elmaradt a fejlett térség munkaerő színvonalához viszonyítva.²⁵

A hatékonyságorientált befektetések a 90-es évek közepétől veszik át a főszerepet a beáramlásban. A leválasztható termelési fázis áttelepítése abba az országba, ahol az adott munkafolyamat költséghatékonysága optimális,- a már említett vertikális specializáció - a multinacionális vállalatbirodalmak terjeszkedésének legfontosabb motiváló tényezője lett. A magyar gazdaság tekintetében ezek a befektetések – nem kis részben a speciális magyar vámszabadterületi szabályozásnak köszönhetően - zöldmezős beruházások formájában újabb növekedési impulzust jelentettek, a privatizáció lecsengése miatt lanyguló tőkeimport számára.

Speciálisan a fogyasztói társadalomhoz kapcsolódó termékek számára Közép- Kelet Európa a rendszerváltás előtt viszonylag zárt piacnak számított. A Coca Cola, Pepsi, az Adidas, a gyorsétterem láncok által képviselt fogyasztási modell viharos gyorsaságú elterjedése ezeknek a stratégiai előnyöket érvényesítő külföldi tőkebefektetéseknek kedvezett.

²⁵ A szocialista tervgazdálkodáshoz szervesen kapcsolódó ingyenes oktatási rendszer öröksége fogyóban van, és az elmúlt 15 - 20 évben némileg emelkedtek a bérek, de a régió torzított bér-struktúrája következtében még mindig olcsó a kiművelt emberfő.

6.1.2. Régió-specifikus motívumok

Az általános tőkevonzó motívumok mellett a régió tőkevonzását „régióspecifikus” beáramlási motívációk is meghatározzák. A gyors profitszerzés lehetősége, a spekuláció, a joghézagok kihasználása, az alacsonyabb környezetvédelmi előírások, a hiányzó élelmiszertörvények, a gyenge fogyasztóvédelem, néhány országban a közszolgáltatások megszerzésével monopolpozíció és extraprofit megszerzése, szintén jelentős vonzerőt képviselt.

A Közép-Kelet-Európába irányuló direkt tőkebefektetések adatainak vizsgálatából egyértelműen megállapítható, hogy gyenge a korreláció az adott gazdaság egyensúlyi állapota, makrogazdasági teljesítménye és tőkevonzás-politikájának eredményessége között. Fontosabb szempont a gazdaság liberalizáltsága, a kormányzat tőkebarát gazdaságpolitikája és a privatizáció folyamata. A tulajdonviszonyok átalakítási kényszere, a privatizáció, - a statisztikai adatok által a szakirodalomban kiválóan dokumentálhatóan – a térség fő vonzereje.

6.2. A célország kiválasztásánál a tőkeexportőr által figyelembe vett szempontok

A különböző telephely-választási szempontok relatív súlyát a döntésben a cég nagyságrendje és a betelepülés szándékolt célja határozza meg. Ennek megfelelően eltérőek a multinacionális nagyvállalatok és a kis és középvállalati szektor telephely-választási szempontjai.

Egy ország tőkevonzásának sikerességét illetve sikertelenségét meghatározó jellemzőket három csoportba sorolhatjuk.

- Az első a **politikai háttér**.

Egy ország politikai, társadalmi és jogi stabilitása, a külföldi tőkebarát környezet, a nemzetközi egyezményekben való részvétel, vagy ezen tényezők hiánya a beáramlás kockázati szintjének meghatározódásán keresztül fejt ki ösztönző, illetve visszatartó hatását.

- A második csoportba az **üzleti háttér**et meghatározó jellemzőket soroljuk.

Milyen az adott gazdaság tőkeimport-támogatási rendszere, beruházásösztönző rendszere, milyen fejlett a pénzügyi infrastruktúra / a bank és biztosítási rendszer/, milyen szinten áll a gazdasági etika illetve a korrupció.

- A harmadik csoportba tartozó **gazdasági háttér**et meghatározó jellemzőket célszerű a befektető alapmotivációjának megfelelően csoportosítanunk.

A piacorientált befektetések esetében a gazdasági háttér meghatározó jellemzők értelemszerűen a potenciális piac méretével, a piac jövőbeni növekedési kilátásaival, az adott piaci szegmens jövedelmi viszonyainak változásával kapcsolatosak. Fontos lehet számukra a nemzetközi piacok elérhetőségét befolyásoló tényezők vizsgálata is, amennyiben a befektetés nemcsak a belpiacot célozza.

Az erőforrás-orientált befektetések a helyi erőforrások – föld, ingatlan, munkaerő, energia, stb. – ár és költség-viszonyait meghatározó jellemzőket tartja meghatározónak. A hatékonyságorientált befektetések számára a szállítás és a kommunikációs rendszer fejlettsége, és a szellemi „infrastruktúra” / innovációs képesség, képzettségi színvonal/ milyenségére utaló tényezők vizsgálata minősíti a gazdasági háttér²⁶

Az ezredforduló egyik markáns világgazdasági változása volt az országok közötti tőkevonzási verseny kiéleződése. A gazdasági növekedés ütemének fokozását, vagy legalábbis szintentartását a kormányok egyre inkább a beáramló tőke áldásos hatásaként remélték és remélik. Különösen igaz ez a Közép-Kelet-európai gazdaságokra.

Ahol sem a természeti források, sem a nemzeti tőke nem elegendő, a modernizáció egyetlen forrásból, a tőkebeáramlásból finanszírozható.

²⁶ Például munkaerő esetén nemcsak a bérköltséget, hanem a termelékenységét is vizsgálják /ULC/

6.3. A magyar tőkeimport története

A második világháború után a tervgazdasági tömb országai megtiltották a tőkeáramlást. Megszakadt tehát az a hagyományos tőkemozgás, mely elsősorban a német, osztrák, és francia tőke Közép-Kelet Európába áramlását jelentette.

A blokk országai közül elsőként az egykori Jugoszlávia tette lehetővé 1973-tól a beáramlást, annak ellenére, hogy a tervgazdaság fellazulási folyamata az 1968-ban bevezetett úgynevezett „Új gazdasági mechanizmus” révén, Magyarországon volt a legerőteljesebb. A rendszer eróziója, a magyar gazdaság nemzetközi eladósodása, a nemzetközi pénzügyi szervezetek gazdasági nyomása azt eredményezte, hogy a neoliberais közgazdasági filozófia - az akkori szakmai elit hatékony közreműködésével - a magyar gazdaságban erőteljesen érvényesüljön. A teljes liberalizációt, a magánszektor dominanciáját, a hagyományos piacgazdaság bevezetését célul kitűző gazdaságpolitika hatására a tőkeimport is liberalizálódott.

Ezt két nagyon kedvező körülmény is segítette. A viszonylag bőséges világgazdasági tőke kínálat, mint külső, és az átalakuló, - de még stabil - gazdaság, mint belső körülmény.

A 80-as évek közepére a magyar gazdaságvezetés számára már világossá vált, hogy mind a tervgazdasági rendszer mind a külső pénz bevonásából finanszírozott gazdasági fejlődés zsákutca. A teljes gazdasági lemaradást, a világgazdaság periferiájára szorulást csak a működőtőke intenzív bevonása akadályozhatta meg. Ekkor a magyar gazdaság még jelentős előnyökkel rendelkezett a többi átalakuló országhoz képest. Az 1968-óta tartó fokozatos piacosítás, az 1988-tól fennálló példátlanul kedvező jogi feltételek - liberalizált árrendszer, liberalizált import, nagyvonalú adókedvezmények - és a békés politikai rendszerváltás következtében a külföldi befektetők által kalkulált hozam magas, a kockázat pedig kicsi volt. 1988-ra már 150 vegyes-vállalatot regisztráltak, miközben 1972-1982-között mindösszesen 3 tevékenykedett a magyar gazdaságban.

Az 1988-ban hatályba lépő társasági törvény – mely lehetővé tette és szabályozta az állami vállalatok gazdasági társaságokká alakulását – melléktermékként egy rendkívül káros folyamatnak nyitott teret. Lehetővé tette a - később megszületett szakmai elnevezéssel – „spontán privatizáció”-nak nevezett folyamat kibontakozását, melynek következményei a magyar gazdaságra nézve hosszútávon is meghatározóak.

A spontán privatizáció keretében az akkori állami vállalatok menedzsmentje, a vállalatok működőképes, profitábilis részegységeit elkülönítette, majd különböző technikákkal

magántulajdonba vette. Az állami cégek – megfosztva nyereséges részeiktől – veszteséget termelő csődtömeggé váltak, melyet privatizálni gazdaságilag racionális módon, szinte lehetetlen volt.

6.3.1. A magyar működőtőke import szakaszai

A korábbiakban általánosan elfogadott összefüggés, - mely egy adott gazdaság makrogazdasági teljesítménye, így a gazdasági növekedés mértéke, a belső és külső egyensúly állapota és a tőkevonzás nagyságrendje között fennáll – a szakértők vizsgálatai alapján az átalakuló gazdaságok vonatkozásában nem igazolható. Magyarország például - a régió többi országához képest - akkor vonzotta a legtöbb tőkét, amikor a legrosszabb makroteljesítményt mutatta, viszont a privatizációs folyamatok felgyorsultak.²⁷

Mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban egyöntetűen elfogadott tény, hogy Közép-Kelet Európa átalakuló országainak tőkevonzási teljesítményét alapvetően a privatizációs folyamatok befolyásolják. Működőtőke-import teljesítményük és a tulajdonviszonyok átalakítását szolgáló magánosítás szoros korrelációt mutat.

A külföldi tőke erőteljes érdeklődését kezdetben alapvetően a termelőkapacitások rendkívül alacsony ára motiválta. A hazai tőke hiánya, a vagyonértékelési gyakorlat kialakulatlansága, nem egyszer a nemzetközi eladósodottság miatti értékesítési kényszer hatására a régió országai az állami vagyont jelentősen alulértékelték.

6.3.1.1. 1989 - 1998-ig terjedő időszak

A magyar működőtőke import első szakasza a privatizációhoz köthető. A politikai rendszerváltást követően a kiemelkedően külföldi tőkebarát gazdaságpolitika privatizációs elképzelései nem valósultak meg, a cégek – nem kis részben az előzőekben említett spontán privatizációnak köszönhetően - rossz gazdasági állapota, és a magánkézbe adás túlbürokratizálása miatt.²⁸

A magyar privatizáció folyamata és módszere - összehasonlítva az akkor „rendszert váltó” többi ország gyakorlatával jelentős eltérést mutat. Az úgynevezett kuponos privatizációs

²⁷ A „Bokros csomag” néven elhíresült stabilizációs program időszaka

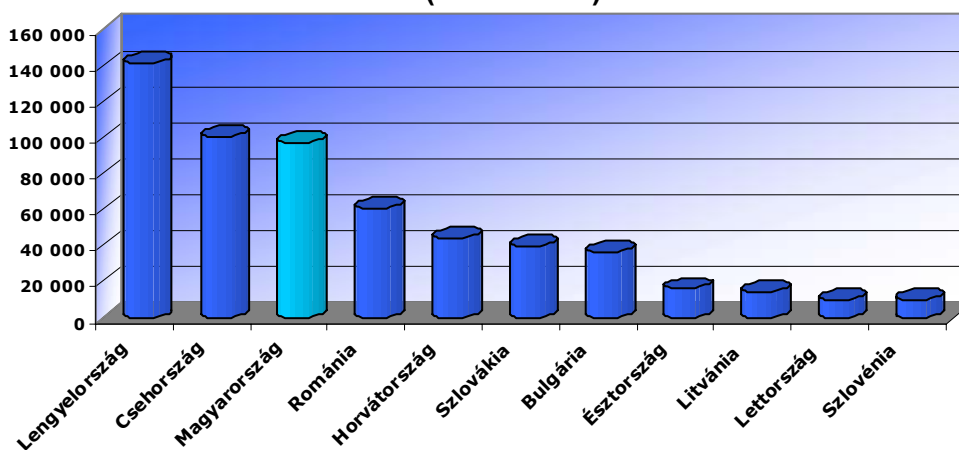
²⁸ A spontán privatizáció gyakorlata erős társadalmi rosszállást váltott ki, melyre reagálva a privatizációt kormányzati kézbe összpontosították, és megkísérelték a törvényi szabályozást.

technika²⁹ helyett ugyanis, az egyedi kormányzati döntéseken alapuló készpénzes felvásárlás gyakorlatát vezették be. Ez a privatizációs technika egyértelműen a külföldi befektetőknek kedvezett.

Az állami vagyon magánkézbe juttatásának ezen technikáját az akkori gazdasági és politikai elit számára - túl azon, hogy a nemzetközi szinten is kiemelkedő eladósodottság adósságszolgálatának fedezetét egy gazdasági válság közepén is biztosítani kellett, tehát a rövidtávú pénzügy-politikai célok prioritást élveztek – az indokolta, hogy egy tőkeszegény, technológiailag is elmaradott ország modernizációjának, a fejlett világhoz való felzárkózásának zálogai csak tőkeerős, megfelelő világpiaci részesedéssel rendelkező nemzetközi nagyvállalatok működőtőke befektetései lehetnek. Az akkori elgondolás szerint, csak ezek a befektetések képesek a magyar gazdaság szerkezeti korszerűsítését, és exportteljesítményének növelését elősegíteni.

A Közép-Kelet-európai régió országai közül a legjobb teljesítményt a tőkevonásban az elmúlt 20 évben a magyar gazdaság produkálta. Bár a betelepült állomány vonatkozásában – az ezredfordulón felfutó cseh és lengyel privatizációs hullám következtében - 2007-ben a lengyel és a cseh gazdaság után csak a 3. helyen áll, a GDP arányos és az egy főre eső állomány tekintetében továbbra is vezető.

7.ábra
Közvetlen külföldi működőtőke-befektetések állománya
2007 (millio USD)

Forrás: Saját szerkesztés az NFGM Stratégiai Főosztály adatai alapján

²⁹ Csehország és Szlovákia privatizációs gyakorlata

A nagyságrendi szempontból valóban sikeresnek mondható képet azonban a beáramló tőke szerkezeti vizsgálata kissé beárnyékolja. A legtöbb tőke ugyanis kezdetben a kereskedelmi ágazatba áramlott. Ennek okát azonban nem a privatizációs technikában kell keresnünk.

Magyarország 1991 novemberében egy erőteljesen aszimmetrikus – természetesen a magyar gazdaság számára negatív - előnyöket tartalmazó társulási megállapodást írt alá az Európai Unióval. Maga a szerződés 1994-től lépett hatályba, kivéve annak kereskedelempolitikai részét, mely nem egészen véletlenül – jól példázva a szerződés aszimmetrikus jellegét - már 1992. január 1-én.

A Dunning féle OLI paradigma szerinti piacorientált befektetők elárasztották a magyar piacot. A társulási megállapodás következtében védtelenné vált belső piacot – az ipari vámok ugyanis eltörlésre kerültek, kifinomultabb piacvédelmi eszközökkel pedig a viszonylag kezdő piacgazdaság nem rendelkezett - a nagy áruházláncok szinte letarolták, mellékhatásként tönkretéve a hazai kereskedelmi cégeket és hazai beszállítóikat. A Metro, az Auchan, a Tesco, a Cora, a Praktiker, az OBI, a Baumax, a DM, a hazai fogyasztási piac meghatározóivá váltak.

A kereskedelmi szektor külföldi tőkebefektetéseit a feldolgozóipari majd a távközlési ágazatokba történő beáramlás követte. A motivációs csoportosítás szerint ezekbe az ágazatokba tőkét, az úgynevezett erőforrás-orientált befektetők investálnak. Közép-Kelet-Európa egyik legfontosabb relatíve olcsó és – köszönve a tervgazdasági működés ingyenes oktatási rendszerének - magas szakmai képzettségű munkaereje, kiváló tőkevonzó faktornak bizonyult.

A magyar állam 1993-tól állami pénzen megkezdte a pénzügyi és bankszektor stabilizációját. Az „adós és hitelkonszolidáció” néven közismertté vált stabilizációs csomag a magyar pénzügyi szakértők által legvitatottabb intézkedése volt az akkori gazdaságpolitikai vezetésnek. Az állami stabilizáció után megkezdődött 1994-ben a bankszektor privatizációja, mely ismételten lökést adott a külföldi tőke beáramlásának. „Viharos” gyorsasággal vették át a külföldi szakmai és portfólió-befektető csoportok a mindmáig nemzetközi szinten is kiugróan magas profitabilitást felmutató pénzügyi ágazatot.³⁰

Az 1995-ös év „privatizációs rekordév”-ként került a köztudatba. Ebben az évben került magánkézbe a magyar energiaszektor zöme.

³⁰ Az Európai Unióban a banki átlagos profitráta 8%, ez a magyarországi leánybankok esetében több mint háromszoros!!!

1998 végére lecsengett a privatizáció. A közel 2000 állami nagyvállalatból 135 maradt többségi állami tulajdonban. A tömeges privatizáció – mely gyorsasága, felületessége, valamint korrupciótól sem mentessége következtében azóta is jogosan, a politikai viták állandó forrása – lezajlása megfosztotta a magyar gazdaságot a legfőbb tőkevonzó faktortól. A külföldi tulajdon részaránya a magyar gazdaságban az 1992-es 11%-ról 2000-re 41%-ot tett ki, mely nemzetközi mértékben is magasnak számított. [Pappné, 1999]

Elmondható azonban, hogy a rendszerváltás gazdasági alapja, a magántulajdonon alapuló piacgazdaság, nem kis részben a beáramló külföldi működőtőkének köszönhetően 10 év alatt /1989-99-ig/ létrejött.

6.4. Privatizáció

A magyar gazdaság piacgazdasággá történő átalakításának központi kérdése volt a tulajdonviszonyok átalakítása. Történelmi léptékkal mérve – a gazdaság működőképességének fenntartása érdekében – nagyon rövid idő alatt kellett a magántulajdon dominanciáját megteremteni egy zömében állami tulajdonú gazdaságban.

A korábbi szocialista blokk átalakuló országai más-más privatizációs koncepciót alakítottak ki, illetve más - más privatizációs technikákat alkalmaztak, alkalmazkodva egyedi történelmi, gazdasági körülményeikhez.

A magyar gazdaság akkori körülményei, állapota – az igen jelentős mértékű külső és belső eladósodottság, a már akkor is meglévő jelentős export–import függőség, a hazai spontán privatizáció után állami kézben maradt vállalatok műszaki, pénzügyi állapota - igen szűk mozgásteret hagyott az akkori gazdaságvezetés számára. Szinte determinálta a választható privatizációs utat.

A nyugat-európai recesszió, a magyar gazdaság számára új – a fejlett piacgazdaságokban már régóta működő – gazdaságszervezési törvények romboló hatása,³¹ a világpiaci árak és a dollárelszámolás bevezetése, az óriási piacvesztés, párosulva az importliberalizációval egyenként is komoly gazdasági nehézséget jelentettek, együttesen pedig az akkor alkalmazott terminológiával élve „sokkhatást” eredményeztek.

³¹ Az új számviteli törvény, az új csőd és felszámolási eljárási törvény hatására kialakult nemzeti vagyonvesztés megközelíti a második világháború okozta nemzeti vagyonvesztés mértékét.

A nagyarányú külföldi eladósodás, az éves adósságszolgálat devizafedezetének előteremtési igénye – azaz a rövidtávú pénzügyi egyensúly biztosítása – sajnos kizárt minden stratégiai elgondolásokat is figyelembe vevő privatizációt.

Az akkori gazdaságvezetés előtt nem állt korábbi hazai példa a privatizáció lebonyolítására, így a nyugati befektetési bankok és tanácsadók jelentős szerepet játszottak a hazai privatizáció megvalósításában.

A magyar gazdaságtörténetben a nyugati tőkével, mintával és tanácsadókkal megvalósuló átalakítás nem ismeretlen. A kiegyezés után a külföldi beruházásoknak kiemelkedő szerepe volt a magyar gyáripár megteremtésében, a két világháború közötti időszakban pedig a feldolgozóipar és a pénzügyi szektor területén játszott meghatározó szerepet a külföldi működőtőke.

Bonyolította a helyzetet az, hogy az 1989-ben hatályba lévő társasági és átalakulási törvény a cégvagyon privatizálása tekintetében fontos döntési jogokat biztosított a vállalati vezetőségeknek, így a vállalatok egy része saját belátása szerint, - a vezetők egyéni illetve a vállalat vélt érdekeinek megfelelően - állami és társadalmi kontroll nélkül privatizált.³²

Nem volt privatizációs törvény, nem voltak szabályok, nem létezett vagyonértékelési gyakorlat, és - ellentétben a nemzetközi gyakorlattal - a magyar gazdaságvezetés nem támogatta a hazai tulajdonszerzést. Ilyen körülmények között az állami vagyon eladásából az államháztartásnak minimális bevétele keletkezett.³³

³² a már említett spontán privatizációs folyamat

³³ Az állami vagyon védelméről szóló törvény – megkésve – 1990-ben jött létre

6.4.1. A külföldi tőke szerepe a 70-es évek nyugat - európai reprivatizációs folyamataiban

A 70-es évek végén a neoliberais gazdaságpolitikai fordulat következtében a Nyugat – európai piacgazdaságokban is megindult az állami tulajdon lebontása, a reprivatizáció.

A fejlett európai piacgazdaságok privatizációs gyakorlatának egyetlen közös jellemzője volt, hogy többségében a hazai kisbefektetők preferálásával zajlott, sőt néhány országban – Franciaország, Olaszország – kifejezetten célként fogalmazódott meg a vagyon nemzeti tulajdonban maradása.³⁴ Még a külföldi pénzügyi és intézményi befektetők tulajdonszerzését is erősen korlátozták.

A fejletlenebb gazdaságok, - elsősorban a Latin- Amerikában, - a hiányzó belső kereslet következtében már - hasonlóan a közép –kelet európai régió 1980-as évek végén induló rendszerváltási gyakorlatához – nagyobb szerepet szántak a külföldi tőkének.³⁵

6.4.2. Magyar privatizációs gyakorlat és a külföldi tőke

6.4.2.1. 1990-1994

Az első nagyobb privatizációs akciók következtében³⁶ – még a hivatalos rendszerváltás előtt – erőteljesen megnőtt a külföldi befektetők érdeklődése a magyar állami vagyon felvásárlása iránt. Az egyedi „akciók”-ként kezelt, versenyeztetés, pályáztatás, vagyonértékelés és törvényi szabályozás nélküli „óriásprivatizációk” felkeltették a különböző nemzetiségű befektetői csoportok érdeklődését.

³⁴ A francia törvénykezés 20%-ban maximálta a külföldi tulajdon részarányát

³⁵ Argentína még a közszolgálati szektorba is beengedte a multinacionális vállalatokat.

³⁶ Például a legnagyobb magyar biztosító, a Hungária eladása a német Allianz-nak, majd a Tungsram eladása egy stohmannként közreműködő osztrák társaságnak / ez utóbbi 110 millió dollárért vette, majd 150 millióért adta tovább a GE-nek/

A privatizációs folyamatban résztvevő külföldi befektetőket – a vásárlás motívuma alapján a következő csoportokba sorolhatjuk:

- **Piacszerzési-motiváció**
A befektető cég a relatíve olcsó vállalatvásárlási lehetőséggel a saját exportpiacát bővítette. A vásárolt cég kereskedelmi hálózatán keresztül az anyaországban gyártott termékek terítéséhez vásárolt „piacot”. A pénzügyi, az energia, a távközlési és a belkereskedelmi ágazatban volt ez jellemző motiváció.
- **Kapacitás-szerzési cél**
A külföldi cég a megvásárolt állami vállalat modernizációjával pótlólagos kapacitást szerzett, beruházással korszerűsíti mind a termelő, mind az értékesítési hálózatot.
- **Regionális „támaszpont” kiépítése**
A multinacionális cégek többségének elsődleges szempontja a teljes átalakuló régió piacának megszerzése. A magyar gazdaság területéről – már csak földrajzi fekvése következtében is – kiváló lehetőség nyílik további terjeszkedésre.
- **Vállalatvásárlás költségcsökkentési illetve versenytárs beolvasztási célból**
A multinacionális társaságok azoknak a magyar cégeknek a privatizációjában is szerepet játszottak (Tungsram, Ganz), melyek nemzetközi viszonylatban is korszerű termékeket gyártottak, és a multinacionális versenytárhoz képest alacsonyabb termelési költséggel.
- **Relokációs célú vállalatvásárlás**
A vásárló külföldi cég saját országában leállította a termelést, és a megvásárolt cég fejlesztésével innen látta el korábbi piacait. Ez a magyar gazdaság számára előnyös volt, hiszen új munkahelyek jöttek létre.

Az 1989 - 1990-es – az állami vállalati menedzsment által irányított – magánosítás során többek között a Graboplast, a Főnix, a Budaflax, az Ápisz, a Ganz Jármű, a Ganz Árammérő, a Láng Gépgyár, a Gránit, az Aragonit, az Édességbolt Vállalat, a teljes cukor és textilipar.³⁷ került külföldi befektetők tulajdonába.

A szinte teljesen átláthatatlan „bennfentes jellegű tranzakciók” hatására megindult a külföldi működőtőke erőteljesebb beáramlása.

³⁷ Lásd a mellékletben a legjelentősebb tranzakciók felsorolását

Bár előrelépett a piacgazdaság kiépítése, de az államháztartás ebből a jelentős tulajdoneladásból jelentéktelen bevételre tett szert.

Ebben a privatizációs szakaszban elsősorban azok a külföldi szakmai befektetők jutottak tulajdonhoz, akik a magyar privatizálandó céggel korábban kereskedelmi, bér munka, vagy más jellegű kooperációs kapcsolatban álltak. Nemzetiségét tekintve az osztrák, német, és olasz befektetők szereztek viszonylag olcsón pótlólagos gyártókapacitást, vagy piacot.

1990-ben a gazdasági vezetés számára is nyilvánvalóvá váltak a privatizációs folyamatokkal kapcsolatos problémák. Egyértelművé vált, hogy az akkori 20 milliárd dolláros külső és a 130 milliárd forintos belső adósság egyetlen fedezete egyedül az állami vagyon, mely a korábbi évek „rendezetlen” magánosítása következtében folyamatosan csökkent.

Megindult tehát a kísérlet a szabályozásra, melynek legfontosabb eleme a külföldi befektetők beáramlásának korlátozása. Ezt azáltal kívánták elérni, hogy egyrészt korlátozták bizonyos szakágazatokban a külföldi tulajdonszerzést, másrészt - ugyan megkésve, de végre - megjelentek a hazai befektetők támogatását szolgáló intézkedések. Az egzisztencia hitel, a privatizációs lízing, az adókedvezmények, az alkalmazotti részvényvásárlási program, mind bővítette a nemzeti tőke lehetőségeit, ezáltal versenyt teremtett volna a külföldi tőkének.

Ennek ellenére az első „szabályozott” privatizációs programban is a külföldi tőke játszotta a főszerepet. Az alacsony bérek, a gyengébb fogyasztóvédelem, a lazább környezetvédelmi előírások, az olcsón megszerezhető – további kelet-európai terjeszkedéshez földrajzi fekvéséből adódóan kiválóan alkalmas – piac, értékessé tette a külföldi működőtőke számára a magyar állami vállalatok megvásárlását. Az érdeklődés középpontjában a nagyvállalati szektor állt.

A legjelentősebb felvásárlások az úgynevezett „élvezeti cikk” ágazatban jöttek létre. A Szerencsi Édesipari Vállalatot a Nestle, a Compack-ot a Sare Lee, az Egri Dohány Gyárat a Philip Morris, a pécsi Dohány Gyárat az American British Tabaco, a Szerencsi Cukor Gyárat a Beghin Say vásárolta fel. A Richter, a Danubius, a Pannonplast, az Interglob, a Gamma is ebben az időszakban került külföldi tulajdonba. A pénzügyi ágazat legjelentősebb tranzakciója volt az Állami Biztosító eladása az Aegon cégcsoportnak.

Ebben a privatizációs szakaszban jelennek meg a külföldi befektetési társaságok. Így kerül angol tulajdonba a Zalakerámia, olasz – francia tulajdonba pedig a Petőfi Nyomda.

Az időszak további „óriásügyletei” közé tartozott, hogy a Siemens megvásárolta a Villanyszerelőipari Vállalatot, az Elektrolux a Lehel Hűtőgépgyárat, a Sanofi a Chinoint, az orosz ATEX cég az Ikarust, a Princhorn pedig a Dunapack céget.

A magyar gazdaság transzformációs válsága ebben az időszakban egyre mélyült, így a privatizáció „rendbe tétele” – mint a gazdaságvezetés által meghirdetett prioritás – egyre inkább - a külföldi tőkére való rászorultsági mérték növekedésének arányában – háttérbe szorult. A központi kormányzati költségvetés bevételi igénye megkövetelte az egyre engedékenyebb tőkeimport-politikát. Ennek egyik látványos következménye, hogy az eddigi fő beáramlási formát, a vegyes-vállalatok alapítását a külföldi befektetők teljes tulajdonszerzése váltotta fel. A befektetők a teljes irányítás megszerzésére törekedtek.

Új privatizációs időszak 1992-1994

1992-ben léptek hatályba a privatizációt szabályozó új törvények. A belőlük kirajzolódó új privatizációs „stratégia” jellemzője, hogy a devizabevételre kevésbé rászorult gazdaságvezetés – lévén, hogy a korábbi időszak külföldi tőkebeáramlásai kezelhetővé tették az adósságállományt – már átgondoltabb, a nemzeti érdekeket és a hazai befektetők érdekeit is figyelembe vette. Az ekkor bevezetett intézkedések lényeges újítása a hazai befektetők ösztönzése volt, mivel a kis és középvállalati szektor állami vállalatainak felvásárlása látszólag nem vonzotta a külföldi tőkét.

Az új törvények által biztosított kedvezményeket és a hazai tulajdonszerzést támogató privatizációs technikákat azonban szintén - hazai „stohmanok” közreműködésével - a külföldi befektetők szerezték meg. A nemzeti tulajdonszerzéshez kapcsolódó fizetési kedvezmények kihasználása érdekében, az ügyletekhez csak nevet adó „stohman” – természetesen megfelelő ellenszolgáltatásért – továbbértékesítette a megszerzett vagyont.

A látszólag csökkenő külföldi érdeklődés élénkítésének érdekében az adókedvezmények megszüntetését kezdeményezte az akkori gazdasági vezetés, pusztán abból a célból, hogy a külföldi befektetők gyorsabb döntésre kényszerüljenek, és vásárlásaikat előrehozzák.

Az időszak legjelentősebb eladásai a Fővárosi Ásványvíz és Jégipari Vállalat /Pepsi Cola /, az Elekthermax /Atag/, az Intercontinentál Szálló /Mariott/, a Pécsi Sörgyár /Weichem/, a Kőbányai Sörgyár /South African B/, a Pannonia Hotels /ACCOR/, a Dunántúli Kőolajipari Gépgyár /GAZPROM/, a Bajai Hűtőipari Vállalat / Unilever/, a

Veszprémtej/ Bongrain/. Nemzetközi pénzpiaci részvénykibocsátással a Globus és a Pannonplast is külföldi tulajdonosokra talált. Külföldi szakmai befektetők vásárolják meg a magyar gyógyszeripar két nagyvállalatát, az Egist és a Humant.

Az 1993-as év legnagyobb tranzakciója a hazai piacon természetes állami monopóliumként működő MATÁV eladása a Deutsche Telecom számára. 1994-ben került külföldi szakmai befektetők tulajdonába a Balatonboglári Borkombinát /Henkel/, a Budapesti Tüzép /Raab Karcher/, a Falco / Homogenholtz, és az Autovill /DELCO/

Fontos új jelensége ennek az időszaknak, hogy a külföldiek által korábban megvásárolt állami nagyvállalatok már vevőként jelentkeznek a későbbi magánosítási tranzakciókban.

6.4.2.2. Privatizáció 1994 - 1998-ig

Az az általános hazai és külföldi elvárás, mely szerint egy baloldali kormány lassítja a privatizációt, előtérbe helyezi a hazai kisbefektetők tulajdonszerzését a magyar gazdasági és politikai életben nem igazolódott. A pragmatikus, rövidtávú – elsősorban pénzügy-politikai – célok ismét háttérbe szorították a stratégiai gondolkodást, de még az ideológiát is. A magyar gazdaság külső és belső pénzügyi egyensúlyhiánya ismételten megkövetelte a privatizáció felgyorsítását, olyan körülmények között, amikor az állami vagyon érdeklődésre számot tartó része – a nagyvállalati szektor – már külföldi befektetőkre talált.

Elindult a magyar privatizációs folyamat egyik, – a szakma és a közvélemény által - leginkább vitatott szakasza, a pénzügyi és az energiaszektor magánosítása, mivel a külföldi működőtőke további beáramlása csak ettől volt remélhető. Az új „stratégia” elemei minden hagyományos politikai logikának ellentmondtak, ugyanis az új koncepció az energiaiparban és a szolgáltatások területén – kiemelten a bankszektorban, a gáz- és villamosenergia szolgáltatásban, a távközlésben - tehát a hagyományosan stratégia ágazatokban is lehetővé tette a külföldi többségi tulajdon megszerzését. Az Európában - de talán a világon is - egyedülállóan „külföldi barát” privatizációs gyakorlat meghozta, - és hozza ma is „pozitív”- eredményét.

Már a ágazati sajátosságok következtében sem jöhettek számításba a kis és közepes méretű hazai befektetői csoportok. A külföldi multinacionális vevőkör rendelkezett megfelelő tőkével és szakértelemmel a nagy kereskedelmi bankok és energiaszolgáltatók megvásárlásához.

Különösen leszűkítette a vevőkört az új koncepció másik fő prioritása, a készpénzes vásárlás előnybe részesítése az államháztartási bevételek maximalizálása céljából.

A multinacionális társaságok preferálását a magánosítási folyamatban nemcsak a korábban felsorolt érvek – tőkeerő, azonnali állami devizabevétel, szakértelem – támasztották alá, hanem a gazdaságvezetés azon elgondolása, hogy általuk a magyar gazdaság bekapcsolódik a globalizációs folyamatokba, erősebb szálakkal kötődik a fejlett piacgazdaságokhoz, sőt rajtuk keresztül jelentős pótlólagos beruházási kapacitások nyerhetők.

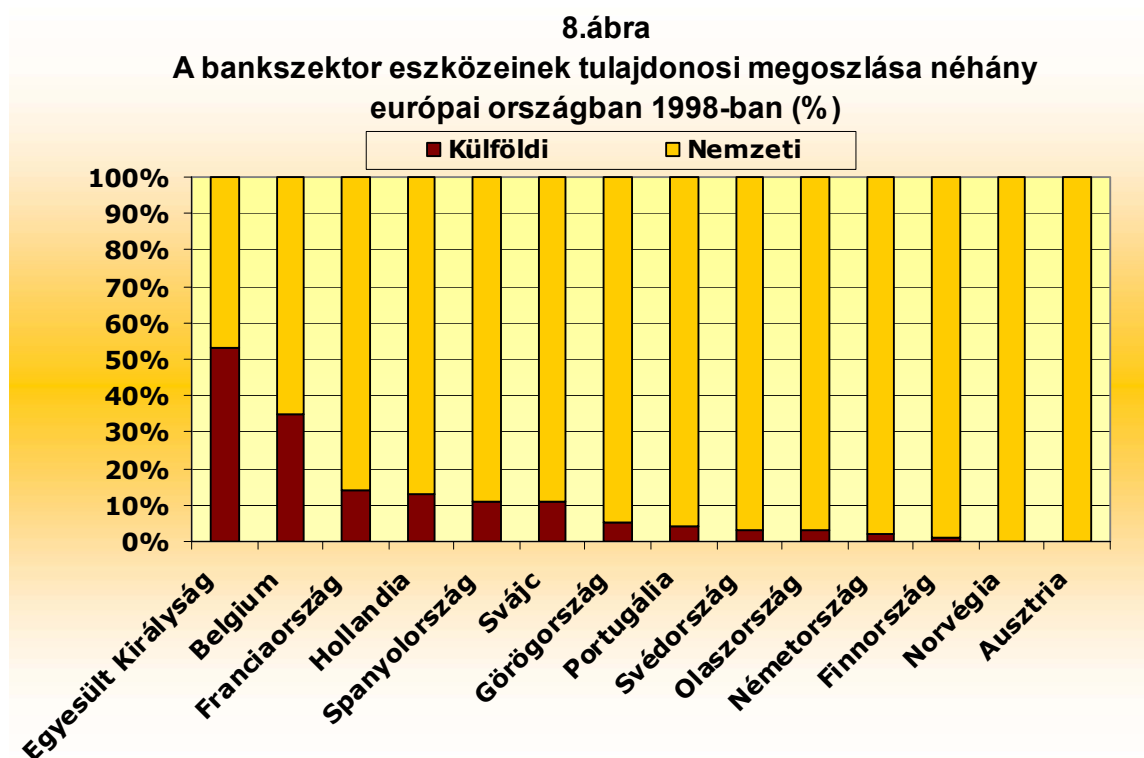
Ebben a periódusban került német tulajdonba a Mátrai Erőmű, belga tulajdonba a Dunamenti Erőmű, amerikai tulajdonba a Tiszai Erőmű. Francia és német szakmai befektetők vásárolták fel a gáz és áramszolgáltatókat és szereztek jelentős érdekeltségeket a budapesti közszolgáltatókban. Ez utóbbi cégek közös jellemzője, hogy hitelképes, tőkeerős, piaci terjeszkedésre vágyó, és nagy műszaki tapasztalattal rendelkező szakmai befektetők voltak, melyek többsége külföldi állami vagy tartományi tulajdonban volt.

Ezen időszak újdonsága a Dél-koreai befektetők megjelenése. Elsőként a Daewoo vásárolta meg a Magyar Gördülőcsapágy Rt-t. Külföldi intézményi befektetők szereztek további tulajdonrészeket a MOL-ban, és megtörtént a TVK és a Richter tőkepiaci privatizációja is. A Taurus francia, a Biogal izraeli, az Alkaloida pedig amerikai tulajdonba került.

1995-96-ban 60 milliárd Ft állami tulajdon került a – az állam részeként működő, de meglehetősen döntési önállósággal bíró – azóta megszüntetésre került TB önkormányzatok kezébe, melynek egy része áttételesen szintén külföldi befektetők tulajdonába jutott. [Dicházi,1999]

6.4.2.3. Bankprivatizáció

A pénzügyi szektor a világ minden gazdaságában stratégiai ágazatnak számít. Egy erősen monetarizált világban a gazdaság pénzellátása, a megtakarítások átcsoportosítása, a vállalkozások hitellel való ellátása központi kérdés. Az állam közvetett – a szektor jogi szabályozása – és közvetlen – azaz tulajdonosként való – szerepvállalása elengedhetetlen.³⁸

Forrás: Saját szerkesztés MNB adatai alapján

A legtöbb kormány a tőkeáramlás teljes liberalizációjának szorgalmazása mellett a nemzeti tulajdon meghatározó szerepéről a bankszektorban nem mondott le.

1995 végén felgyorsult a magyar pénzügyi szektor privatizációja. Ennek szükségességéről, hatásairól, mind a mai napig éles politikai és szakmai vita zajlik. A jelentős állami segítséggel megerősített, konszolidált nagybankok – nem is minden esetben szakmailag hozzáértő, a pénzügyi ágazatban tevékenykedő szakmai befektetőnek³⁹ való - eladása, ráadásul olyan alacsony áron, hogy az eladásból befolyt államháztartási bevétel a

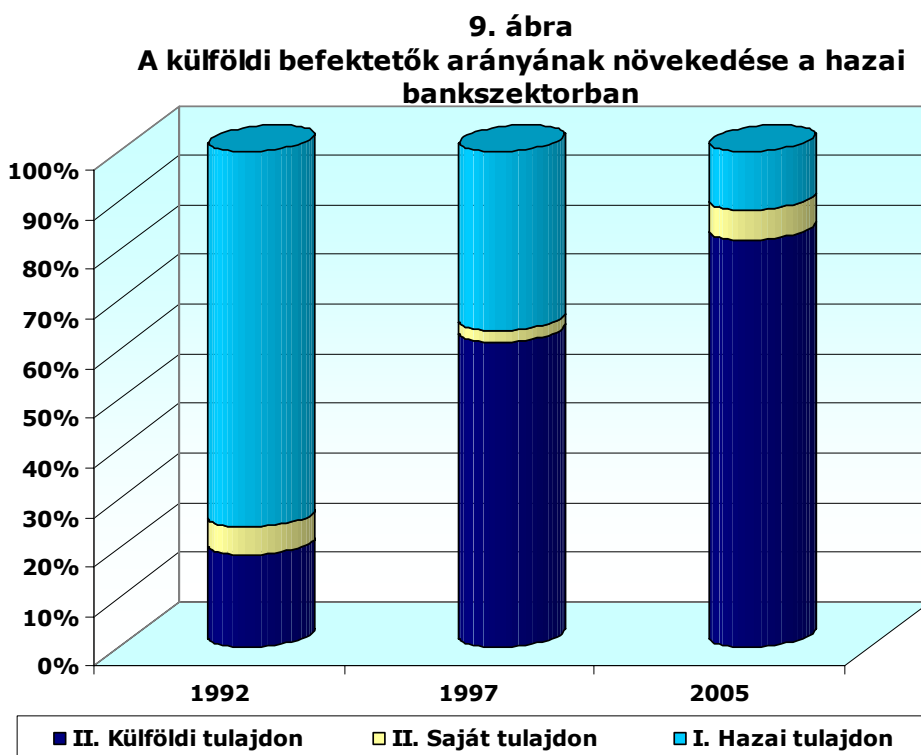
³⁸ A jelenlegi válság okai között a szektorból történő állami kivonulás, az állami szabályozás felpuhulása az egyik legjelentősebb.

³⁹ Például az orosz Gazprom vásárolta fel az Állami Értékforgalmi Bankot, az amerikai GE - Capital pedig a Budapest Bank tulajdonosa lett.

konzolidációra áldozott állami pénzeszközök töredékét sem tette ki valóban vitathatónak látszik.

A magyar bankprivatizáció tulajdonképpen két és fél év alatt – 1995-től 1997-ig – nemzetközi léptékkal mérve is hihetetlen gyorsasággal zajlott le.⁴⁰

Az magyar állam közvetlen befolyása ebben az ágazatban – mely pénzátcsoportosító szerepkörét tekintve meghatározó a teljes reálgazdaság vonatkozásában - tulajdonképpen megszűnt. Az állami tulajdonlás néhány hitelintézetre korlátozódott.⁴¹

Forrás: Saját szerkesztés a PSZÁF 2005. évi jelentése alapján

Az újonnan kialakult bankszerkezet nemcsak létrejöttének gyorsaságával volt egyedülálló. Legfontosabb sajátossága, hogy már 1997 végére közel 70%-ot ért el a külföldi tulajdon részaránya.⁴²

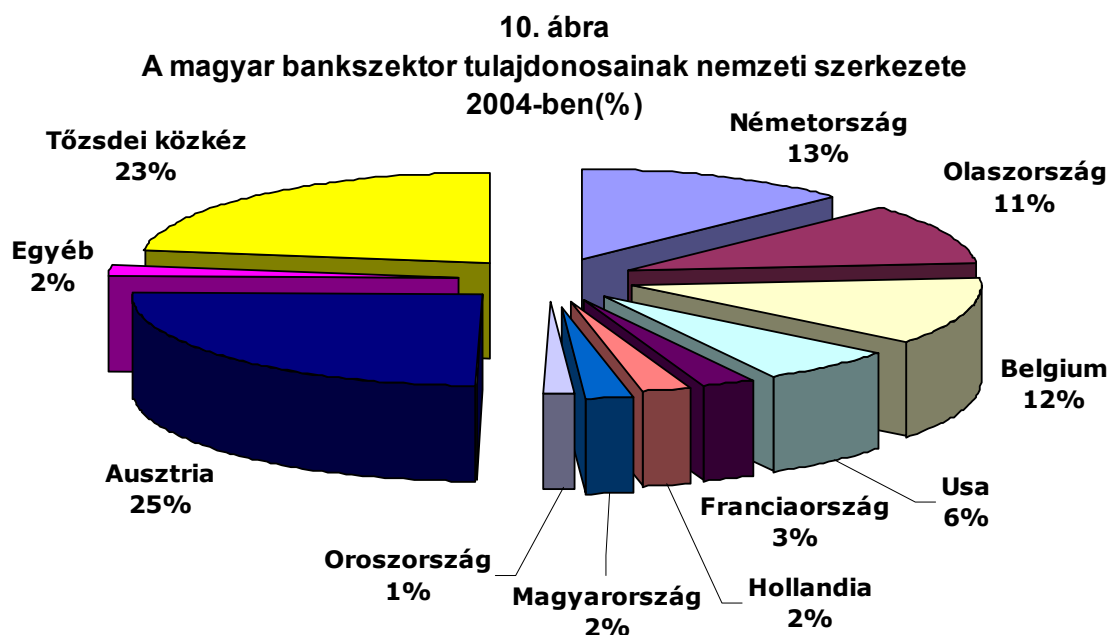
A külföldi dominancia jelentős függőségi viszonyt hozott létre, leszűkítette a gazdaságpolitika mozgásterét, a monetáris szabályozás lehetőségeit.

⁴⁰ Bár az első nagyobb tranzakció, a Magyar Külkereskedelmi Bank eladása 1994-ben történt, a meghatározó ügyletek a következő évben indultak.

⁴¹ A Földhitel és Jelzálogbank, az Exim Bank, és a Magyar Fejlesztési Bank felett maradt csak befolyás.

⁴² Ennek közel fele írható csak a privatizáció számlájára, a másik fele zöldmezős beruházként áramlott a magyar gazdaságba.

Ezt bizonyos fokig ellensúlyozza a kialakult tulajdonosi szerkezet diverzifikáltsága. Egyetlen külföldi ország sem került meghatározó pozícióba, bár az európai bankok nagyobb arányt képviseltek.

Forrás: Saját szerkesztés a PSZÁF adatai alapján

A pénzügyi szektor megnyitása a külföldi befektetők előtt megelőzte még a nálunk jóval fejlettebb országok /Ausztria, Finnország, Norvégia / hasonló lépéseit is.

Kétségtelen tény, hogy a pénzügyi szektor vállalati szintű nemzetközi integráltsága óriási lendületet adott a működő-tőke beáramlásnak. Ennek megfelelően a gazdaság más ágazatai is profitáltak a bankszektor ilyen irányú átalakításából.⁴³

További pozitív hozadéka az átalakításnak a banki szolgáltatások minőségi színvonalának emelkedése. / kártyaszolgáltatások bővülése, rövidebb átutalási idő stb /. Már 1996-tól megjelentek azonban a negatív következmények is. Drágultak a banki szolgáltatások, megemelkedtek a jutalékok, a díjtételek.

A makrogazdaság egyik legfontosabb – mind a mai napig fennálló - problémája a kis és középvállalati szektor hitelfinanszírozásának ellehetetlenülése is ekkortól datálódik. A kis és középvállalkozások finanszírozásából a bankok kivonultak. A hazai megtakarítások átcsoportosítása – az újonnan kialakult bankszektor által támasztott

⁴³ A mostani történések kétségessé teszik ennek pozitív megítélését!

hitelképességi feltételeknek való „nemmegfelelés” következtében – nem a makrogazdaság érdekének megfelelően történt.

Jelenleg is szakmai viták keresttüzében áll annak eldöntése, hogy volt-e alternatív lehetősége az akkori kormánzatnak arra, hogy a leginkább globalizált ágazatban – a pénz és tőkeszektorban – nemzeti tőkére támaszkodva alakítsa ki a piacgazdasági feltételeket.⁴⁴ A vitában objektíven állást foglalni – megfelelő mennyiségű, pontos adatbázis hiányában lehetetlen. A privatizáció üteme, az ilyen magas arányú külföldi részvétel és az ár azonban megkérdőjelezhető, különösen ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a bankok teljesítménye és a tulajdonlás között nem mutatható ki korreláció. A magántulajdon létrehozása a szektorban nem feltétlenül járult hozzá az ágazat gazdaságosabb működéséhez.[Várhegyi, 1999]

6.4.2.4. Másodlagos privatizáció

A privatizációs eljárás során megvásárolt cég ismételt eladása, az úgynevezett másodlagos privatizáció 1996-tól gyorsult fel. Az elsődleges privatizáció során olyan befektetők is tulajdonhoz jutottak, melyek nem a további működtetésben voltak érdekeltek. Céljuk a profittal való továbbértékesítés volt.

A megvásárolt cég talpraállításához csak annyiban fűződött érdekük, amennyiben ez a későbbi eladási árat emelte. Tipikus kockázati tőkebefektető magatartás.

A privatizációs folyamat előző szakaszában közel 500 állami vállalat eladása felszámolási eljárás keretében történt. Az 1991 évi új, uniókompatibilis csődtörvény – melynek vagyonvesztésre gyakorolt hatását a szakértők a II. világháborúban elszenvedett nemzeti vagyonvesztés nagyságrendjével azonosítják – következtében tömegesen mentek csődbe a spontán privatizációs folyamat után még állami kézben maradt vállalatok.

A külföldi befektetők számára ez a –többségében középállati - szegmens érdektelennek tűnt, ezért hazai befektetők vásárolták fel, állították többé-kevésbé helyre működésüket, majd értékesítették külföldi szakmai befektetőknek.⁴⁵ A továbbértékesítő hazai befektetők gyakran nemcsak az alacsony elsődleges árból származó előnyöket szerezték meg, hanem, - mint ahogy ez az úgynevezett „strohman kivásárlási” módszer esetén egyértelmű – a hazai befektetők számára nyújtott állami kedvezményeket is.

⁴⁴ A kkv szektor finanszírozásában a banki hitel aránya rendkívül alacsony, 10%-körüli. A fejlett országok azonos mutatója 70%-os.

⁴⁵ Ezekről a magánosítási eljárásokról összesített statisztikai adatbázis nem létezik.

„Minden valamire való külföldi (s sokszor magyar) befektető stohmant alkalmaz, hiszen ezen a módon 1 forintért akár 3 forint értéket is vehet”[Csillag,1994]

Mind a spekulációs, mind a stohman kivásárlási módszer alkalmazásának bizonyíthatósága szinte lehetetlen, így a privatizációt bonyolító állami szervezetek kevés eszközzel rendelkeztek ezen ügyletek megakadályozására. A gazdasági életben ugyanis nem ritka, hogy a befektetői elképzelések nem realizálódnak, a tulajdon megszerzése után derülnek ki a működtetésben rejlő – előre nem látott és kalkulált kockázatok - így a továbbértékesítés önmagában nem utal spekulációra.

1995-96-ban a magyar piac összeszűkült. A „Bokros csomag” néven elhíresült válságkezelő program hatására a belső kereslet csökkent, a hitellehetőségek szűkültek, az erőteljes importverseny is növelte az újonnan privatizált cégek nehézségeit. Elsősorban a fogyasztási cikk piacra termelő és a kereskedelmi ágazatban működő cégek továbbadására került sor.⁴⁶

Az eladói oldal többsége hazai befektető, a vásárlói oldal pedig vagy külföldi, vagy a korábbi időszakban tulajdont szerző, - külföldi tőkével működő – vegyes-vállalat.

Ebben a privatizációs szakaszban vált jellemzővé a betelepült tőke belső terjeszkedése is.⁴⁷ A belső terjeszkedési folyamatra jellemző, a hagyományos hátrafelé integrálódás, azaz a beszállítóikat vásárolják fel,⁴⁸ de nem ritka a hagyományos „tőkecentralizáció” néven ismert jelenség, az ágazaton belüli kisvállalkozások megszerzése sem.

6.4.2.5. Külföldi állami cégek és az intézményi befektetők részvétele a magyar privatizációban

Az intézményi befektetők részvétele a privatizációs folyamatokban elsősorban a tőkepiaci privatizációs technika alkalmazása esetén lehetséges. A hazai magánosítási folyamat jelentős része nem ilyen technikával zajlott. A magyar részvények a Budapesti Értéktőzsde megnyitása – 1990 – előtt a bécsi OTC piacokon találtak gazdára. Az első komolyabb sikerakció az IBUSZ-részvények bevezetése az újonnan alakult Budapesti Értéktőzsdére. A nagyobb tranzakciók (MOL, OTP) 1992 végén indultak.

⁴⁶Néhány példa Julius Meinl – Kunsági fűszért, Spar – Budapest Közért, Skála Tengerman –Centrum Vállalat, Agrana – Magyar Cukoripari rt, Unilever - Caola

⁴⁷ A folyamat főszereplői a tőkepiacon külföldi tőkebevonással privatizált cégek /Hungarovin, Pannonplast, Danubius, Julius Meinl

⁴⁸ Gyakori ez a technika az élelmiszerágazatban, például az osztrák Délhús –sertéslelep felvásárlásai.

A hazai gyakorlatban, mint intézményi befektetők a nyugat-európai, amerikai nyugdíj és befektetési alapok, a külföldi kormányzati forrásokból létrehozott országalapok,⁴⁹ nemzetközi pénzügyi intézetek (EBRD, IFC) és az úgynevezett Közép-európai részvényalapok – közép-európai részvényvásárlásra specializálódott befektetési alapok – vettek részt. A nemzetközi pénzügyi intézmények közül az EBRD szerzett részesedést a Budapest Bank, a Magyar Kereskedelmi Bank, a Kereskedelmi és Hitelbank privatizációja során.

Komoly szakmai viták folytak a nyolcvanas évek végén arról, – tekintettel arra, hogy a privatizáció célja a magántulajdon arányának növelése – hogy a külföldi állami cégek részt vehetnek-e befektetőként. A mai világgazdasági körülmények között ez a kérdés fel sem merülne, hiszen az állami tulajdonban lévő óriás – elsősorban orosz és kínai – transznacionális társaságok vezető szerepet játszanak a nemzetközi működőtőke piacokon. Két évtizeddel ezelőtt azonban jogos kérdésnek tűnt, hogy mennyivel viselkedik „piacosabban” egy német, vagy egy olasz állami cég, mint egy magyar, hiszen ott is fennáll a politikai motiváltság, a bürokratizmus, a pazarlás, mint közismert sajátosságai az állami tulajdonú cégek viselkedésének. Mint mindig, ebben a témában is a vitát a rászorultság döntötte el. A rendszerváltást követő erőteljes tőkehiány nem tette lehetővé az ilyen típusú elméleti megfontolások figyelembevételét.

Néhány európai országban jelentős részarányt képviselnek a gazdaságban az állami részvétellel működő vállalkozások /Franciaország, Olaszország/. Ezen cégek kizárása a privatizációból az uniós tagságra törekvő magyar gazdaságvezetés részéről diszkriminációnak tűnt volna. Ezek a „vegyes tulajdonú” cégek elsősorban a stratégiai jelentőségű cégek magánosításában vettek részt. /villamosipar, gázszolgáltatás, távközlés, légi közlekedés, bankszektor /.

A külföldi kormányok aktivitása azonban nem merült ki a tulajdonukban lévő cégek közvetlen privatizációs részvételében, hiszen minden kormány érdekelt abban, hogy nemzeti tőkéje minél nagyobb nemzetközi befolyásra tegyen szert, minél jelentősebb piaci pozíciókat szerezzen. Így természetesen sokféle eszközzel támogatták – és támogatják ma is - vállalataik tőkeexportját.

⁴⁹ A legjelentősebb országalapok az Osztrák-Magyar alap, a Magyar-Amerikai Vállalkozási Alap, Cofinec (francia, olasz tőkével, East European Food Found)

Különösen igaz volt ez a közép-kelet-európai országok átalakulásakor. Óriási piac, olcsó tőkeszerzési lehetőség előtt álltak Európa nyugati felének gazdaságai. A fejlett országok kormányai nemcsak diplomáciai eszközökkel, az információ és adatszolgáltatás megszervezésével, hanem kedvező kamatozású hitelkeret biztosításával is segítették cégeiket a kelet-európai állami vagyon megszerzésében. Gyakran nyújtottak befektetési garanciákat a magas kockázati szint miatt.

Különösen aktív szereplője volt a német kormány a kelet-európai privatizációs folyamatoknak. A német tőketerjeszkedés állami támogatása kezdetben 1989-93-ig – értelemszerűen – a kelet-német területeket preferálta, majd 1993-tól a térség többi országára is kiterjedt. /1993-MATÁV privatizáció/

6.4.2.6. A magyar privatizáció sajátosságai a külföldi befektetők szempontjából

A tervgazdaságokban működő vállalkozások ismeretlensége – néhány kivételtől eltekintve – lehetetlenné tette a nyugati országok korábbi privatizációjában alkalmazott, átláthatóbb privatizációs technikának, a nyilvános tőkepiaci módszerrel történő magánosításnak az alkalmazását. Ennek megfelelően a közvetlen eladások, egyedi akciók jellemezték az eladási folyamatot.

A termőföld kivételével szinte a teljes nemzetgazdaság – a korábbi totális állami tulajdon következtében – eladó lett. A mindenkori gazdaságvezetés – politikai hovatartozástól függetlenül – a gyors magánosítást szorgalmazta. A vagyonértékelési gyakorlat hiánya, az eladók tapasztalatlansága, az időkénszer, a volt menedzsment egyéni érdekei, a zavaros szabályozási háttér következtében az eladási árak alacsonyak voltak, gyakran a vásárló rövid időn belül továbbértékesítette jelentős felárral (Tungsram eset)

A rövidtávú pénzügyi megfontolások, a külső adósságállomány kezelésének kényszere következtében az eladói oldal – szinte a privatizáció teljes időtartama alatt - gyengébb alkupozícióban volt.

Az állami vállalatok megvásárlásakor tulajdonképpen nemcsak az eszközeik, hanem a piacaik is megszerezhetők lettek. A tőkeszerzéssel nemcsak a cég belpiaca, hanem a korábbi szocialista relációs kapcsolatai következtében az átalakuló tömb regionális piaca is megnyílt az új tulajdonos előtt.

A mindenkori kormányok erőteljesen szorgalmazták a multinacionális cégek betelepülését, hiszen gazdaságilag ezen társaságok betelepülésétől volt várható a magyar gazdaság bekapcsolódása a globalizációs világgazdasági folyamatba. Biztonságpolitikai

szempontból sem volt elhanyagolható, hogy a nagy német, francia és amerikai vállalatbirodalmak a magyar tulajdon megszerzése után anyagilag is érdekeltté váltak a magyar belső és külső egyensúly fenntartásában.

A gazdasági vezetés a teljes privatizációs periódusban törekedett a beáramló tőke nemzetiségi diverzifikációjára. A stratégiai ágazatba tartozó cégek magánkézbe adásakor – különösen az energetikai ágazatban – az Európai Unió vállalkozásait preferálták. Ennek megfelelően német, francia és olasz cégek szereztek tulajdont.

A mindenkori kormányok folyamatos törekvése a NATO és az EU tagjává válás, így a politikai kockázat Magyarország vonatkozásában minimális volt, és a gazdasági kockázatot is minimalizálta – különösen a nagyvállalati szektor vonatkozásában - a magyar állam.⁵⁰

⁵⁰ A nagyvállalati kör privatizációs folyamatában az állam garanciát vállalt az utólagos károkra (Lehel – Elektrolux esetben a vételár felét fordította az állam a környezeti károk elhárítására).

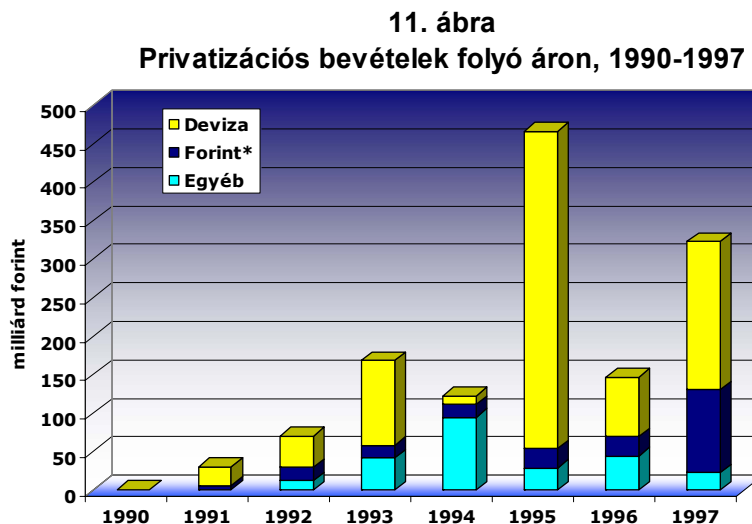
6.4.3. Összefoglaló gondolatok a privatizációról

A magyar gazdaság tőkeimport történetét vizsgálva megállapítható, hogy 1990 - 1998-ig a működőtőke import éves átlagban közel 50%-a kapcsolódott a privatizációhoz.[Patkó, 2003] Ez a nagyságrend - a hazai privatizációs folyamatok eddigiekben részletesen ismertetett sajátosságai következtében a statisztikai adatbázisban, jelentősen alulértékelt⁵¹

Ennek egyik oka az, hogy a külföldiek által fizetett deviza-ellenérték pénzügyi technikailag sokféle számlán jelent meg. A privatizációt bonyolító, koordináló, irányító állami vagyonkezelő számláján kívül a kereskedelmi bankok, az önkormányzatok, a társadalombiztosítás, a hazai magánbefektetők, sőt a privatizált vállalat saját számláján is jóváírásra kerülhetett a külföldi befektetők által fizetett vételár. Ennek összesítése szinte lehetetlen.

A statisztikai alulértékelttség másik oka, hogy sok esetben az új devizakülföldi tulajdonos a vételárat forintban fizette. Erre azért volt lehetősége, mert vásárlóként a különböző tranzakciókban a korábban megvásárolt cég szerepelt.⁵²

Statisztikailag pontosan regisztrált, ezáltal nyomon követhető csak a mindenkor állami privatizációs szervezet számára befolyt összeg.

Forrás: ÁPV.Rt. adatai alapján saját szerkesztés

⁵¹ Itt nem elsősorban a disszertáció bevezetőjében ismertetett önérdék által vezérelt tudatos adattorzításra gondolunk, bár ennél a politikailag frekvenciált témakörnél ezt sem zárhatjuk ki.

⁵² Erre természetesen az első tranzakcióban nem volt lehetősége.

A kezdeti időszak alacsony értékei sem arra utalnak, hogy alacsony a külföldi részarány a kezdeti időszakban, hanem arra hogy a folyamatok átláthatatlanok, szabályozatlanok, a statisztika által lefedetlenek, mivel a kezdeti beáramlási technika – vegyes-vállalat alapítása, hazai cég tőkeemeléssel történő tulajdonosbővítése – következtében a bevételek nem a központi szervezetek számláján kerültek kimutatásra. Az 1990-97-ig lezajlott privatizációban - csak a privatizációs szervezethez devizában befolyt árbevételeket tekintve - 67,9%-ra tehető a külföldi részarány. Ha az MNB és PM számlákat is figyelembe vesszük közel 80%-t kapunk.[Dicházi, 1999]

A közép-kelet-európai országok közül a magyar gazdasághoz hasonlóan egyedül Észtország privatizációs folyamataiban játszott domináns szerepet a külföldi tőke. Szlovénia, Horvátország, magánosítási folyamatában a külföldi befektetők csak minimális arányban vettek részt, ezen gazdaságok a hazai tulajdonosréteg megteremtésére törekedtek.⁵³

⁵³ A hazai befektetők háttérbe kerülését Magyarországon, az akkor érvényben lévő pénzügyi törvény is elősegítette, mivel a kereskedelmi bankok tulajdonszerzését tiltó rendelkezés miatt a forráshiánnyal küzdő magyar vállalkozás nem vonhatott be tulajdonostársként kereskedelmi bankot.

6.5. A magyar tőkeimport privatizáció utáni korszaka

6.5.1. 1998-2004

Az ezredfordulón a globalizációs folyamatok által kialakított világgazdasági környezetben, az általános liberalizmus légkörében az addigi tőkevonzó tényezők - piacok, erőforrások - bárholnan elérhetővé váltak. Míg a 90-es években a működőtőke vonzásában, a tőke telephely választásában a tőkeimportra szoruló kormányok által nyújtott kedvezmények, közvetlen támogatások szerepe elhanyagolható volt, ez a motiváló tényező egyre jelentősebb szerephez jutott. A világgazdaság növekedési ütemének mérséklődése, a nemzetközi tőkeáramlás csökkenése erőteljes befektetés-ösztönzési versenyt indukáltak. Nemcsak a Közép-kelet-európai térség átalakuló gazdaságai, hanem a legfejlettebb országok is egyre nagyobb mértékben támogatták a betelepülő tőkét, mint a bajok orvoslásának egyetlen eszközét. A beáramló tőke által teremtett 1-1 új munkahelyért nyújtott állami támogatás hihetetlen méreteket öltött. 2000-ben az INTEL és a HONDA beruházás 100.000 dollár/munkahely támogatást kapott az Egyesült Államok kormányától, a DOW beruházást a német kormány 3.400.000 dollár/ munkahely támogatásban részesítette. [Sass, 2003]

A magyar tőkeimport az időszak elején nem csökkent, még annak ellenére sem, hogy megszűnőben volt a fő vonzóerő, hiszen gyakorlatilag lezárult a privatizáció. Az időszak elejének sikeres tőkevonzása elsősorban az 1996-ban bevezetett speciális vámszabadterületi szabályozásnak volt köszönhető, melynek tőkevonzó hatása tulajdonképpen ellensúlyozta a gyorsított privatizációs időszak lezárulása következtében lanyhuló érdeklődést.

A vámszabad területi befektetés lehetősége, 1996-tól - mely szabályozás következtében eltűnt az árfolyamkockázat, megszűntek az apport és a folyó behozatal vám és áfa terhei - a zöldmezős beruházások, valamint az export-intenzív ágazatok számára tette kedvezővé a beáramlást. A beáramló tőke típus váltása tehát egyértelműen a tőkeimport-politika változásának eredménye.

6.5.1.1. Vámszabad területi szabályozás

A magyar „vámszabad területi” szabályozás számos elemében különbözött az Európai Unió szabályozásától. Az uniós tagállamokban a vámszabad terület földrajzilag körülhatárolt, a nemzeti kormány által kijelölt országrész volt. A befektető erre a területre

kérhetett letelepedési engedélyt. Ezzel szemben a magyar „terület” földrajzilag nem koncentrált. Ahány cég kért, annyi kapott a magyar gazdaságban „vámszabadterületi státus”-t. Az uniós szabályozás kizárja, hogy termeléshez szükséges eszközök kerüljenek a területre, míg az akkori magyar szabályozásban ez nem volt előírás.

Ez a liberalizáltabb szabályozás tette vonzóvá a multinacionális termelő cégek számára a magyarországi betelepülést. A már bemutatott vertikális specializáció számára is rendkívül kedvező a vámszabadterületi status.

A magyar szabályozás azonban néhány elemében jóval szigorúbb volt, mint az uniós előírások. Ezek a szigorúbb előírások a vámellenőrzés biztonságát szolgálták. A magyar vámszabad „területnek” vámbiztosítékot kell fizetni, sőt a „belépéshez” nem volt elég a fuvarokmányok bemutatása, hanem egy vámáru-okmány kiállítása és a vámhatóságnak való átadása is feltétele volt.

Ezen szabályozás gyümölcseként egy nemzetközi mércével mérve is igen hatékonyan működő külföldi nagyvállalati termelő szektor jelent meg a magyar gazdaságban. A privatizációs folyamat lecsengése és a kedvezőtlen nemzetközi működőtőke áramlási tendenciák következtében a magyar gazdaság az új szabályozás bevezetése nélkül valószínűleg jóval kevesebb külföldi tőkét vonzott volna. Ezzel sikerült késleltetni – 2002-ig – a tőkeimport csökkenését. Ez azonban nemcsak áldásnak, hanem átoknak is bizonyult.

Az időszak kedvezőtlen változása, hogy felerősödött a korábbi években beáramlott tőke profitrepatriálása, mely 1998-2001-ig éves átlagban közel 1 md dollárt tett ki. A folyamat természetes és előre látható volt. A korábban beáramlott tőke vagy érett, nyereséges szakaszba lépett, vagy a nemzetközi szinten is egyedülállóan magas magyar adókedvezmények következtében a multi-hálózatok itt keletkeztették a profitot, melyet azután repatriáltak. Ezt nehéz bizonyítani, de a tényen mit sem változtat. Nem tudta a magyar gazdaságpolitika reinvesztícióra bírni a betelepült tőkét. A beáramló tőke mennyisége 2 md dollár éves nagyságrendben stabilizálódott.

A 2002-es év fordulópontnak bizonyult az eddigi sikeres évek után. A beáramlás drasztikus csökkenésnek indult. Az egyre nehezebben megszerzett tőkeimport, szinte még a profitrepatriálást sem volt képes kompenzálni. Megindult a multinacionális cégek keletebbre vándorlása. A Flextronics, a Microsoft, és az IBM áttelepülése közel 4 md dollárral csökkentette a magyar exportot.

A 2003-as év az eddigi magyar beáramlás-történet legsikertelenebb éve. Folytatódott a tőke kivonás, a multinacionális társaságok betelepülésének szorgalmazására

irányuló kormányzati erőfeszítések sorra kudarcba fulladtak⁵⁴ A Közép-európai régió többi gazdasága is - cseh, szlovák, lengyel, szlovén – vesztesre állt a tőimportért folytatott küzdelemben. A multinacionális társaságok továbbvándorlása a Balkáni államok felé, az adott országokban fellendülő privatizáció egyértelmű következménye. Szerbia iránti érdeklődést tovább fokozta az Oroszországgal kötött szabadkereskedelmi megállapodás, mely a hatalmas orosz piaci lehetőségek kiaknázhatóságának reményével kecsegtetett.

6.5.2. 2004-től

Magyarország uniós csatlakozása pozitív és negatív változásokat egyaránt eredményezett a tőkeimport területén. Az új tagországoknak ugyanis alkalmazkodni kellett a közösségi normákhoz tőkevonás-politikájuk kialakításakor. Leszűkült a befektetés-ösztönzés mozgástere, az eddig alkalmazott fiskális eszközök körét az uniós szabályozás szűkítette. A gazdaság tőkevonó képességét tehát csak az általános befektetési környezet javításával lehetett fenntartani. A tőkevonó képesség javítása érdekében ennek megfelelően nagyobb hangsúlyt kellett kapnia azoknak az intézkedéseknek, melyek az általános befektetési környezetet javítják. Ezek olyan területeket érintenek, mely területeken a hozott intézkedések hatása egy-egy kormányzati ciklus idejét meghaladja.

A makrogazdasági egyensúlytalanság megszüntetése, a termelő–infrastruktúra fejlesztése, a humán infrastruktúra – oktatás, egészségügy, kultúra – fejlesztése, az általános adószint csökkentése, mind-mind olyan terület, mely nemcsak a vonzóképeséget javítja, hanem a profitrepatriálást is csökkenti, nem beszélve a legfontosabbról, a hazai „szereplők” életminőségének javítását is szolgálja.

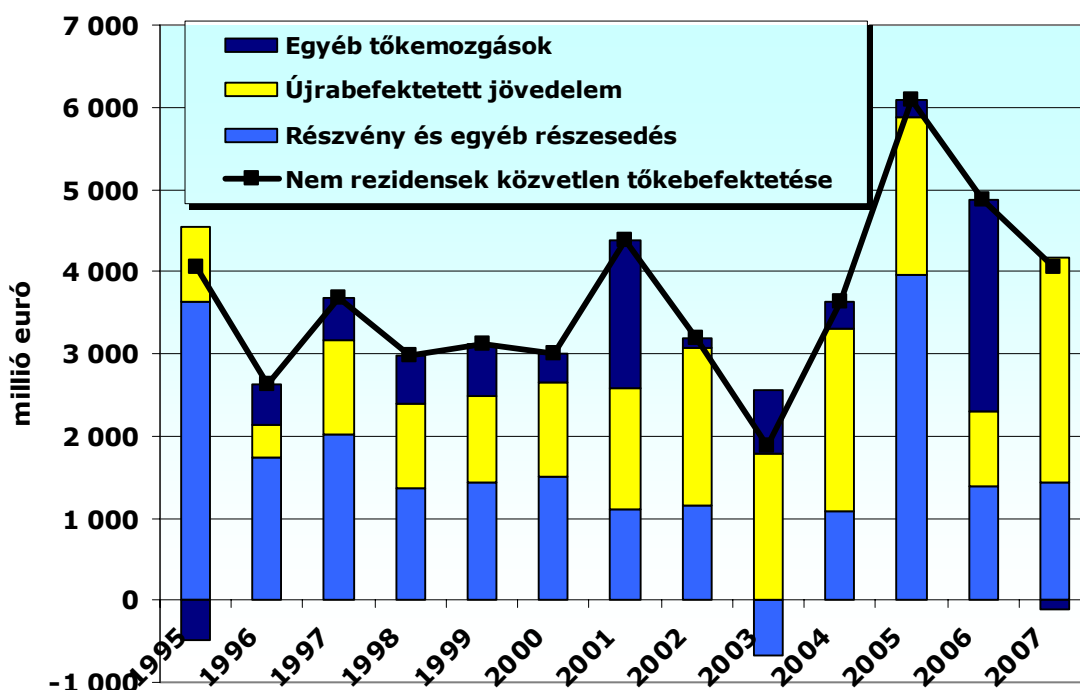
A 2004-es uniós csatlakozás pozitív hatása – az ösztönzési lehetőségek szűkülése és a forint jelentős megerősödése ellenére - nem maradt el. Bár a kedvezmények szűkülése következtében a multinacionális társaságok kivonulása folytatódott, a makrogazdasági körülmények – elsősorban a kockázatcsökkenés – következtében a külföldi kis és középvállalati szektor érdeklődése és beáramlása fokozódott. A betelepülésben érthető módon az osztrák kis és középvállalatok jártak az élen. Pozitív tendencia az újrabefektetett jövedelmek növekedése is.

⁵⁴ A francia Peugeot-Citroen csoport, és a koreai Hyundai cég is Szlovákiát választotta regionális központként.

A beáramlás-történet legkiemelkedőbb éve 2005-ös év. A kiugró tőkevonzási teljesítmény azonban sajnos ismét a privatizációhoz köthető. Az adott év beáramlásának harmada ugyanis a Budapest Airport 1,8 milliárd eurós eladásának köszönhető.

A következő ábrán kiválóan nyomon követhető az elmúlt 12 év tőkebefektetési forgalmának hullámzása. A privatizációhoz köthető 2005-ös beáramlást kivéve a részvény és egyéb részesedés beáramlás alacsony szinten stabilizálódott.

12. ábra
A nem rezidensek magyarországi közvetlen tőkebefektetés
forgalmának alakulása 1995 - 2007

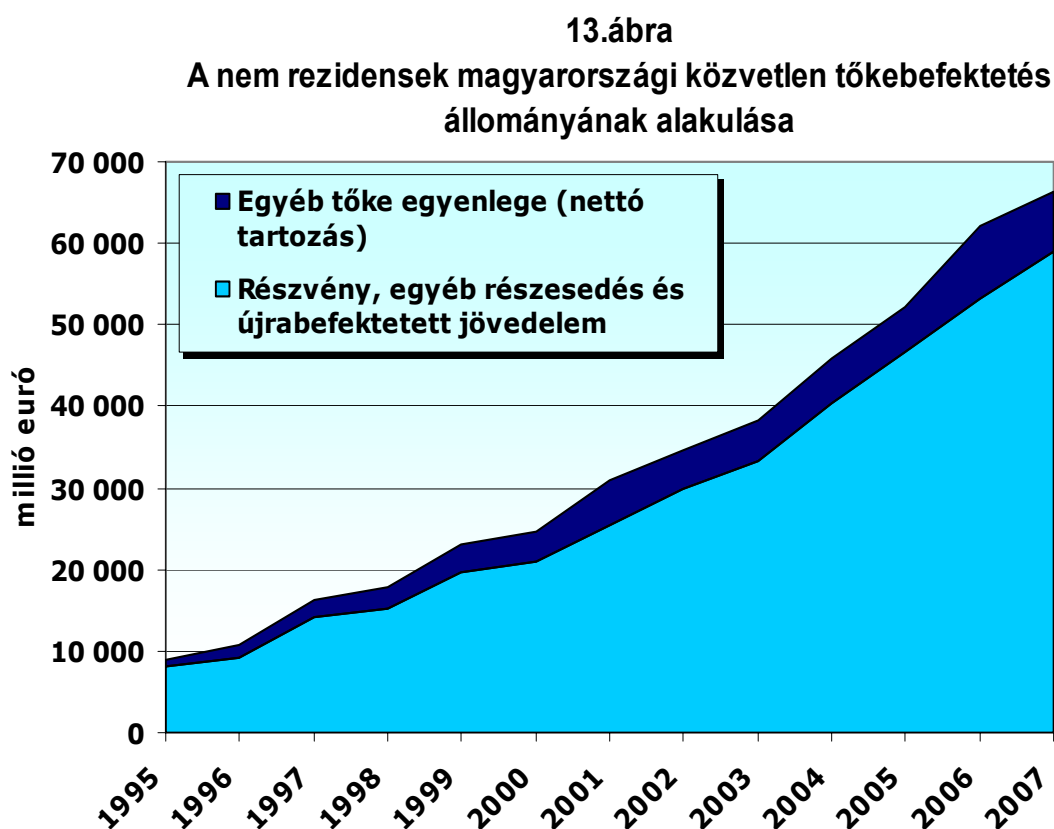

Forrás: NFGM Stratégiai Főosztály

7. A működőtőke beáramlás gazdasági hatásai

A tőkebeáramlás történetének bemutatása után azt vizsgáljuk meg, hogy a beáramló tőke milyen hatással volt a magyar gazdaságra, a növekedésre, a szerkezetre, az export és import növekedésére és szerkezetére.

2007-re a gazdaságba beáramlott külföldi működőtőke befektetések állománya meghaladta a 68 milliárd eurót.

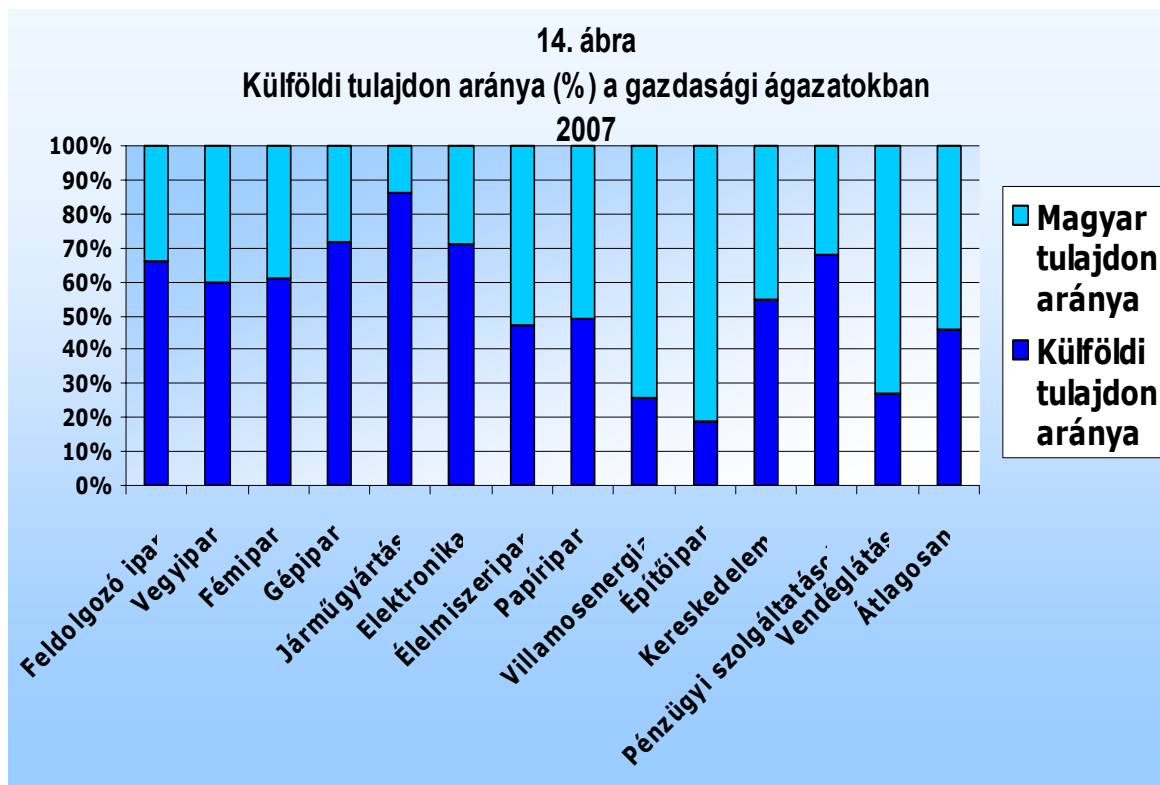

Forrás: NFGM Stratégiai Főosztály

Számtalan kutatás, és ennek következtében jelentős adatbázis áll rendelkezésre annak a fontos kérdésnek a tisztázására, hogy a tőkeimport milyen hatással van a fogadó ország gazdaságára. Az objektív megítélést azonban akadályozza a probléma bonyolultsága, valamint a tőkeimportra rászoruló országok tudatos adattorzító tevékenysége. Mielőtt részletesen megvizsgálánk ezt a kérdéskört, néhány dolgot célszerű előrebozsítani.

- Minden befektetésnek természetes törekvése a rövid vagy hosszútávon megszerezhető, a belgazdaságinál magasabb profit. Ezért vállalja a nemzetközi áramlásból eredő kockázatokat.
- A külföldi tőketulajdonosok viselkedésében felismerhetők nemzeti sajátosságok, de erősségük alapvetően annak a kölcsönhatásnak a függvénye, mely közte és a befogadó ország között kialakul. Viselkedésükért a legtöbb esetben a befogadó ország gazdaságpolitikai vezetése a felelős.
- A befogadó ország gazdaságvezetésének hozzáértése, nemzeti elkötelezettsége, az ország gazdasági és politikai függésének mértéke, és a tőkeimportra való rászorultsága határozza meg, hogy a külföldi tőke előnyei vagy hátrányai dominálnak. Ezen tőkék alapjellemezője ugyanis kiváló alkalmazkodóképességük, ezért szerepük és viselkedésük a fogadó ország gazdaságpolitikájának és rászorultságának függvénye.

A 2007-es év adatai alapján a magyar gazdaságban a külföldi tulajdon aránya a nemzetgazdaság ágazataiban közel 50%-os. A csúcstechnológiát képviselő, exportorientált szektorokban és a pénzügyi szektorban abszolút meghatározó.

Forrás: NFGM 2009.03.31.

7.1. Hatás a gazdasági növekedésre

Inotai András tanulmánya alapján [Inotai,2006] a beáramló tőke hatását a gazdasági növekedésre három összetevőre bonthatjuk.

Létezik a tőkeimportnak egy direkt növekedést indukáló hatása, melyet a beruházások és a foglalkoztatás bővülésében érhetünk tetten. E direkt hatáson kívül azonban nem elhanyagolható multiplikációs hatásokkal is számolhatunk.

A foglalkoztatás bővülésével a bérek és jövedelmek növekedése piaci keresletnövekedést indukál, mely azon szektorokban is meggyorsítja a növekedést, mely nem importál tőkét. Nem elhanyagolható további multiplikációs hatás a beszállítói kapcsolatai következtében megélénkülő inputpiaci keresletnövekedés.

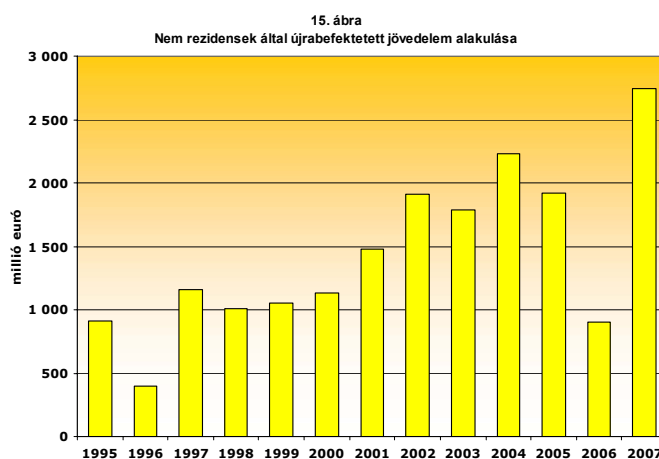
Harmadik, - bár nem kevésbé jelentős – a beáramló fejlett technika, és a korszerű vezetési és szervezési ismeretek termelékenységnövelő hatása.

Bizonyítottak tűnik, hogy a magyar gazdaság által produkált – természetesen a transzformációs válság éveit leszámítva – jelentős gazdasági növekedési mérték nem kis részben a külföldi tőkebeáramlásnak köszönhető. A növekedés serkentői azonban nem a privatizáció során külföldi tulajdonba került cégek, hanem a zöldmezős beruházás formájában megjelenő multinacionális társaságok.

Végeredményben ez a hatás a fogadó ország gazdaságpolitikájának függvénye. Ha a keletkező profit nem hagyja el az országot, hanem ismét befektetik, akkor a beruházások növekednek, a munkanélküliség csökken, a piaci kereslet nő. Ez a többi vállalat fellendülését is eredményezheti.

Ha azonban megfelelő jogszabályokkal nem ösztönzik a reinvesztíciót, a tőke elhagyja az országot.

Az ábra a reinvesztíció mértékét mutatja 1995-2007 között.

Forrás: Jointventure Szövetség adatai

7.2. Hatása a befogadó ország exportjára

A tőkeimportot erőteljesen szorgalmazó, - elsősorban magas adósságállománnyal rendelkező - országok legfontosabb elvárása, hogy a tőkeimport növelje exportteljesítményüket, lehetőleg a repatriált profit mértékét meghaladó szinten, mert így pozitív a hatás a nemzetközi fizetési mérlegükre.

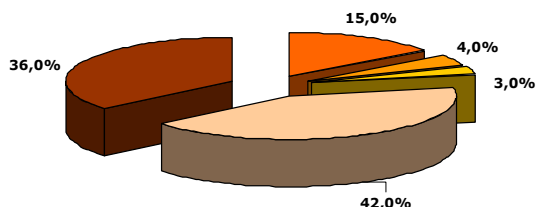
Ha a beáramló tőke piacorientált, elsődleges célja a belső piac megszerzése, vagy elavult terméke számára piac biztosítása, akkor kevés a remény az export pozitív befolyásolására. Akkor is kevés a remény az exportteljesítmény növelésére, ha a befogadó ország gazdasági vezetése túlságosan ragaszkodik a magas hazai beszállítói részarányhoz. Minél inkább ragaszkodik a befogadó ország a saját vállalatai által termelt termékek beépítéséhez - amely a hazai ipar válságából való kilábalását segíti - többségében annál kisebb az esély a termék exportálhatóságára.

A magyar gazdaságban jelenleg működő külföldi tőkebefektetések többsége exportorientált. A kezdeti beáramlási időszakban ugyan a belpiacot ellátni kívánó óriás áruházláncok domináltak, de a 90-es évek második felétől – a már említett vámszabadterületi szabályozásnak köszönhetően – a magyar külkereskedelemben a külföldi tőkebefektetések átvették az irányító szerepet. Már 1999-ben a magyar import 76, a magyar export 80%-t bonyolították külföldi tulajdonú cégek.

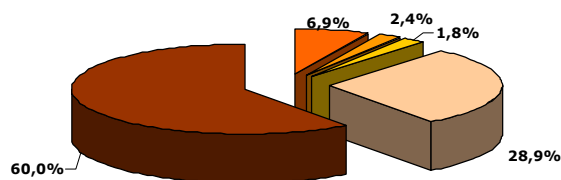
A gazdaság ágazati szerkezetében léteznek olyan magas profitrátával rendelkező ágazatok, melyek kifejezetten expotorientáltak. (Villamosipari gépek, híradástechnikai berendezések, járművek, precíziós műszerek). Ha ezen ágazatokba koncentrálnak a külföldi befektetések – mint ahogy ez a 90-es évek közepétől a magyar gazdaságban történt - akkor egyértelmű az exportteljesítmény növekedése és a külföldi tőke közötti pozitív korreláció.

Az magyar exportszerkezet ágazati átrendeződésének oka a beáramló külföldi tőke ágazati szerkezete. A gépek, szállítóeszközök arányának növekedése egyértelműen bizonyítja a külföldi tőke kiemelkedő szerepét, az export-átstrukturálódásában.

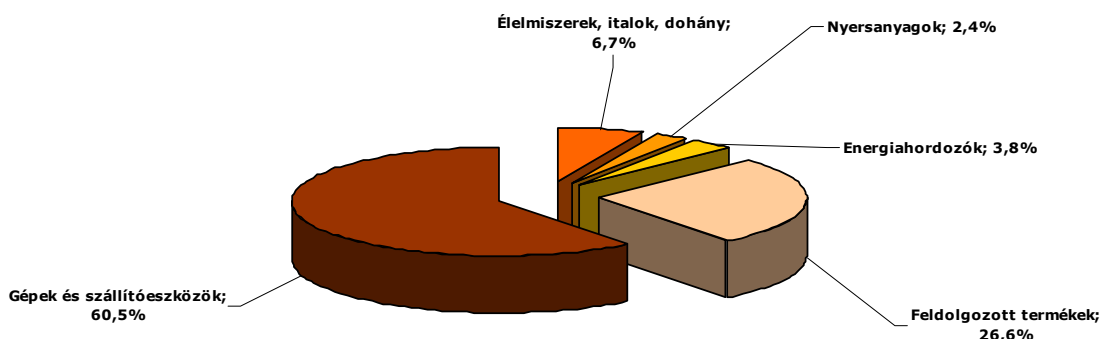
16. ábra
Az export árucsoportok szerinti alakulása 1996-ban

17. ábra
Az export árucsoportok szerinti alakulása 2000-ban

18. ábra Az export árucsoportok szerinti alakulása
2008-ban

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

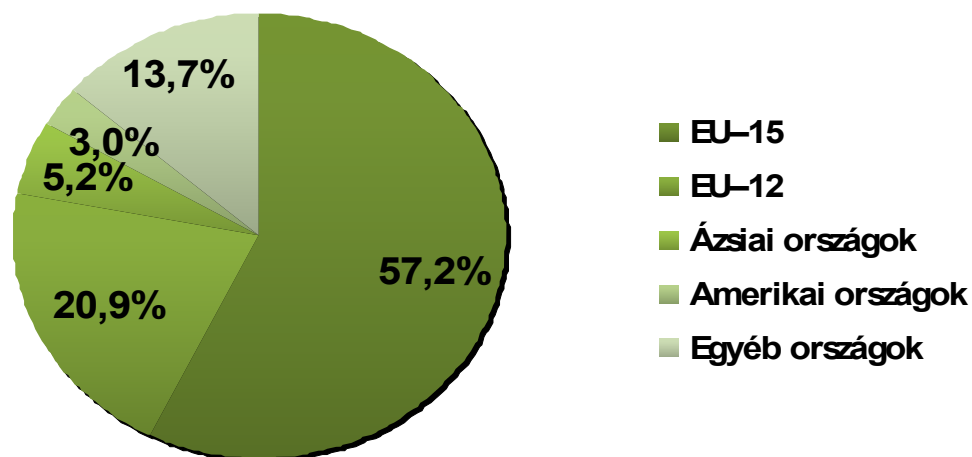
Különösen jelentős a korábbi vámszabad területi státussal rendelkező közel 150 multinacionális társaság hatása a magyar exportra. Bár a közel 30000 Magyarországon működő külföldi érdekeltségű vállalkozásnak csupán 0,5%-t teszik ki ezek a társaságok, a magyar export közel felét bonyolítják. Egy-egy ilyen társaság kivonulása érzékenyen érinti az ország külkereskedelmi, és ezen keresztül a nemzetközi fizetési mérleg egyensúlyát. A következő táblázat a 35 legnagyobb „magyar” exportőr 2007-es exportteljesítményét tartalmazza. Az exportkoncentrációt mutatja, hogy az első 8 cég bonyolítja a magyar export 38%-t.

A 35 legnagyobb exportú hazai cég 2007-ben

Rang-sor	Cég	Ágazat	Export (millió Ft)
1.	Mol Magyar Olaj- és Gázipari Nyrt.	energiaipar	1 529 435
2.	Audi Hungaria Motor Kft.	autógyártás	1 480 747
3.	Nokia Komárom Kft.	elektronikai ipar	1 233 262
4.	Philips Industries Magyarország Kft.	elektronikai ipar	724 029
5.	GE Hungary Ipari és Kereskedelmi Zrt.	elektronikai ipar	625 390
6.	Magyar Suzuki Zrt.	autógyártás	474 701
7.	Samsung Electronics Magyar Zrt.	elektronikai ipar	450 263
8.	Flextronics International Kft.	elektronikai ipar	259 828
9.	Alcoa-Köfém Kft.	fémfeldolgozás	245 781
10.	Michelin Közép-Európa Kereskedelmi Zrt.	autóalkatrész-ker.	244 657
11.	Robert Bosch Elektronika Kft.	autóalkatrész-gyártás	209 700
12.	Sanofi-aventis/Chinoin	gyógyszeripar	193 714
13.	IBM DSS Információtechnológiai Kft.	elektronikai ipar	180 390
14.	Richter Gedeon Vegyészeti Gyár Nyrt.	gyógyszeripar	176 580
15.	Tiszai Vegyi Kombinát Nyrt.	vegyipar	175 737
16.	BorsodChem Zrt.	vegyipar	168 367
17.	Electrolux Lehel Hűtőgépgyár Kft.	gépgyártás	159 109
18.	ISD Dunaferr Dunai Vasmű Zrt.	fémfeldolgozás	150 774
19.	Chevrolet Southeast Europe Kft.	autókereskedelem	148 354
20.	Jabil Circuit Magyarország Kft.	elektronikai ipar	140 496
21.	Denso Gyártó Magyarország Kft.	autóalkatrész-gyártás	138 166
22.	Sanmina-SCI Magyarország Kft.	elektronikai ipar	126 497
23.	Magyar Telekom Távközlési Nyrt.	távközlés	114 385
24.	Sanofi-Aventis Zrt.	gyógyszer-nagyker.	107 687
25.	VCP Overseas Holding Kft.	nagyker. (gép)	107 390
26.	Lear Corporation Hungary Kft.	autóalkatrész-gyártás	105 775
27.	Sanyo Hungary Kft.	elektronikai ipar	100 314
28.	Magyar Légiközlekedési Zrt.	fuvarozás	97 637
29.	LuK Savaria Kuplunggyártó Kft.	autóalkatrész-gyártás	91 557
30.	Humantrade / Teva Hungary	gyógyszeripar és - nagyker.	80 373
31.	Visteon Hungary Kft.	autóalkatrész-gyártás	79 371
32.	W.J. Gabona Kereskedelmi Kft.	nagyker. (agrártermék)	79 052
33.	Panrusgáz Magyar-Orosz Gázipari Zrt.	energia-nagyker.	74 910
34.	Michelin Hungária Abroncsgyártó Kft.	gumi- és műanyagipar	71 553
35.	Egis Gyógyszergyár Nyrt.	gyógyszeripar	67 457

Nemcsak a jövedelmezőbb szektorok aránynövekedése a magyar exportban, hanem a viszonylag gyors külkereskedelmi reorientáció is a külföldi tőke hozadékának tekinthető. Az export fő iránya 2008-ban az EU. A magyar export 78,1%-a irányul a tagországokba.

19. ábra
Export főirányok megoszlása 2008-ban

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

E magas arány annak köszönhető, hogy a nagy amerikai, japán, és dél-koreai multinacionális cégek a magyarországi termelési bázisukról látják el európai piacaikat és az európai multinacionális társaságok is a magyar leányvállalataikon keresztül terítik fejlett országbeli piacaikra termékeiket.

Jelentős hatással volt a magyar exportszerkezet átalakulására, - ahogy ez a külkereskedelmi nyitottság elemzésénél már említésre került - hogy a külföldi anyavállalatok és a magyar leányvállalataik között intenzívebbé váltak az export - import kapcsolatok. Ez a konzernintern kereskedelem fellendülése nemcsak a hálózaton belüli optimális tényezőallokációt biztosítja, hanem az árképzésen keresztül a jövedelmek keletkezési helyének optimalizálását, a profitok rejtett repatriálását is lehetővé teszi.

A multinacionális vállalatok leányvállalatai között kiépülő – ágazaton belüli – technikai munkamegosztás intenzitásának erősödése egyre inkább felváltja a hagyományos ágazatok közötti munkamegosztást a nemzetközi árucseré motívumai között. A nemzetközi szinten kiépülő termelési kooperációs láncolatok átalakítják a nemzetgazdaságok exportstruktúráját. Nem kis veszéllyel jár ez a relatíve kicsi, exportorientált nemzetgazdaságok vonatkozásába, mint ahogy ezt a jelenlegi válság egyértelműen bizonyítja.

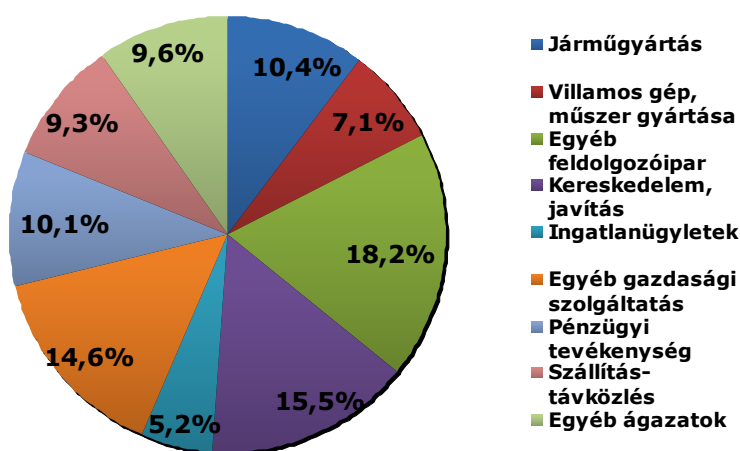
7.3. Hatása a nemzetgazdaság ágazati szerkezetére

A korai tőkeimport kizárólag torzító hatással volt a befogadó országok gazdasági szerkezetére. A XIX. század végén illetve a XX. század elején így alakultak ki azok az úgynevezett monokultúras gazdaságok (kakaó, kávé, banán, cukornád, olajkőztársaságok), melyek gazdasági sebezhetősége és kiszolgáltatottsága közismert. Minden befogadó ország abban reménykedett, hogy a beáramló tőke a gazdaság szerkezetének korszerűsítését segíti elő. A remények beteljesülése azonban a beáramló tőke jellegétől és az ösztökhöz viszonyított nagyságrendjétől függ.

Kezdetben a tőkeimport nem segítette elő a magyar gazdasági szerkezet korszerűsödését, sőt erősebb marketing tevékenységgel hazai vállalatok tömegét tette tönkre, mert főleg a kereskedelembé áramlott. Megnövelte a Magyarországra beáramló import fogyasztási cikkek arányát, korszerű technika beáramlása helyett tehát, a luxusfogyasztás finanszírozása tette katasztrofálissá a kereskedelmi mérleget.

A 90-es évek közepétől - ahogy ez már a beáramlás történetének bemutatásakor említésre került,- a FDI beáramlás elsődleges célpontja a magyar gazdaságban - mely jelenleg a beáramlott állomány közel 50%-át köti le – a szekunder szektor, ezen belül is a gépipar. 1999-re az összes ipari termelés az 1992-höz képest a duplájára, a gépipari termelés a négyszeresére emelkedett. Ez kiemelkedő exportbővülést eredményezett, mivel a gépipari termékek jelentős része exporttermék. Az exportorientált ipar a 90-es évek közepétől a magyar gazdaság növekedésének motorja lett.

20. ábra
A külföldi működőtőke-állomány ágazati szerkezete
2006 végén

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

7.4. Duális gazdasági szerkezet kialakulása.

A nemzetközi szakirodalomban mára már általánosan elfogadott nézet szerint a külföldi működőtőke beáramlás jótékony hatása annak függvénye, hogy a tőkeimportot mennyire sikerül integrálni a belgazdaságba, a beáramló tőke milyen intenzitású kapcsolatokat létesít a belgazdaság többi szereplőjével, mivel ezen a kapcsolatláncon keresztül ad impulzusokat a termelékenység növeléséhez, a modern technika széleskörű elterjedéséhez.

A földrajzi, fizikai értelemben a tőkét importáló ország területén működő – importból exportot termelő – külföldi befektetések gazdaságilag valójában nem tartoznak a fogadó országokhoz, bár annak néhány makrogazdasági adatát – például az export-teljesítményt, a GDP-t – jelentősen megnövelhetik.

Ha a beáramlott tőke elkülönül – enklavé jelleggel működik – akkor igen nagy esély van arra, hogy duális gazdasági szerkezet alakuljon ki. Ennek a gazdasági szerkezetnek a kialakulására akkor nagyobb az esély, ha a beáramló tőke motivációja nem a belpiac elérése. Törést a gazdasági szerkezetben tehát nem a piacorientált befektetők, hanem a hatékonyságnövelő cézzal megvalósult exportorientált zöldmezős befektetések.

2002 végére statisztikailag bizonyítottan [Mészáros, 2004] a magyar gazdaság két szegmensre bomlik. A gazdaság egyik szegmensét a tőkeerős, modern fejlett technikával rendelkező, a csúcstechnikát és a nemzetközi húzóágazatokat – informatika, telekommunikáció, elektronika – képviselő, külföldi multinacionális társaságok, a másikat pedig, a - tőle elkülönülten tevékenykedő, állandó tőkehiánnyal küzdő – döntően hazai tulajdonban lévő kis és középvállalati szektor alkotja.

A külföldi anyavállalati háttérrel, intenzív export – import kapcsolatokkal rendelkező, magas képzettségű munkaerőt foglalkoztató, ezáltal magas jövedelmeket biztosító, cégesoport markánsan elkülönül, az egyre szűkülő belső piacra termelő és szolgáltató, hazai tulajdonban lévő, tőke és pénzhiánnyal küzdő, adóterhekkel agyonnyomott kis és középvállalati szektortól.

A magyar duális szerkezet kialakulásáért alapvetően nem a privatizációs – politika a felelős. A példátlanul gyors, egyedi kormányzati döntéseken alapuló, átgondolatlan, korrupció-gyanús privatizáció számos negatív következménnyel járt, de amelyik privatizált cég a külföldi tulajdonos irányítása alatt is megőrizte termelő jellegét, az többségében megőrizte korábbi kapcsolódását a hazai beszállítókkal. A beáramló tőke a privatizációval jelentős „előre – és hátra nyúló kapcsolati hálót” is vásárolt.

Azok a befektetők azonban, melyek zöldmezős beruházásokat hajtottak végre, - elsősorban a már említett vámszabadterületi szabályozás bevezetésének hatására – szinte elzárkóztak a helyi kapcsolat felvételtől.⁵⁵ Vagy beszállítóikat is betelepítették, - ez a gazdaságilag kedvezőbb - vagy inputkapcsolataikat import útján bonyolították hagyományos beszállítóikkal.

A privatizációs politika azonban nem menthető fel teljesen. A már bemutatott bankprivatizáció – melynek következtében a bankszektort már 1998-ban külföldi dominancia jellemezte – jelentős tőkeátcsoportosítást tett lehetővé. A főként nemzeti tulajdonban lévő kis és középvállalkozások kiszorultak a hitelpiacról.⁵⁶

Vitathatatlan tény, hogy megfelelő szabályozás hiányában a külföldi tőke jelentős erőforráselvonást eredményez. A repatriált profitok és a hazai hitelforrások megcsapolása kedvezőtlenül érinti a belgazdaságot.

Anélkül, hogy felmentenénk a magyar gazdaságpolitikai vezetést, a hibás tőkevonzás-politika következtében kialakult helyzet miatt, jogosan vetődhet fel az a kérdés, hogy egy ilyen kisméretű gazdaság ilyen rövid idő alatt integrálhat-e szervesen ilyen nagymennyiségű beáramló tőkét.

7.5. Egyéb hatások

7.5.1. A tőkeimport hatása a foglalkoztatásra és a jövedelmekre

A direkt tőkebefektetések foglalkoztatásra gyakorolt hatása általában kedvező, még akkor is, ha többségben a pótlólagos munkaerő foglalkoztatása helyett, inkább leépítik a munkaerőt. A mennyiségi csökkentést ugyanis legtöbbször ellensúlyozza a munkaerő minőségére gyakorolt pozitív hatása.(szervezési, vezetési, marketing, nyelvi színvonal emelése stb.) Problémát jelent azonban az, hogy a kvalifikált munkaerőt a hazai vállalatoktól a magasabb bérfizetés lehetőségével elcsábítja, ezáltal azok minőségi munkaerejüktől megfosztva jelentős versenyhátrányt szenvednek el.

⁵⁵ Nem véletlenül szerepelt a Széchenyi terv prioritásai között a külföldi tőke enklavé jellegének megszüntetése érdekében a hazai kis és középvállalati szektor állami támogatással történő fejlesztése, alkalmassá tétele a beszállítói szerepkörre.

⁵⁶ A jelenlegi helyzet ebből a szempontból még rosszabb. A pénzügyi szektorban a külföldi tőke részaránya megközelítőleg 90%, a kis és középvállalkozások tőkeszerkezetében a bankhitel aránya 10%-körüli, ellentétben az uniós gyakorlattal, ahol ez a vállalati szegmens banki finanszírozása 70%.

A külföldi vállalatok bérszínvonala jelentősen meghaladja a hazai vállalatokét közel 40 - 50 % - kal, így erőteljes szerepe van tehát a jövedelemdifferenciálódásban. A túlzott jövedelemdifferenciák - a tervgazdasági időszak alatt megszokott nivellált jövedelmi viszonyok miatt – az átalakuló országokban irritálják a közvéleményt.

7.5.2. Hatása a gazdaság technikai színvonalára

A felgyorsult tudományos és technikai fejlődés következtében - tekintettel az általános tőkehiányra - a modern technikához való hozzájutásnak egyik fontos forrása a működőtőke import. A monopolpozíciót biztosító csúcstechnológiához való hozzájutásnak ez csak akkor útja, ha az ország 100% - os külföldi tulajdont is engedélyez. Nem biztos azonban, hogy a csúcstechnológiának van a legkedvezőbb hatása az adott országra. Fontosabb az elszigetelt csúcstechnika helyett az olyan - természetesen a hazainál magasabb - technikai szint, amely a hazai termelésbe még beilleszthető, így erőteljesebb pozitív externális hatást fejt ki.

7.5.3. Hatása a fogadó ország tőkemenekítésére

Köztudott, hogy az eladósodott országokból évente közel azonos nagyságrendű tőke menekül külföldre, mint amennyi hitelfelvételre évente ezen országoknak szükségük van. A tőkemenekítés nagyságrendje csak megközelítőleg mutatható ki. Ennek oka az, hogy azok az országok ahonnan a tőke menekül, eltitkolják nagyságrendjét, ugyanis a valódi adatok nyilvánosságra hozatala további menekítést indukálna.

A működőtőke behozatal, a külföldi tulajdonosok magatartása alapvető befolyással van azokra a hazai tőketulajdonosokra, melyek hitelből vállalkoznak és kockáztatnak, saját tőkéjüket, illetve a profitot azonban a fejlettebb országok bankrendszerébe menekítik. Ha egy külföldi tulajdonos befektet, sőt profitját is a fogadó országban hagyja, példát mutat. Ezt a hatást számszerűsíteni nem lehet, de jelentőségének megítélésében minden szakember egyetért.

7.5.4. Hatása a hazai vállalatokra

A külföldi tőke beáramlása kettős hatással van a hazai vállalkozókra. Egyrészt azzal, hogy erősebb versenyt támaszt hozzájárul a „nyugodt” tempóhoz szokott cégek fejlődéséhez, másrészt a minőségi munkaerő elszívásával, a hazai bankrendszer hitellehetőségeinek

lecsapolásával, az aránytalanul magas adókedvezményekkel eleve győztes pozícióból indul, tönkretéve a hazai versenytársakat. Természetesen azokra a vállalatokra, melyek a külföldi cégek beszállítói, a hatás ellentétes.

A fogadó ország gazdaságpolitikája itt is meghatározó. Ha sikerül elérni a külföldi tőke „szervesülését”, elérni azt, hogy egyre több szállal kapcsolódjon a hazai vállalkozásokhoz, akkor előnyei dominálnak. A transznacionális tőke fő jellemzője kiváló alkalmazkodóképessége. A negatív hatások dominanciájának oka a magyar gazdaságpolitika.

Melyek azok a célok, amelyeket a továbbiakban a magyar gazdaságpolitikának - ha a külföldi tőke pozitív hatásait is érezni kívánja - követnie kell.

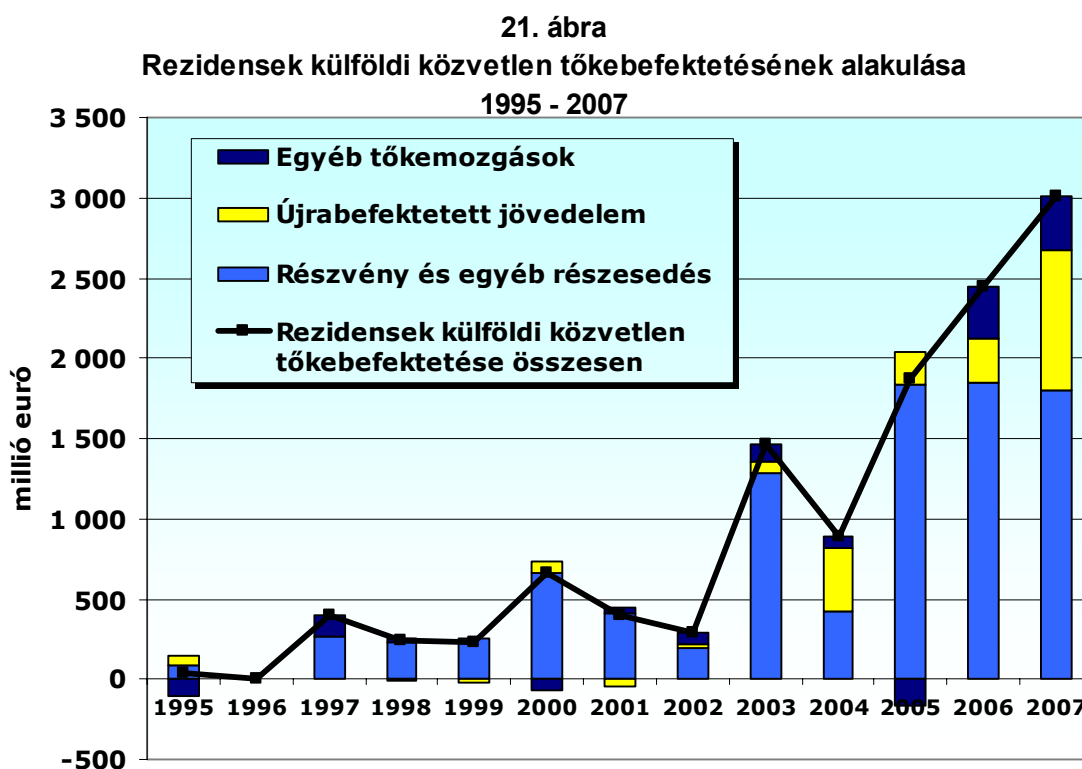
- Az infrastruktúra fejlesztésével elő kell segíteni, hogy a külföldi tőke profitja Magyarországon kerüljön befektetésre, valamint a környező országokból menekülő tőke nálunk telepedjen le.
- elő kell segíteni a közvetlen ipari beruházásokat, a kereskedelmi helyett.
- Törekedni kell szorosabb kapcsolatokat kiépíteni a jövő fő tőkeexportőreivel, a távol - keleti országokkal.
- Elő kell segíteni a hazai tőke országon belül maradását, a tőkemenekítés csökkentését.
- csökkenteni kell a külföldi tőke számára nyújtott kedvezmények mértékét, de a kedvezményezetttek számát növelni kell.

8. A „magyar” működőtőke export

A működőtőke áramlási folyamatokat nemzetközi szinten vizsgálva egy időrendi sorrend ismerhető fel. Az importált tőke „megtermékenyíti”, felfejleszti fogadó közegét olyan szintre, hogy az maga is kiindulópontként szolgálhasson a tőkeexport számára.

Egy ország tőkeexportörként való megjelenése a nemzetközi gazdaságban tehát, az adott gazdaság érettségét jelzi, a gazdasági fejlettség egy magasabb fokára utal.

Pusztán a tőkeexport megjelenésének ténye, a szerkezet, az irány, a motivációk, illetve a kiemelkedő nagyságrendű konkrét tranzakciók részletes elemzése nélkül, elhamarkodott következtetésekre vezethet. Ezt elkerülendő, minden olyan tőkeáramlást, amelynek alacsonyabb gazdasági fejlettségi szinten, nettó tőkeimportóri pozícióban lévő gazdaság a kiindulópontja, árnyaltan kell vizsgálni. A tőkeszegény, kevésbé fejlett közegből kiinduló „koraérett”⁵⁷ tőkeexport gyakran az adott ország hibás gazdaságpolitikájának eredménye. A magyar gazdaság tőkeexport tevékenységének megélénkülését szemlélteti a következő ábra.

Forrás: NFGM Stratégiai Főosztály adatai

⁵⁷ A találó kifejezést Inotai András műhelytanulmányából kölcsönöztem

8.1. magyar működőtőke export szakaszai

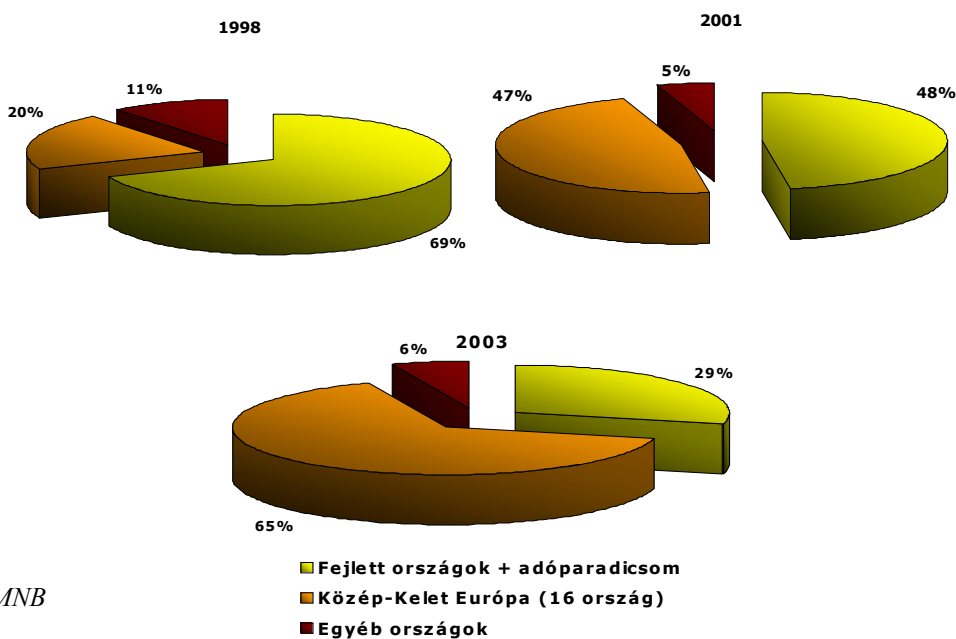
A nemzetközi működőtőke mozgás szempontjából a hazai gazdaságtörténet két szakaszra bontható. A szakaszolás nem az áramlás nagyságrendjéhez és e nagyságrend változásához kötődik, hanem a folyamat jellegében, irányában bekövetkezett változásokhoz.

- 1989-2000-ig. A rendszerváltást közvetlenül követő évek magyar befektetései a tőkemenekítés és a spekulatív tőkemozgás jegyeit hordozzák. Az áramlás iránya a fejlett országok. 1996-ig a magyar gazdaság jelentős nettó tőkeimportőri pozícióban volt. Az 1996-2000-ig terjedő időszakban megélenkül a tőkeexport, de a favorizált irány továbbra is a fejlett nyugati régió.
- 2001-től veszi fel a magyar gazdaság a korai – a kiegyezés utáni - gazdaságtörténetből már jól ismert tőkeközvetítő szerepkört.

A következő ábrák kiválóan szemléltetik a kiáramlás irányának szerkezetében bekövetkezett gazdaságtörténelmi fordulatot.

22. ábra

A működőtőke export főirányok szerinti összetételének változása

8.1.1. A rendszerváltástól – 2000-ig

A magyar működőtőke export kezdeti időszakában a tőke nyugat felé áramlott. E mindenképpen szokatlan irányválasztás motivációit érdemes közelebbről megvizsgálnunk.

Olcsó tőkeszerzés a hazai gazdaságban

A hazai gazdaságból nyugatra áramló tőke egy részének valódi célja a „visszaáramlás”. Ez csak látszatra tőkeexport. A fogadó ország valamely adóparadicsom, ahol off-shore jellegű cégalapítás történt. A fogadó ország csak a cégbejegyzés helye, a tőke valódi működési területe a magyar gazdaság.

Így váltak a hazai vállalkozások egy része számára is elérhetővé és kihasználhatóvá a kiemelkedően külfölditőke-barát gazdaságpolitika által nyújtott adó és egyéb kedvezmények.

Ennél a tőkemozgásnál nem elhanyagolható szempont, hogy lehetőséget nyújt a befektető személy inkognitóban maradására. Így váltak felhasználhatóvá a bennfentes információk, így teremtődött meg a lehetősége az elhamarkodott, felületes, korrupciótól sem mentes privatizáció által lehetővé tett olcsó tőkeszerzésnek.

Tőkeszerzés a szomszédos országokban

A magyar gazdasági befolyás növekedését – az ismert történelmi okból – a környező országok nem nézték jó szemmel.

Célszerű döntés volt tehát, hogy a szomszédos országok privatizációs tranzakcióiban valamely Nyugat-európai országban létrehozott cégen keresztül vegyenek részt a magyar vállalkozások⁵⁸

8.1.1.1. A kezdeti évek tőkemenekítése

A „tőkemenekítés” az a sajátos tőkeáramlási forma, melynek közvetlen célja nem a nagyobb profitabilitás, a piacszerzés, a versenytárs felvásárlása, hanem a könnyen, gyorsan, esetleg korrupciós csatornák igénybevételével megszerzett tőke biztonságba helyezése, a politikai és gazdasági bizonytalanság elkerülése.

⁵⁸ A Gardénia rt osztrák leányvállalatán keresztül szerzett érdekeltséget szlovák illetve román cégekben. A Zalakerámia rt. szintén osztrák cégen keresztül szerzett cseh, horvát és román érdekeltséget.

Ez a tőkekiáramlási forma volt jellemző a 80-as évek eladósodott gazdaságaira. Egyes becslések szerint az ily módon kiáramló tőke nagyságrendje elérte a „beáramló” mennyiséget. A makrogazdaság nemzetközi eladósodásával párhuzamosan, - nagyságrendileg közel azonos mennyiségben - a priváttőke „menekített”.

Igy vált lehetetlenné az adósságválságból való kilábalás a Latin-amerikai országok többségében.[Lőrinczné, 1983] Nem idegen ez a tőkemozgás a közép-kelet-európai transzformáció, a gyorsított privatizáció időszakában.

Ez a fajta tőkemozgás valódi tőkeexportnak „álcázza” magát, ennek következtében statisztikai lefedése szinte lehetetlen. Az a gazdaság, ahonnan a tőke menekül – a további kiáramlás elkerülése céljából - maga is eltitkolja nagyságrendjét.

A legtöbb esetben nemcsak a hazai tőke menekül. A nehezen megszerzett tőkeimport a szokásos könyveléstechnikai módszerek alkalmazásával⁵⁹ tulajdonképpen viszonylag gyorsan kiáramlik, a befektető a saját tőkéjét – a gazdasági kockázat minimalizálása céljából – viszonylag rövid időn belül repatriálja. Cége továbbélését a hazai pénzügyi lehetőségek megcsapolása árán biztosítja.⁶⁰

8.1.1.2. Tényleges működőtőke export

Már a magyar tőkeexport kezdeti időszakában is tetten érhető néhány olyan befektetés, mely nem spekulatív célból jött létre. Ezek többsége kereskedelmi vállalkozás, tehát piacszerzés az alapmotívum, de van közöttük néhány termelési célú befektetés is.⁶¹

8.1.2. 2001-től - napjainkig

A Közép-Kelet-Európából kiinduló tőkeexport 2001-től folyamatosan nőtt, bár nagyságrendje a térség viszonylagos gazdasági fejletlensége és tőkehiánya következtében nemzetközi méretekben szinte elhanyagolható.

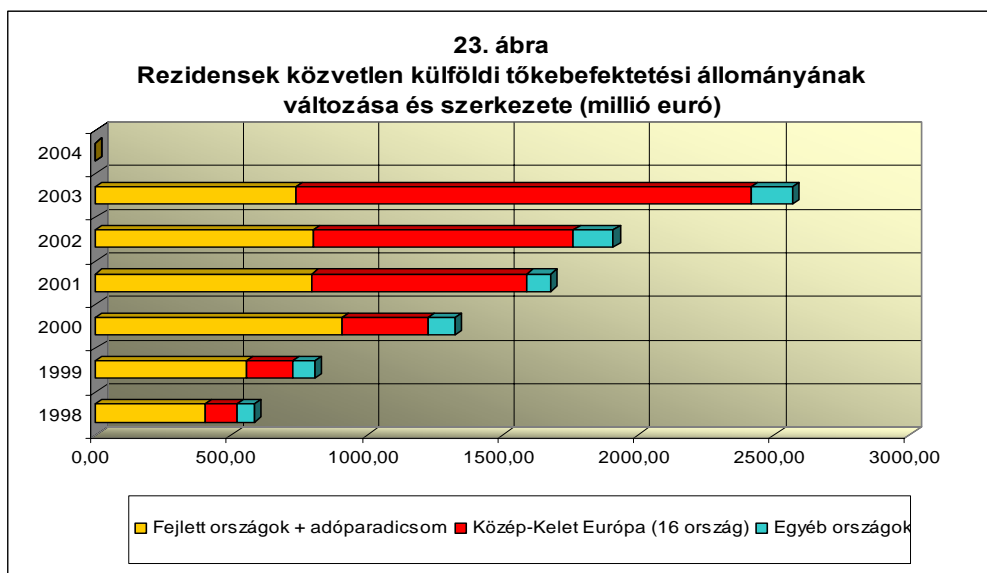
⁵⁹ Például az export felül, az import alulszámlázása

⁶⁰ Kedvezőbb hitelfelvételi lehetőségek állnak rendelkezésére, a kockázati szintet is kisebbnek ítélik a bankok, mint egy hazai vállalkozás esetén

⁶¹ Pl: NABI Észak-Amerikai Járműipari Rt / Anniston, USA, /

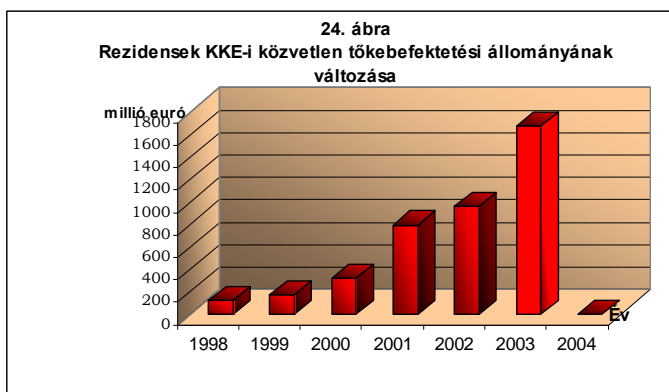
Később /2000-ben/ a NABI nemzetközi terjeszkedésbe kezdett. Felvásárolta a 3. legnagyobb brit buszgyártó cég / OPTARE Holding Ltd / részvényeinek egy részét.

Annak ellenére, hogy a magyar tőkeexport megélékülése 2002-től indul a 2001-es év a magyar tőkeexport vonatkozásában jelentős változást hozott. A magyar gazdaságtörténet ismert ténye, hogy a kiegyezés után a magyar gazdaság sajátos tőkeközvetítő szerepet játszott. A tőke nyugatról jött, a magyar tőkeexport keletre ment. 2001-től a Magyarországról kiinduló tőkemozgások felvették ezt a „hagyományos” irányt. 2001-ben már a befektetések 60%-a Közép-Kelet Európába irányult.

Forrás: ITDH adatai alapján saját szerkesztés

A megélékülő magyar tőke kivitel azokat a területeket favorizálta, amelyek mind földrajzi, mind kulturális szempontból közel vannak, nincsenek nyelvi nehézségek, a helyi tőke még gyenge, a nyugati tőke pedig - tekintettel a piacgazdaság és a jogi infrastruktúra fejletlenségére és a politika kiszámíthatatlanságra - még nem érdeklődött a térség iránt.

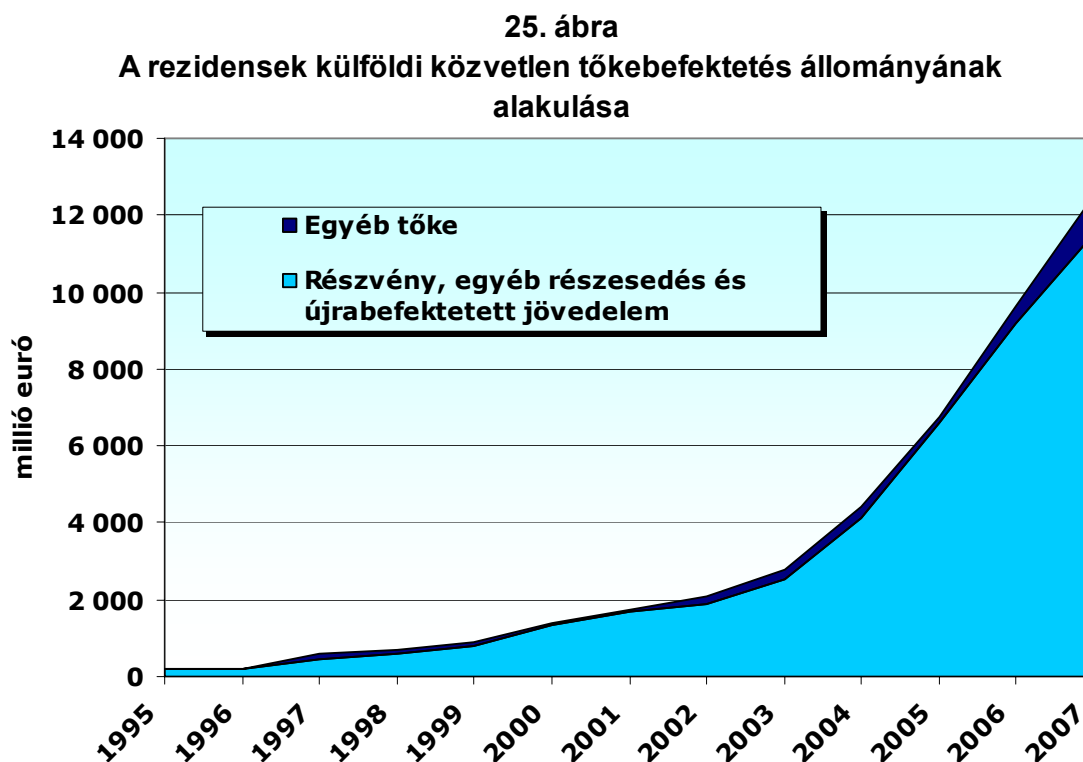

Forrás: ITDH irodák jelentései

A közép-kelet-európai országok tőkeexportjára általánosan is jellemző, hogy elsősorban saját térségükbe fektetnek be. A cseh tőke 60%-a, a szlovák 90%-a, a horvát 77%-a, a szlovén 68%-a választott közvetlen környező országokbéli célt.

8.2. A magyar tőkeexport általános jellemzése

A külföldön befektetett magyarországi működőtőke állománya a legfrissebb adatok szerint meghaladja a 12.5 milliárd euró. Jelentősebb állománynövekedés 2002-től következett be.

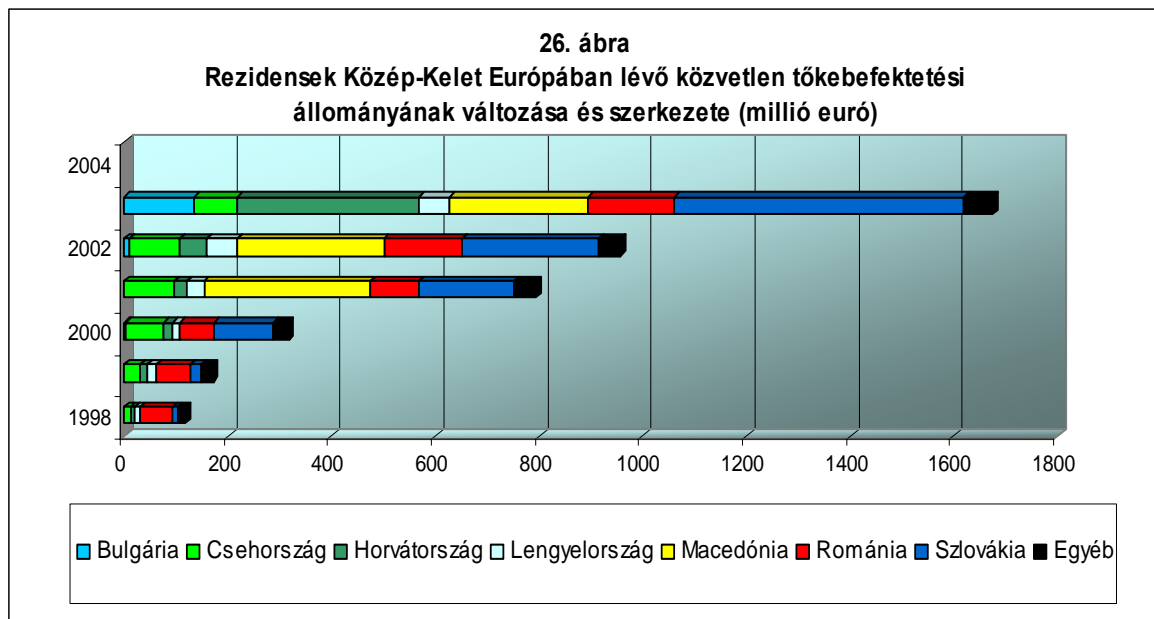

Forrás: NFGM Stratégiai Főosztály adatai

A magyar tőkeexport több szempontból is kiegyensúlyozatlan, jelentős koncentrációt mutat.

8.2.1. Területi koncentráció

A keletre irányuló befektetések jelentős részét – közel 70%-át - már 2004-ben két ország kötötte le, Szlovákia és Románia. További három ország / Lengyelország, Csehország, és Macedónia / hozzáadásával a keleti kiáramlásnak már 90%-a lefedhető volt.

Forrás :ITDH adatai alapján saját szerkesztés

8.2.1.1. Szlovákia, mint elsődleges célország

A pozsonyi Kereskedelmi Iroda felmérése alapján [Skapinyecz, 2006] a magyar tőkekihelyezések állománya Szlovákiában 1,9 md dollár.

Ennek legnagyobb részét a nagyvállalati szektor tudhatja magáénak, de a magyar kis és középvállalati szektor befektetéseinek is - mára már - elsődleges célpontja lett a térség.

Kezdetben a nagyvállalatok, - MOL, TRIGRÁNIT, OTP, DANUBIUS – tőkekihelyezései mellett – az elsősorban rokoni kapcsolatokon alapuló – mikro vállalkozások alapítottak, többségében kereskedelmi jellegű cégeket.

A kis és középvállalati szektor tőkekihelyezési tevékenysége Szlovákia Uniós csatlakozása és a 2004-es adóreform után élénkült meg. Jelenleg 8000 kis és középvállalat rendelkezik szlovák érdekeltséggel. Többségük /68%/ a pozsonyi régióban tevékenykedik. Szlovákia, mint célország számos előnnyel rendelkezik, melyek közül a legjelentősebbek az átlátható, egyszerű – a hazainál jóval kedvezőbb - adórendszer⁶², a gyorsabban működő engedélyeztetési rendszer⁶³, a kedvezőbb hitelkamatok, a gyors és egyszerű hitelezési eljárások,

⁶² Nincs iparüzési adó, nincs osztalékadó, nincs ingatlanátírási, örökösödési és ajándékozási illeték, az árfolyamnyereség adó csak 19%

⁶³ Néhány nap alatt bejegyeztethető egy cég

az olcsó könyvelési, jogi, adótanácsadói díjak, az olcsó építőanyag árak⁶⁴, az alacsonyabb indulótőke előírások.

Ezek az - főleg a kis és középvállalkozások számára fontos - előnyökön kívül nem elhanyagolható szempont a tőkekihelyezők számára szlovák piac relatív telítetlensége, és a hazainál jobb fizetési morál sem.

8.2.1.2. Románia

Évtizedek óta Magyarország legjelentősebb áruexport piaca Románia. Nem meglepő tehát, hogy Szlovákia után a második legjelentősebb befektetési célpont. A rendszerváltást követően – a földrajzi közelség, a nyelvi és kulturális azonosság illetve hasonlóság következtében – viszonylag gyorsan megindult a magyar vállalkozások romániai terjeszkedése. Elsősorban piacbővítési célból a magyar mikro vállalkozások tömegesen hoztak létre Romániában cégeket.

A határon túlról származó, de már Magyarországon élő, vagy határon túli rokonsággal rendelkező vállalkozók, - minimális tőkeerővel, de nagy számban - hoztak létre vállalkozásaikat elsősorban a kereskedelem és a szolgáltatási ágazatban.

A vállalkozások számszerű megoszlása területileg megközelítőleg megfelel a határon túl élő magyar kisebbség területi megoszlásának. Az erdélyi megyék / Bihar, Beszterce-Naszód, Kolozs, Máramaros, Szatmár megye/ a magyar mikro-befektetések fő célpontjai.

A romániai termelési költségek - elsősorban a munkaerő költségek – a magyarországinak megközelítőleg 50%-a, ezért a magas munkaerő-ráfordítást igénylő gazdasági tevékenységeknek is kedvelt célországává lett.

A családi illetve baráti kapcsolatokon alapuló mikrovállalatok mellett a „regionális multi” szerepre törekvő magyar nagyvállalatok /MOL, Zalakerámia, Richter, Dunapack, Danubius/ a legnagyobb romániai befektetők közé tartoznak. Az alacsony termelési költségek, a politikai és gazdasági kockázati szint csökkenése, és nem utolsósorban a román privatizációs folyamat jelentős vonzerőt képvisel.

Az elkövetkezendő évek meghatározó tőkeáramlási iránya Európában Dél-Európa. A térség országai közül is - a 2007. januári uniós csatlakozás következtében - Románia és Bulgária. A nemzetközi tőke számára Románia vonzereje, mint befektetési célpont jelentősen megnő, és mivel a nemzetközi társaságok a térségben párhuzamos termelőkapacitásokat nem építenek ki, az alacsony termelési költségek erős versenytársá

⁶⁴ A hazainak 50%-a

teszik a tőkeimportért folyó harcban. Fennáll a veszélye annak, hogy – elsősorban a bérigényes területen – a nemzetközi nagyvállalatok dél felé mozdulnak. Románia gazdasági fejlettségi szintje az unió átlagának közel 10%-a, ezért a belső piac fejlődése is vonzóvá teszi. A román privatizáció még nem befejezett. Az ebből adódó gazdasági és piaci előnyöket a magyar vállalatoknak is célszerű kihasználni.

8.2.2. Szervezeti koncentráció

A kis és középvállalkozásoknak, - mint a kívánatos, szerves, alulról szerveződő, regionális integrálódás fő hordozóinak - részesedése a magyar tőkeexportból viszonylag alacsony, mindössze 20%. Számarányában jelentős, de tőkeerőben jelentéktelen a családi, rokoni, baráti kapcsolatokon alapuló mikro vállalkozások határokon átlépő gazdasági tevékenysége.

A 2000 utáni tőkeexport legnagyobb része 1-1 nagyvállalati tranzakcióhoz köthető.⁶⁵ A sikeres magyarországi nagyvállalatok – többségében jelentős külföldi befektetői háttérrel - regionális terjeszkedése - MOL, PANNONPLAST, OTP, RICHTER - adja a magyar közvetlen befektetések legnagyobb hányadát. A legtöbb esetben a terjeszkedés pénzügyi forrása tőkeimport. Például a MOL terjeszkedés Szlovákiába /650 millió dollár/, Horvátországba /505 millió dollár/, Romániába /88 millió dollár/. Ezek a vállalatok kinőtték a hazai piacot. Közép-Kelet-Európa több államában sikerrel vesznek részt a privatizációban, illetve zöldmezős beruházásaik által „regionális multikká” alakulnak.

Az egyre intenzívebbé váló, - a neoliberális közgazdasági irányzat által támogatott - globalizáció fő hordozói, a magyarországi telephellyel rendelkező multinacionális nagyvállalatok tőkekihelyezései, magyarországi leányvállalataikon keresztül történő továbbterjeszkedése szintén jelentős arányt képvisel / MATÁV-T-COM megjelenése Macedóniában, a DUNAPACK befektetése Romániába, DANUBIUS csehországi befektetése./ Ezek a cégek már a magyarországi telephely kiválasztásánál sem a hazai piac nagysága miatt döntöttek a magyarországi betelepülés mellett. Motivációjuk nem fedhető le a hagyományos „olcsó nyersanyag, olcsó munkaerő” kategóriákkal. Befektetéseik, az anyavállalatok globális vagy legalábbis európai stratégiájának részei.

⁶⁵ 2000-ben például a teljes éves tőkeexport 47%-t /262 millió dollár/ a MOL szlovákiai tranzakciója, a SLOVNAFT felvásárlása adta, 2001-ben az éves kiáramlás 81%-t / 618,2 millió euro/ a Matáv Macedóniai felvásárlása jelentette /MAKTEL/

Néhány jelentősebb magyarországi cég Közép-Kelet európai terjeszkedése

	SK	RO	PL	UKR	BUL	CS	SRB	HR	SLO	MAC
Richter		•	•	•						
Dunapack		•	•		•			•		
Zalakerámia		•						•		
Danubius	•	•				•				
Borsodchem			•			•				
MOL	•	•				•		•	•	
EGIS	•		•			•				
TVK			•	•						
OTP	•	•		•	•		•	•		
Waberer	•	•		•						
IKR	•	•		•			•			
Trigránit	•	•	•		•	•				
M-Telecom							•			•

Forrás: ITDH irodák jelentései és a cégek honlapjai alapján saját szerkesztés /2006/

A magyarországi tőke külföldi befektetéseinek megközelítőleg 70%-t 8 hazai nagyvállalat Közép-Kelet-európai terjeszkedése teszi ki. A külföldi szakmai befektetők tulajdonában lévő MATÁV/T-com/, a BORSODCHEM, és a DUNAPACK, a külföldi portfólió befektetők tulajdonában lévő MOL, OTP, RICHTER, a külföldi családi tulajdonban lévő DANUBIUS, és a ZALAKERÁMIA.⁶⁶

8.2.3. Ágazati koncentráció

Nemcsak területi, nagyvállalati, hanem ágazati szempontból is koncentrált a kiáramlás. A lengyel piacot kivéve a magyarországi tőke a szolgáltatási ágazatot részesíti előnybe. Ez természetesen nem független az előző – nagyvállalati - koncentrációtól, hiszen annak következménye.

⁶⁶ A MATÁV a Deutsche Telecom, a BORSODCHEM az orosz GASPROM, a DUNAPACK pedig a PRINZHORN tulajdona.

8.3. A tőkeexport tevékenység állami befolyásolása

A működőtőke áramlást befolyásoló tényezők közül az első helyen a politikai és gazdasági helyzet áll. A növekedési kilátások, a gazdaság mindenkor belső és külső egyensúlyi állapota, a munkanélküliség és az infláció alakulása, és mindenekelőtt a politikai biztonság és stabilitás volt és van döntő hatással a tőkemozgásra. A rangsorban ezt követi a kormányzat gazdaságpolitikája, mely jelentős mértékben ösztönözheti, illetve gátolhatja mind a tőkeimport, mind a tőkeexport tevékenységet.

Az állam gazdaságpolitikai eszköztárának egy része – a fiskális, monetáris, árfolyampolitikai eszközök – a teljes vállalkozási szektort befolyásolja. Ezek felhasználása kellő körültekintést igényel. Segítheti természetesen az állam a tőkemozgásokat infrastrukturális beruházásokkal is. Az autópályák, repülőterek, határátkelők létesítése nemcsak a közlekedést segíti, hanem rajta keresztül a működőtőke befektetést is.

A magyar tőkeexport szempontjából a legfontosabb tényező a magyar deviza folyamatos liberalizációja, majd a teljes konvertibilitás helyreállítása volt. 1995 végéig csak érvényes devizahatósági engedély birtokában létesíthetett egy devizabelföldi külföldön vállalkozást. Sőt a meglévő vállalkozásokba történő érdekeltség megszerzését is ehhez kötötték. Az 1996. január 1-től hatályos devizatörvény azonban áttörést jelentett. Liberalizálta a külföldi vállalatalapítással kapcsolatos devizamozgásokat. 1998 januárjától már a külföldi ingatlan vásárlást sem korlátozták. A forint teljes konvertibilitásának helyreállításával /2002 január / megszűnt a kötött devizagazdálkodás, az állam hatósági eszközökkel tehát, azóta nem gátolja a tőkemozgást.

A szűkebb értelemben vett ösztönző eszközök körébe tartoznak passzív ösztönzők, például azok a nemzetközi egyezmények, amelyek a kettős adóztatás elkerülése érdekében bilaterálisan kötnek a kormányzatok, a beruházás-védelmi megállapodások, a bürokratikus engedélyeztetési eljárások egyszerűsítése. Az aktív ösztönzők körébe tartozik annak az intézményrendszernek a létrehozása, melynek feladata az információ nyújtás, tanácsadás, partnerközvetítés, a befektetés biztonságának garantálása, biztosítása, kedvező finanszírozási konstrukciók létrehozása, hitellehetőségek biztosítása, refinanszírozási kedvezmények nyújtása.

A magyar tőkemozgást ösztönző intézményrendszer kiépítése a rendszerváltást követő negyedik évben indult meg. 1993-ban létrehozták a Magyar Befektetési és Kereskedelemfejlesztési kht-t abból a célból, hogy elősegítse a magyar vállalkozások nemzetközi piacokon való eligazodását. Partnerközvetítő, tanácsadó, információszolgáltató

tevékenysége azonban nem korlátozódott a magyar tőkeexportőrök segítésére. Legalább olyan fontos volt az új intézmény számára a tőkeimport elősegítése. 1994-ben két intézménnyel is bővült a külföldi befektetéseket ösztönző intézményrendszer. Megalakult a Magyar Exporthitel Biztosító rt, a MEHIB. A 100%-ban állami tulajdonban lévő cég alapfeladata az exporthitelek nyújtása, de számos olyan konstrukcióval rendelkezik, mely alkalmas a külföldön befektetett tőke és annak hozamának fedezésére. Szintén exportsegítő céllal alakult meg az EXIM Bank rt, de tevékenységi körébe tartozik, hogy társfinanszírozóként finanszírozási feladatokat is vállal a külföldön megvalósuló magyar befektetéseknél, természetesen elsősorban olyan projekteknel, melyek megvalósulása jelentős magyar export - bővítést eredményez.

Az állami közreműködés, támogatás, fejlesztési társaságokon keresztül is megvalósulhat. Ezek a társaságok a közvetlen külföldi befektetéseket társbefektetőként segíthetik. Közép és hosszú lejáratú hiteleket, garanciát nyújthatnak akár a befektető vállalatnak, sőt nem ritkán akár a célvállalatnak is. Kiterjedt információs hálózatukkal segítik a nemzetközi eligazodást, sőt konkrét megvalósíthatósági tanulmányok készítését is vállalják. A fejlesztési pénzügyi társaságok többsége állami tulajdonban van.⁶⁷ A magyar fejlesztési pénzügyi társaság 1997-ben jött létre. Ez az első olyan intézmény, melynek ténylegesen alapfeladata a magyar tőkeexport elősegítése. Az Exim Bank többségi tulajdonlásával létrejött a CORVINUS rt. projektfinanszírozás keretében, társfinanszírozóként a befektető magyar cég mellett tulajdonosi részesedést szerez külföldi társaságokban. Fontos tevékenysége az üzleti és befektetési tanácsadás.

Az állam tőkeexport támogatási intézkedéseire és a létrehozott intézményrendszerre leginkább a kis és középvállalati szektor szorul rá. Az információhiány, a finanszírozási nehézségek, a nemzetközi befektetések magas kockázatának kivédése ezt a vállalati szegmenst érinti leginkább. A multinacionális társaságok tőkeexport tevékenysége nem szorul ilyen jellegű állami támogatásra.⁶⁸ Megjelenésük illetve kivonulásuk egy térségből a vállalatbirodalom hosszú távú stratégiájának része. Ez nem azt jelenti, hogy nem hatnak rá egy adott nemzetállam kormányának intézkedései, de hiba lenne túlértékelni ezt a befolyást.

⁶⁷ A portugál APAD, a finn FINNFUND, az olasz SIMEST állami tulajdon

⁶⁸ A fejlesztési társaságok egy része, például a portugál APAD nemcsak a hazai vállalkozások nemzetközi terjeszkedését segíti, hanem a multinacionális társaságok adott országban működő leányvállalatainak további - harmadik országbeli - terjeszkedését is támogatja .

8.4. A tőkeexport hatása a magyar gazdaságra

Melyek azok a hatások, amelyek hosszútávon vitathatatlanul előnyösen befolyásolják a befektető gazdaságokat:

- Javul a befektető vállalatok versenyképessége, egyes cégek regionális multinacionális társasággá nőnek, növelve ezzel az exportáló gazdaság nemzetközi versenyképességét
- Egyes esetekben áru és szolgáltatás exportot indukál, lehetővé teszi újabb piaci pozíciók megszerzését, illetve esetünkben visszaszerzését.
- Segíti a magyar termékek nemzetközi piacra történő bevezetését.
- A kezdeti fizetési mérleg passzíváló hatást hosszútávú – a jövedelmek repatriálásából származó - aktiváló hatás váltja fel.
- Struktúra fejlesztő hatása vitathatatlan. A munkaiigényes, alacsony képzettségű munkaerőt igénylő termelés továbbadása egy gazdaságnak hosszútávon előnyt jelenthet
- A magyar beruházások a határon túli magyarlakta területek gazdasági fejlődését segítik elő, így a térségből az anyaországba irányuló migráció csökkentését eredményezik

A 2007-es év nemcsak a nemzetközi tőkeáramlás, hanem a magyar tőkeexport szempontjából is rekordévnak számított. A Joint-Ventura Szövetség 2007-es évi konferenciájának szakértői ezt a kiugróan magas teljesítményt nem egyszeri rekordként értékelték. Előrejelzésük szerint 2010-re a hazai befektetők határon túli befektetéseinek állománya elérheti a 14 md eurót.

A statisztikai adatok elemzése mindkét szegmens – a magyarországi multinacionális cégek illetve a hazai kis és középvállalati szektor tőkeexport tevékenységének megélénkülését mutatja. A magyar multinacionális vállalatok – anyavállalati döntések alapján – tovább terjeszkednek, elsősorban Dél- Európa irányába. Ennek a szerb és a bolgár privatizációs hullám jelentős lökést adott. A Szerbiába irányuló befektetések motivációja nemcsak a megélénkülő privatizáció, hanem a szerb-orosz szabadkereskedelmi egyezmény által Szerbián keresztül megnyíló hatalmas orosz piac. A multinacionális cégek nyomában vonulnak beszállítók is.

Hogy ennek az erőteljes növekedésnek a hatása a magyar gazdaságra pozitív lesz-e, vagy tovább rontja a válság és a politika által amúgy is tragikusnak ítélt hazai

makrogazdasági helyzetet, fokozza a tőkehiányt, növeli a munkanélküliséget, az annak függvénye is, hogy milyen lesz a kiáramló tőke szerkezete.

A jelenlegi válság körülményei között a nemzeti gazdaságpolitikák változásának egyértelmű iránya a tőke mozgás területén, a beáramlás ösztönzésének növelése, és az „otthon tartás” elősegítése. Hosszútávon lehetséges, hogy kibontakoznának a növekvő nemzetközi gazdasági szerepvállalás előnyei, de a jelenlegi körülmények között kívánatosabbnak tűnne a tőke export visszafogása.

A magyar gazdaság fejlődése szempontjából a legjelentősebb – remélhetőleg csak rövidtávú – hatása a magyar tőke exportnak a **hazai munkaerő piac "kettős nyomás" alá helyezése**, a magyar munkaerő-piaci anomáliák felerősítése. Az uniós tagállamok egymás után nyitották meg – legalábbis a válság kitörése előtt - munkaerő piacaikat a magyar munkavállalók előtt. Ez a migrációs lehetőség a magasan kvalifikált, idegen nyelvet beszélő, fiatal munkavállalók /orvos, mérnök, informatikus/ számára még jelenleg is adott. Egyre nagyobb arányú a hazai magas képzettséget igénylő betöltetlen munkahelyek száma, egyre jelentősebb ezen szakmákban az elöregedés mértéke.⁶⁹A magas költségen, közpénzen kiképezett humántőke értékesülése az Unió fejlettebb régióiban történik.

A szomszédos országok alacsonyabb bérszínvonalának kihasználása érdekében a keletre befektető magyarországi vállalkozások a képzetlen munkaerő szükségletet keletre szorítják. **A képzett munkaerő kínálat nyugatra, a képzetlen munkaerő iránti kereslet keletre!** Ez rövidtávon, romló makrogazdasági körülmények között nem kis problémát jelent.

Annak eldöntése, hogy e „koraérett” tőke export milyen hatással van a magyar gazdaságra rövid illetve hosszútávon, az mélyebb elemzést kíván. Mindenképpen célszerű a hatásvizsgálatot azonban vállalati szegmensenként, sőt - a befektetés nagyságrendjének függvényében - esetenként egyedileg, projektenként elvégezni.

⁶⁹ A nyugdíjkorhatár emelés néhány évre eltolja a probléma kiéleződését.

9. A globalizált világgazdaság válsága

9.1. Válságtörténet

Az elmúlt évszázadban a gazdaságtörténet jelentős számban produkálta a piacgazdaság kisebb – nagyobb válságait, melyek - még akkor is, ha a kiváltó okok mélyen a felszín alatt működtek, - a felszínen pénzügyi válságként is megjelentek.

1929-33-ban a „nagy” gazdasági válság, 1973-ban a strukturális válság, - az addigi nemzetközi pénzügyi rendszer az arany-deviza standard összeomlása, - az 1982-ben kitört adósságválság, az 1987-ben lezajlott tőzsdeválság, az 1990-től a közép-kelet-európai régió transzformációs válsága, az 1998-ban lezajlott „ázsiai-kórnak” nevezett válság mindegyike a pénzügyi szektor abnormális működésén keresztül is figyelmeztetett, arra, hogy a piacgazdasági modell felépítésénél fogva hajlamos sebezhetőségre és az instabilitásra. A pénzügyi válságok szerves részévé váltak a modern piacgazdaság működésének.⁷⁰

A jelenlegi világgazdasági válság mélyreható tudományos elemzése még lehetetlen. A pénzügyi szektorból kiinduló, mára az egész reálgazdaságot összeomlással fenyegető folyamatnak az elején tartunk, de egy pénzügyi integrációval foglalkozó tanulmány nem teheti meg, hogy - legalább a tünetek, a felszíni megjelenési formák leírása erejéig – ne foglalkozzon a témakörrel.

A krizeológiának mára már könyvtárakat betöltő irodalma bizonyítja, hogy nem sokat változott a világ. Ma is, és szinte a XVIII. század közepe - Montesquieu könyvének megjelenése - óta a kor minden nagy tudósa, kutatója saját kora ellen foglalt állást, válságkornak deklarálva azt az időszakot, melyben élt és alkotott. A szakmai kiválóság mérőfoka volt az, hogy ki milyen radikálisan bírálja környezetét. Minél reménytelenebb volt elemzése, minél apokaliptikusabb a végkövetkeztetése, annál inkább kivívta a szakma és a tömegek elismerését.

Az első világháború előtt keletkezett művek inkább prófétikus korelemzések, filozófiai munkák voltak. (Sören Kierkegaard, Friedrich Nietzsche). Az átfogó válság objektív valóságként nem, csak, mint lehetőség állt fenn.

⁷⁰ Ez gazdaságelméletileg természetes, hiszen az árutermelés, a piacgazdaság központi kategóriája, belső lényegének hordozója a pénz.

A tényleges válságirodalom - melynek klasszikus időszaka 1918-29, előfutára Oswald Spengler – megszületése azonban, már nemcsak a "válságtudat", hanem a valóságos válság hatására történt. A válságirodalomnak ebből a klasszikus korszakából származó művei főleg kulturális és történelmi oldalról elemzik a válságot, ellentétben a korábbi filozofikus megközelítéssel. A részletek vizsgálata 1929-től indult meg. Politikai, társadalmi, gazdasági, filozófiai, kulturális területen egyaránt vizsgálták - és vizsgálják ma is – az akkor kialakult válság okát, elemzik hatásait.

A világ különböző jelenségei szoros kölcsönhatásban állnak egymással,⁷¹ így igen nehéz a válság valódi okának feltárása. Más-más következtetésre, ok-magyarázatra jutnak a különböző szaktudományok képviselői. A válság "sokfejsége" teremt lehetőséget arra, hogy külön elemezzék a pénzügyi közgazdák a pénzügyi és hitelválságot, az agrárközgazdászok a mezőgazdasági és élelmezési válságot, stb. Minél inkább belevesznek azonban a részterületek kutatásába, és az adott részterületen minél többet tudnak, annál kevésbé látják a fától az erdőt. Sajnálatos módon a különböző társadalomtudományok szakértői sem beszélnek közös nyelvet. Nemcsak közös elképzelésük, de még közös fogalmi rendszerük sincs. Ilyen körülmények között még mind a mai napig utópiának tűnik az a gondolat, hogy a történelmi folyamatokat esetleg alakítani lehetne. A tudásmennyiség ugyan exponenciálisan "szaporodik", de ez láthatóan nem növeli a valóság legfontosabb problémáinak megoldását. A robbanásszerű ismeretgyarapodás részekre tagoltsága, elszigetelt jellege következtében szinte elszakad attól a valóságtól, amelyet vizsgál.

Sajátos tüneti kezelése folyik az emberi társadalom válságainak. Ha egy adott részterületen felbukkan, a terület tudósai vizsgálják, "leküzdik", majd eredményeiket érthető sikerélménnyel nyugtázzák, hogy aztán más szakterület kiváló kutatói, más nézőpontból ugyan, de ugyanezt megtegyék. Valószínűleg nem érkezett még el az az idő, mely a társadalomtudományok integrációjának kedvez. A 20-as évek taylorizmusának idejét élik a társadalomtudományok. Bár interdiszciplinális megközelítés nélkül is még igen sok megfejtésre váró, és a megfejtés reális esélyével kecsegtető tudományos probléma vár megoldásra, a krizeológiában igazán hitelesnek azonban csak azt az elemzést fogadhatjuk el, amely az összképet elemzi, kellően általános szinten és kellő mélységben.

⁷¹ Az ismeretszociológia ezt az emberi közösségekben lévő elemek közötti paralell-koordináció törvényének nevezi.

Ennek az elvárásnak - a tudományosságának és az interdiszciplináris megközelítésnek együttesen – azonban kevés mű felel meg.

Az elmúlt közel 100 évben harmadszor sújtja az emberiséget elhúzódó, nagy meg-rázkódtatásokkal járó szerkezeti válság. A mai válság okait kutatva ismét előtérbe kerültek olyan elméletek, amelyek a 30-as években közismertek voltak, időközben azonban a háború és a háború utáni példátlan fellendülés időszakában elfelejtődtek. J.A. Schumpeter "reneszánszát" éli.

Schumpeter a gazdasági ciklusokat azzal magyarázta, hogy a termelékenység növekedése és a technika magújítása mindig lökészerűen következik be és ez váltja ki a ciklust. Az ő felosztása szerint - amely napjainkra a nemzetközi szakirodalomban általánosan elfogadottá vált - 3-5 éves rövidtávú, 8-10 éves középtávú és 25-50 éves hosszútávú hullámokat különböztetünk meg a gazdaság területén. Az üzleti rövidtávú ciklusokat Metzler, a technológiai középtávú ciklusokat Marx, a hosszú távúakat Parvus és Kautzky jelzései alapján Kondratyev vizsgálta,⁷² aki a gazdaság területén körülbelül 50 éves "lengésidő" áringadozásokat figyelt meg.

A ciklikus növekedés az életjelenségek alaptörvénye, és az állatvilágban is megfigyelhető. A szaporodás rátája mindig hullámzó, s ezt a hullámmozgást "élettani konstansok, fajspecifikus gesztációs idők és az öregedés kormányozza."⁷³

Az emberi ökológia és a gazdasági környezet igen szoros kapcsolatban áll. Mivel hullámzik a születési arányszám, változik a lakosság korösszetétele, tehát változik az eltartottak és a munkaképeskorú lakosság aránya is. Bródy András vizsgálatai alapján országtól függetlenül ez az eltartottsági hányad 40-50 éves ciklusú ingadozást mutat.

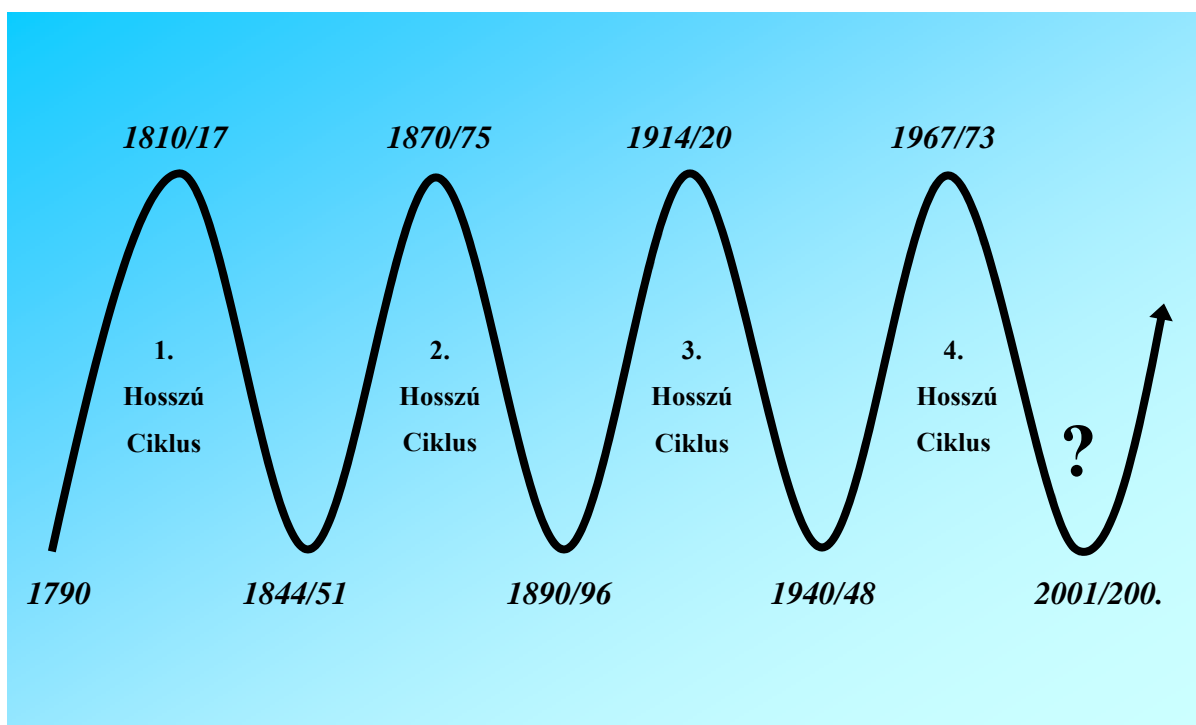
⁷² Soós Károly Attila még egy fontos ciklikus mozgást is feltételez. Ha az emberi gesztációs időt nem 9 hónapnak, hanem 20-25 évnek veszi - tehát nem az ember biológiai, hanem szellemi érettségi állapotából indul ki -, akkor 200 éves kulturális ciklusok mutathatók ki. Ezt a hipotézisét Wierzbicky professzor - aki a kultúr- és eszmekörök periodikus felmerülésével és hanyatlásával foglalkozik - megerősítette.

⁷³ A demográfia teljesen függetlenül Kondratyev gazdaságstatisztikai vizsgálataitól hasonló ciklikus mozgást mutatott ki a születési arányszámokban. Ezt a születési arányszám-hullámzást nevezik Easterlin ciklusoknak.

Ennek az összefüggésnek alapján nevezi Bródy a hosszú hullámokat - melyeket a gazdaság területén Kondratyev, a demográfia területén Easterlin vizsgált - az "emberi népesség ökológiai ciklusának".

D. Kondratyev, és J.A. Schumpeteren kívül Simon Kuznets és Ernst Mandel is foglalkozott a hullámelmélettel. Vizsgálataik alapján az elmúlt több mint 200 év gazdaságtörténetében 4 periódust vélhetünk felfedezni, melyet a következő ábra szemléltet.

27. ábra
Kondratyev – féle hosszúhullámok
1790-2008

Forrás: Saját szerkesztés

A harmadik ciklus hanyatlási és a negyedik ciklus fellendülési szakaszának forduló időszakában az I. és a II. világháborút szenvedhette át az emberiség.

A Kondratyev ciklus fellendülő és hanyatló szakaszában az üzleti ciklus eltérő módon viselkedik. A fellendülés szakaszában a hosszúhullám ellensúlyozhatja az üzleti ciklus leszálló ágát, így ilyenkor még recesszió is alig mutatható ki, bár a gazdasági növekedés üteme átmenetileg lassul. Az üzleti ciklus fellendüléseit viszont felerősíti ("gazdasági csodák", "helyreállítási periódusok"). A Kondratyev ciklus hanyatló ágában viszont rövid és kisebb fellendülések után erősebb válság alakul ki.

A hosszúhullámok elmélete csak egy tudományos hipotézis, - bár számos érveléssel alátámasztott - így sok szakember idegenkedik elfogadásától. Az egyes nemzetgazdaságok fejlődése külön-külön nem igazolja létét, azonban a Kondratyev ciklus már az első jelentkezésétől fogva, mint a világgazdaság általános ciklusa működik. Elsősorban a nyugati típusú fejlődést jellemzi, a többit csak annyiban, amennyiben a nyugati központú világgazdaságba integrálódik, vagy függő helyzetbe kerül tőle. Minél szorosabbra fonódik a világgazdaság, minél erőteljesebben integrálódnak az egyes nemzetgazdaságok, annál erősebb lehet a ciklus szerepe.

Az az állapot, amelyet általános értelemben válságnak neveznek, rendszerint akkor következik be, ha több fontos ciklus egyidőben érkezik hanyatló szakaszához. Az 1929-es válság elemzői közül többen úgy vélik, hogy azért volt olyan mély, mert a rövid-, közép- és hosszú távú periódus egybeesett, s ennek hatása még egy építkezési (25 éves) és egy mezőgazdasági (5-7 éves) ciklus hanyatlásával is egybeesett. [Pappné, 1993] A 70-as évek válsága is eléggé kezelhetetlennek látszott. A gazdasági ciklusok hanyatlásához még egy kulturális válság (a kultúr-ciklus hanyatló szakasza) is kapcsolódott.

A hullámelmélet szerint a gazdasági ciklusok tehát szoros kapcsolatban állnak természeti környezetünkkel - élettani sajátosságainkkal. Egész életünk az ökológiai környezet által meghatározott, amely azonban a XX. század végére az emberiség "mortaléka" lett.

"Lehet, hogy van krízis, de valószínű, hogy az apokaliptikusok túlozzák. A lényeg: az ember. És az embert nem fenyegeti veszély."

Hamvas Béla megnyugtató szavai valóban igaznak bizonyultak a XX. század első nagy válságára, de a XXI. század válságkorszakában már kevés vigaszt nyújtanak, hiszen az ökológiai válság magát az Embert, az egész emberiséget fenyegeti.⁷⁴

9.2. A modern szociális piacgazdaság első válsága. (1973-tól)

A Világbank egykori jelentései a hatvanas éveket "aranykor"-ként jellemezték. A fejlett országok évi 5 % körüli növekedése, a 8,4 %-os évi világkereskedelem bővülés, az infláció alacsony szintje (2-4 %), a kereskedelmi liberalizáció előrehaladása, utólag tényleg álomnak tűnik. A gyors gazdasági növekedés megszokottá vált. A gazdaságtörténet korábbi periódusaiban is voltak gyors gazdasági növekedéssel jellemezhető időszakok, a

⁷⁴ Peccei a fizika szakkifejezésével élve a közelgő veszélyt "robbanásos összeomlás"-ként jellemzi.

60-as évek újdonsága azonban az volt, hogy a szakadatlan növekedés a társadalom egész életének, intézményei stabilitásának alapjává vált. Abban az időben teljesen valószínűtlennek látszott, hogy ez a fejlődési ütem magától is "lefékeződik".⁷⁵

Az "illúzió" a 70-es évek közepére hirtelen szertefoszlott. A keynes-i politika csődbe jutott. Az évtizedek óta tartó gazdasági biztonság véget ért. A kialakuló válságban gazdaságilag és politikailag is döntő szerepet játszottak - és játszanak ma is - a szociálpszichológiai tényezők. Ezen tényezőknek meghatározó szerepük volt a negatív folyamatok öngerjesztő folyamattá válásában, a "pánikhangulat" kialakulásában.

Történelmileg első ízben csökkent úgy a termelés növekedési üteme, hogy nem járt együtt a termelékenység növekedési rátájának emelkedésével. A jóléti állam kiadásai pedig gyorsabban nőttek, mint a termelékenység. Az állami beavatkozás elkényelmesítette a vállalkozókat is. Az infláció felgyorsult, a magas adók csökkentették az ösztönző hatásokat.

A válságot az 1973-74-es mély recesszió vezette be, majd a 79-80-as kisebb visszaesés után a folyamatok az 1980-83-as időszak nemzetközi adósságválságába torkollottak, mely az addig viszonylag megkímélt fejlődő országokat és a viszonylag elszigetelt kelet-európai országokat is súlyosan érintette.⁷⁶

1982-ben a hitelpiac elszakadt a világtermelés és a világkereskedelem nagyságrendjétől. Az adósságállomány összege a 80-as évek közepén elérte az 1000 md dollárt, amelyből 900 md dollárt meghaladó a fejlődő országok részesedése volt. Ha ezt az adatot összehasonlítjuk a fejlődő országok 80-as évek közepének 3000 md dolláros GDP adatával, egyértelművé válik az adósságprobléma akkori nagyságrendje és kezelhetetlensége is. 1982-ben egyedül a kamatok a fejlődő országok áru és szolgáltatásexportjának 45 %-át tették ki.[Pappné, 1999]

Az adósságállomány kialakulása végül is logikus következménye volt az amerikai monetáris politikának. A 70-es évek elején az USA csökkentette a kamatlábakat. Az "olcsó pénz" elárasztotta az europiacokat. Az eurobankárok új hitelezési lehetőségek után kuttattak, és már 1972-ben - tehát a nyersanyagválság kirobbanása előtt - az amerikai

⁷⁵ 1972-ben a Római Klub szakértői az önkéntes korlátozás mellett törtek lándzsát.

⁷⁶ Ennek a pénzügyi válságnak vitathatatlanul szerepe volt a szocialista tervgazdasági rendszerek eróziójában.

pénzügpolitikai intézkedések hatására a hitelkínálat jelentősen megugrott.⁷⁷ Az eladósodási folyamat már ekkor megindult, hiszen a hitelek már ekkor a harmadik világ gazdaságfejlesztési programjai felé áramlottak.

Az 1973-as nyersanyag árrobbanás – a 10-szeres nyersolaj árak - jelentősen megemelték az olajexportőrök bevételeit. Saját gazdaságaik alacsony beruházás-adszorpciós képessége következtében a bevétel-növekedés a fejlett országok bankrendszerében rövidlejáratú betétjeként csapódott le. Ezzel hihetetlenül sebezhetővé tette a nyugati pénzügyi rendszert, mely már 1968 – a dollár leértékelődése, kettős aranyár bevezetése - óta amúgy is ingatag lábakon állt. A rövidlejáratú betétek által megnövelt banki likviditás ösztönözte a kihelyezéseket. Az alapvető finanszírozási arany szabályt megszegve a bankok transzformációjával a rövidlejáratú betétállomány hosszúlejáratú hitelekkel alakult át,⁷⁸ mely az amerikai pénzügpolitika következtében amúgy is magas hitelkínálatot tovább növelte. Az abszolút és a relatív lemaradás ellen küzdő országok tőkehiánya, és - a magas olajszámlák miatti - fizetési mérleg deficitje a hitelkeresletet is megnövelte. A negatív reálkamatok szinte ösztönöztek az eladósodásra.

Önmagában a nagyarányú hitelfelvétel nem okozott volna adósságválságot, ha nem párosul a felvevő országok pazarló hitelpolitikájával. Elsősorban improduktív célra, illetve fogyasztásra, vagy a merev, alkalmazkodni nem tudó - vagy politikai okból nem akaró - gazdasági szerkezetük fenntartására fordították. A 80-as évek recessziója a fejlett világban, a protekcionista külkereskedelmi politika feléledése, exportlehetőségeiket drasztikusan csökkentette. Az eladósodott országoknak évente megközelítőleg 120-130 milliárd dollárral kellett volna többet exportálniuk a hitelező országokba, akik viszont nem voltak hajlandók importjukat növelni. Mivel az adós országok exportja nem növekedhetett, importkorlátozást alkalmaztak, ez viszont akadályozta a fejlett országok kilábalását a válságból.

A pénzügyi szakértők és a politikusok érdekeltsége a világ pénzügyi válságában eltért. A politikusok országuk érdekeit saját hatalmuk fennmaradásának szemüvegén át látták, - és látják – így egyetlen megoldásnak a protekcionizmus újraélesztése tűnt.

⁷⁷ A FED elhibázott monetáris politikai intézkedései a jelenlegi válság kialakulásában is jelentős szerepet játszottak

⁷⁸ A finanszírozás arany szabályának megsértése, a felelőtlen bankári magatartás a mostani válság kialakulásának is egyik okozója.

Ezt a helyzetet súlyosbította az IMF hitelnyújtási politikája is, mely szerint a hitelek felvételének feltétele – szinte minden esetben olyan rendszabályok bevezetése volt - valutaleértékelés, kormánykiadások csökkentése, különösen a fogyasztási cikkek ártámogatása és a szociális kiadások visszaszorításával, a reálbérek különböző eszközökkel történő csökkentése - amelyek szűkítik a gazdaságot, növelik a munkanélküliséget annak érdekében, hogy importcsökkentést érjenek el, és a felszabaduló erőforrásokat az exportszférába terelhessék az eladósodott gazdaságok.⁷⁹

Az IMF csak azokat a kormányokat támogatta, amelyek gazdaságpolitikájukat az exportorientált növekedésre alapozták. Ezek az eszközök azonban nem feltétlenül hatékonyak abban az esetben, ha egyszerre sok ország vezet be. Különösen akkor nem, ha azt egy világméretű recesszió időszakában, a fejlett országok növekvő protekcionizmusa mellett alkalmazzák.

Az importkorlátozás bármennyire is hozzájárul a pénzügyi egyensúlyi helyzet megteremtéséhez, gátolja a fejlett technika beáramlását az eladósodott országba, és ezzel az adott országot a világ technikai, technológiai fejlődésének alsó szintjén tartja. Az IMF feltételeinek betartása következtében bekövetkező életszínvonal-csökkenés az adós országok belpolitikai feszültségeinek további kiéleződéséhez vezetett.

Az adósságprobléma azonban nem oka, hanem csak tünete volt egy, - a mélyben meghúzódó - strukturális válságnak, mely XX. századi gazdaságtörténetében másodszor jelentkezett. Hasonló folyamatok zajlottak le az 1929-ben kirobbanó Nagy Válság idején is, hiszen mindkét időszak a nagy technikai átalakulások – technikai paradigmaváltás – időszaka.

A technikai paradigmaváltáson alapuló strukturális válság mindkét alkalommal átértékelte a termelés, a szolgáltatások, az export egész szerkezetét. Nehéz volt az új típusú beruházási és fogyasztási szerkezethez a termelésnek igazodni. Nemcsak új technológia, hanem új "ember" is szükségeltetett. Megváltoztak a foglalkoztatási igények, ami jelentős strukturális munkanélküliséget okozott. Az erősebb gazdaságok is csak nagy megrázkódtatások árán tudtak alkalmazkodni. Az ő gyors, vagy legalábbis gyorsabb alkalmazkodásuk a többi gazdaságot még nehezebb helyzetbe hozta.

⁷⁹ Ez a mostani „magyar” recept is a válságkezelésre.

Ezek az alapvető tartalmi azonosságokon kívül nagyon sok "felszíni" ismertetőjegye is hasonlít a XX. század két válságának. Mindkettőt egy olyan időszak előzte meg, amelyben a nyersanyag-előállítók hátrányos cserearány romlást szenvedtek.⁸⁰ Magas munkanélküliségi ráta, csökkenő GDP, a régi ágazatok elhúzódó válsága, hatalmas méretű adósság, pénzintézetek fizetéseképtelensége, nacionalista és protekcionista gazdaságpolitikák megjelenése. Mindkét időszakban a világ kormányozhatatlannak tűnt, a gazdaságirányítási rendszerek csődöt mondtak, az állam egész intézményi struktúrája elavult.

A strukturális válság az egész világ gazdaságot átfogó, egyetemes jellegénél fogva minden országot "pályamódosításra" kényszerített. Akik elzárkóztak a világ gazdasági rendszertől, azok megmenthették gazdaságukat a megrázkódtatásoktól, de menthetetlenül lemaradtak a fejlődésben, hiszen kikapcsolták az ösztönző és kényszerítő erőket. A 80-as évek válsága különösen "rosszkor" jött, mert kiélezte az egyébként is belső modernizációs válsággal küszködő elmaradott, vagy éppen felzárkózóban lévő országok problémáit.

Mindkét korábbi nagy strukturális válság szoros kapcsolatban állt a hegemóniáért vívott küzdelemmel is. A világrendszer fennállása óta jellemzi a hegemóniáért folytatott állandó küzdelem. Az elemzések szerint ebből a szempontból két szakasz váltogatja egymást a világtörténelemben. Az egyközpontú világhatalmi rendszer - egyetlen hegemón centrumállam - és a többközpontú rendszer. A világ gazdaság növekedése rendszerint az "egyközpontúság" időszaka alatt következik be. Az 1930-as évek Anglia hanyatlását, vagy legalábbis vezető pozíciójának gyengülését, az USA hegemón hatalommá válását eredményezték. A 80-as évtized válsága is egy "gazdasági hatalom-átrendeződési válság" is, melyben az USA kénytelen hatalmát megosztani.

1983 óta, amikor még az amerikai gazdaság volt a világ legnagyobb nettó hitelezője, - 106 md dollár nettó követelés - 1985-re adósságállománya 200 md dollárra emelkedett. Az amerikai gazdaság lett a világ legnagyobb adósa.[Pappné, 1999] Akkor is – a 2008-as válsághoz kísértetiesen hasonlóan - a nagyarányú amerikai eladósodás gátolta leginkább a világ gazdasági fellendülését.

Az USA politikája nem kis részben volt felelős az akkori világhelyzet kialakulásáért. Az 1970-es évek végén meginduló amerikai "harc" a világhegemónia helyre-

⁸⁰1925-29 között a legfontosabb mezőgazdasági termények összevont átlagára mintegy 30%-kal csökkent.

állításáért elsősorban a többi gazdaság rovására és költségére történt.⁸¹ A 80-as évek közepén ez a politika csődöt mondott. A rövidtávon hasznosnak bizonyuló pénzügypolitika - a magas kamatláb, a \$ megerősödése - hosszú távon csökkentette az amerikai termékek versenyképességét a világpiacon. A kereskedelmi partnerek az USA-val szembeni aktívumuk jelentős részét befektették az USA területén. Pl.: a japánok 30-40 md \$-t 1985-ben. Az az Európa, amely a II. világháború után "Amerika függelékeként" építette újjá gazdaságát Japánnal együtt komoly versenytársá lépett elő.

9.3. Válság 2007

2006 szeptemberében Nauriel Roubini – a krizeológia nemzetközi szinten legismertebb kutatója – a Nemzetközi Valutaalap által szervezett pénzügyi előadásán, kutatásaira alapozva – az amerikai gazdaságban a közeljövőben bekövetkező „nagy válság”-ot prognosztizált. A Yale egyetem közgazdász professzora a 90-es évek második felében lezajlott gazdasági válságok – 1998 brazil, orosz válság, 2002 argentin pénzügyi válság - kutatásával foglalkozott. Kereste a válságok közös jellemzőit, a kialakulásukhoz vezető gazdasági folyamatok azonosságait.

Az általa vizsgált válságok esetében - szinte kivétel nélkül mindegyiknél – megfigyelhető volt, hogy az adott ország több jövedelmet élt fel, mint amennyit létrehozott, az állam saját működését hitelből finanszírozta, a túlzottan liberalizált pénzügyi szektorban az állami kontroll alacsony színvonalú volt, valamint a folyó fizetési mérleg is jelentős hiánnyal küzdött.

Az ingatlanpiaci csőd, a jelzálogpiaci adósok fizetéseképtelensége következtében összeomló másodlagos jelzálogpiac összeomlása soha nem látott veszteségeket okoz majd az amerikai pénzügyi szektorban. A bizalmi válság következtében előálló hitelrestrikción keresztül a pénzügyi válság áttérjed a reálszférába – jósolta 2006-ban.

⁸¹ A pénzügyi szakértők egy része a jelenlegi subprime-krízishez vezető okokat az amerikai jegybank XXI. század eleji monetáris politikájának működésében látja. Nem a szabadpiac szabályozhatatlan tulajdonságát vélik hibásnak, hanem a bankrendszer működését befolyásoló és szabályozó jegybank viselkedését teszi felelőssé a történelemért.

Az általa 2009-re jósolt 3600 milliárd dolláros veszteség, - mivel a másodlagos jelzáloghitel piaci válság áterjed a hitelkártya piacra, a tanulmányi kölcsönökre, majd a vállalati kötvénypiacra - az amerikai pénzügyi szektor összeomlásához vezet, mivel a szektor összesített tőkéje 2009 elején csupán 1400 milliárd dollár. Ez az amerikai világbirodalmi korszak végét jelenti.

9.3.1. A jelenlegi pénzügyi és gazdasági válság előtörténete

Az elmúlt 15 évben a világ eddigi leggyorsabb, és leglátványosabb technológiai fejlődésének lehettünk tanúi. Ez a technikai és technológiai fejlődés azonban nem merült ki abban, hogy átalakította a reálgazdaságot, a használt termékeket, illetve az ezeket előállító termelőapparátusokat.

A számítástechnika fejlődése és világméretű terjeszkedése, az internet kialakulása és terjedése - a reálgazdaságnak előzőleg „normális” módon – alárendelt pénzügyi struktúra jelentős átalakulását is eredményezte. Számos pénzügyi szolgáltatás vált elérhetővé elektronikus úton, így - legyőzve a földrajzi akadályt - a világ különböző pontjain élő ügyfelek millióit kötötte össze egy hatalmas globalizált pénzpiaccá, azonnali tranzakciók lebonyolításának lehetőségét kínálva.

A pénzügyi tranzakciók elektronikus úton való lebonyolításának lehetősége a pénzintézeteket arra ösztönözte, hogy pénzügyi szolgáltatásaikat kibővítsék mind a termékválaszték, mind területi igénybevehetőség tekintetében. Látványosan megszorodtak a különféle befektetési formák, a tőkeátcsoportosítást lehetővé tevő pénzügyi konstrukciók. Ezen új pénzügyi instrumentumok menedzselésére - és csak ezekre - számtalan új magánvállalkozás alakult.

Az internet fejlődésének köszönhetően a gyors és fizikai korlátok nélkül bonyolítható ügyletek kellő vonzerővel rendelkeztek. A könnyű pénzkeresés reményének következtében az ügyfelek és a bonyolított tranzakciók száma soha nem látott növekedésnek indult. A kockázatok figyelmen kívül hagyása kedvezett a szektorbeli vállalkozásoknak. Az újabbnál újabb pénzügyi megoldások – instrumentumok – bevezetése már az ügyfelekért folytatott verseny részévé vált.

9.3.2. A dot.com

A jelenlegi pénzügyi-gazdasági krízis előtörténetét célszerű a XX. század utolsó éveivel kezdeni. Az első figyelmeztető jel ugyanis az úgynevezett „dot.com” válság volt.

A 90-es évek közepétől az amerikai gazdaság irigylésre méltó helyzetben volt. A szinte teljes foglalkoztatottság, az alacsony infláció, a gazdasági szerkezetben egyre jelentősebb szerepet játszó internetes cégek térnyerése, a gazdasági kapcsolódás információtechnológiai alapokra helyezése egy új, - a reálszférától elszakadó - virtuális gazdaság létrejöttét tette lehetővé.

A gazdaság „virtuális térbe költözése”, soha nem látott mértékben megnövelte a termelékenységet, részben feleslegessé tette a hagyományos gazdálkodás infrastrukturális kereteit. Gyorsan emelkedett a személyi számítógépek értékesítése, terjedt az internet-előfizetések száma, nőtt az interneten keresztül terjesztett reklámok forgalma, majd a világhálón történő eladások értéke is. Törvényszerű volt tehát, hogy emelkedett azoknak a cégeknek a részvény-árfolyama, amelyek készletek, eszközök – néhány számítógépet kivéve - és dolgozói létszám nélkül csupán a világhálón lebonyolított kommunikációból éltek. Ezeket hívták dot.com cégeknek. A tőzsdén mindenki hozzá akart jutni a részvényeikhez, mert rövid idő alatt jelentős árfolyam-emelkedést produkáltak a papírok.

A gazdasági szereplők megtakarításai olyan cégekhez áramlottak, melyeknek köze volt az internethez, vagy ott volt a nevében a „dot.com” kifejezés.

Mindezt kihasználva ezek a vállalatok a 90-es évek végén közel 32 milliárd dollár összegű vagyont gyűjtöttek a befektetőktől, amely valódi pénz volt, a vállalatok számláján rendelkezésre állt az üzlet finanszírozására, gazdálkodásra.

Ezek a web-cégek tehát, - függetlenül attól, hogy többségében profitot nem termeltek, - a gazdaság részévé váltak. Egy új gazdasági szektor jött létre.

A létrejött internet-szektor részesedése az amerikai gazdaság egészében a 90-es évek közepén még jelentéktelen, - megközelítőleg 1% - növekedési üteme azonban az ezredfordulóig évi 200-300% - os volt, így tehát a GDP növekedésének 2-3%-t ennek a szektornak a működése eredményezte.

2000-re egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az internet szektorban való megjelenés még önmagában nem garantálta a profitot, ennél többet kell nyújtani. Egyre több web-cég ment tönkre, több tízezer ember vált munkanélkülivé. 2000-ben már egyértelművé vált, hogy az internetes kereskedelemmel foglalkozó cégek hihetetlenül gyors felfutása nem

valós teljesítményre épült. Ezeknek a cégeknek a sorozatos összeomlása - az e-gazdasági válság – indította el a világgazdasági recessziót.

9.3.3. A másodlagos jelzálogpiac válsága

Az USA hagyományos gazdasági szektoraiban még nem jelentkeztek a recesszió jelei, de a legdinamikusabban fejlődő szektor lefékeződése egyértelműen abba az irányba mutatott, hogy a hanyatlás bekövetkezik.

Az Egyesült Államok monetáris vezetése gazdaságélénkítési célból a szokásos monetáris eszközhöz nyúlt.⁸² 2000 novemberétől a FED irányadó alapkamata csökkentésébe kezdett. 2003 nyarán érte el mélypontját. A 2001. szeptember 11.-ei támadás tovább rontotta a világgazdasági kilátásokat. Gazdaságélénkítési célból az Egyesült Államok jegybanki alapkamata 2001 novembere és 2004 novembere között, 2% alatti értéken állt. A FED alacsony kamatrátája következtében a megtakarítások a részvénypiacokra áramlottak, melynek következtében mind az amerikai, mind az európai részvények árfolyamai jelentős emelkedésnek indultak. Az amerikai kamatpolitika tehát – rövid távú gazdaságélénkítés szempontjából - nem maradt eredménytelen.

FED rendkívül alacsony kamatlába következtében a pénz a tőkepiacokra áramlott, ugyanis nem érte meg bankbetétben tartani a megtakarításokat, valamint olcsóbb lett a hitelfelvétel is. Az olcsó kamatok keltette hitelezési láz „piaci buborékot” eredményezett, amelynek előbb-utóbb ki kellett pukkannia. Egyesült Államok ingatlanszektora lett e „pénzpiaci buborék” célpontja. Az Egyesült Államok történelmének egyik legjelentősebb ingatlanár-növekedése is ugyanerre az időszakra esett. A lakosság is olcsón jutott hitelhez, így ezen hitelek egy jelentős része ingatlanpiaci keresletet indukált. Ez tovább növelte a lakásárakat.

A pénzintézetek közötti verseny a hiteligenylés feltételeinek enyhítését eredményezte. Így juthattak hitelhez az úgynevezett „másodlagos” adósok, akik nem rendelkeztek megfelelő jövedelemmel vagy magas volt adósságuk jövedelemhez viszonyított aránya. Míg 2001-ben a másodrendű jelzáloghitelek a teljes jelzáloghitel-állomány 5 százalékát adták, addig ez az arány 2007-re meghaladta a 15 százalékot. [Király et al., 2008]

⁸²A jelenlegi válság kialakulásáért több ismert pénzügyi szakértő ezt az általuk indokolatlannak tartott monetáris politikai beavatkozást okolja (Frank Shostak)

Nemcsak a hitelállomány növekedett gyorsan, hanem a ráépülő értékpapírpiac is, mivel a bővülő hitelkínálat fedezetét a bankok értékpapír – jelzálogkötvény - kibocsátással refinanszírozták. Ezzel egyrészt újra tőkéhez jutottak, amit további eszközkihelyezésre használhattak, másrészt a másodrendű adósoknak kihelyezett hitelek utáni kockázatoktól is megszabadultak. Az értékpapírosítás és a hitelnövekedés között pozitív visszacsatolás működött: az értékpapírosítás olcsóbbá tette a bankok számára a hitelezést, ezáltal növelte a hitelkínálatot, a növekvő hitelkínálat pedig további értékpapírosításhoz vezetett.

Az IMF 2007 eleji becslése szerint, az USA teljes jelzáloghitel állományának körülbelül 20 százaléka tartozott a másodrendű kategóriába, ezek az értékpapírosított jelzáloghitelek mintegy 30%-át tették ki.[Nagy-Szabó,2008] A banki kockázatvállalás megnövekedését, a hitellehetőségek megnyitását a másodrendű adósok felé pedig a jelzálogkötvény piacon kibontakozott kereslet növekedés is segítette.

A jelentős jelzálogkötvény-kereslet növekedésén kívüli ok, amely lehetővé tette ezen adósok nagyszámú megjelenését a piacon, az, az amerikai ingatlanárak folyamatos emelkedése volt. Az ingatlanárak 2002 januárjától 2007 közepéig néhol 50%-ot is emelkedtek. [Nagy-Szabó, 2008] Mindkét fél – a hitelező és adós egyaránt – a lakásárak jövőbeli emelkedésére számított, így a tartozás háttérében álló fedezetet biztosítottnak érezhették.

Az úgynevezett másodrendű, - magas kockázatú adósoknak kihelyezett – (subprime) hitelek elterjedésével azonban jelentősen megváltozott a pénz és értékpapírpiac.

A hitelek egyre nagyobb hányadát a másodrendű hitelek adták, így az értékpapírosított termékek között is egyre nagyobb hányadot foglaltak el, az ezekre a hitelekre épülő értékpapírok. Ezek a „másodrendű” értékpapírok nagyobb kockázatot jelentettek befektetők számára, mint a jó minőségű hitelekre épülők.

Sőt a bankok nemcsak saját aukcióikon kínált jelzálogkötvényekbe bújtták a másodrendű adósok tartozásaival törlesztett kintlévőségeiket, hanem megbízásokat adva befektetési házaknak, különböző értékpapírokba csomagolva adták el a világnak a kockázatos követeléseket. A többszörös áttétel, a papírok „csomagosítása” következtében egyre kevésbé lehetett megkülönböztetni a kiváló minőségű értékpapírt, illetve befektetési csomagot a kockázatostól. Ezekből a jelzálogkötvényekből, magas kockázatú értékpapírokból – a globalizált pénzpiacnak köszönhetően – tömegével vásároltak külföldi befektetők. Az Egyesült Államok pénzügyi rendszerének teljes liberalizáltsága, az állami kontroll és szabályozás teljes hiánya áll a folyamatok háttérében.

A bankok jelzálogkötvény aukciókon történő refinanszírozása természetes pénzügyi folyamat, de a – azóta, 2008-ban államosításra került legnagyobb - kötvénybiztosítók (Frddie Mac, Fannie Mae) ügyeskedései, és az értékpapír/hitel-minősítő intézetek (Moody's, Fitch Ratings, S&P) felelőtlen ajánlásai együttesen világméretű krízishez vezettek. Az értékpapírosított, újra és újra átsomagolt, többszörös tulajdonosváltáson keresztülment papírokból, maguk az eredeti terméket kibocsátó bankok is vásároltak.⁸³

A jelzálogpiaci lavinát a 2006 elején bekövetkezett ingatlanár növekedés lelassulása indította. A konjunkturális periódus alatt sokan vásároltak ingatlant spekulációs céllal is. Aki csak tehette szabadulni próbált ezektől a befektetéseitől. Eközben egyre többen lettek azok, akiknek a fizetéseképtelenné válás miatt kellett értékesíteni ingatlanjukat. Az ingatlanpiacon tehát, a spekuláns és a „subprime” tulajdonosok miatt kínálati túlsúly alakult ki.

A lakosság túlzott eladósodottsága, hitelkamatok emelése, az építőipari cégek, - melyek tevékenységüket szintén hitelből finanszírozták – tömeges csődje, a törlesztések akadozása beindította a negatív spirált. A lakásárak tovább csökkentek. Az ingatlanpiac anomáliái továbbterjedtek. Megkezdődött a beruházások visszaesése, a beszerzések csökkenése, a munkanélküliség növekedése, a fogyasztás visszaesése, ez a folyamat pedig már előremutatott a GDP romlásáig.

2007. március 13.-án történt meg az az esemény, amelytől számítva a 21. század „eddigi” legnagyobb gazdasági válságát datálni lehet. Az Egyesült Államok második legnagyobb másodlagos jelzáloghitelezője, - a New Century Financial Corporation – bejelentette, hogy 8,4 milliárd dollárral vált fizetéseképtelenné. Ezzel a cég effektíve tönkrement.⁸⁴ 2007 júliusában jelent meg a válság az Európai kontinensen.⁸⁵ A bankok nagy számban felszínre kerülő veszteségei a jelzálogkötvény piacok miatt váltak kritikussá, hiszen az európai bankok is rendelkeztek magas kockázatú értékpapírokkal. A bizalomvesztés miatt a kínálat megnőtt, a kereslet ezen értékpapírok iránt jelentősen csökkent, így az ár drasztikus mértékben zuhant. Ez vezetett a tömeges leírásokhoz, számos esetben fizetéseképtelenséghez.

⁸³ Többek között ez a jelenség is okozott később, 2008 folyamán számtalan értékvesztési leírást a bankok könyveiben

⁸⁴ 2009 március 8.-áig 61 amerikai pénzintézet vált fizetéseképtelenné.

⁸⁵ a német IKB Bank profitfigyelmeztetést volt kénytelen kiadni, amiért a jelzáloghitel befektetéseiben elszenvedett veszteségei meg fogják haladni a várakozásokat

A bizalomvesztés likviditási válságot eredményezett a bankközi piacon. Az amerikai és európai jegybankoknak ennek következtében dollár illetve euromilliárdokkal kellett megmenteni a bankrendszert az összeomlástól. A veszteségleírások mértéke folyamatosan nőtt, egyértelművé vált, hogy óriási probléma elé néz a pénzügyi szféra összes szereplője.⁸⁶

A pénzügyi válság kirobbanása felszínre hozta a nemzetközi pénzügyi szektor működési zavarait, a nemzetközi szabályozásának, és a nemzeti irányító hatóságok – mindezideig hiányzó - nemzetközi együttműködésének szükségességét.

Az elmúlt évtizedben új banki modell alakult ki, mely a hagyományos hitelezés helyett, az új származtatott pénzügyi termékek és értékpapírok forgalmazására helyezte a hangsúlyt, terítve ezzel a banki hitelezés hagyományos kockázatát. A pénzügyi szektor óriáscégeinek menedzsmentje – rövidtávú profitmaximalizási érdekelttségének megfelelően, a hitelminősítő cégek, és könyvvizsgálókkal szoros egyetértésben – a befektetőket, a tulajdonosokat, sőt a nemzeti hatóságokat is megtévesztette. Hatalmas méretű pénzügyi konglomerátumok jöttek létre, melyek átláthatatlan nemzetközi tranzakciók tömegét bonyolították le a globalizált, online pénzügyi piacokon.

A világ pénzügyintézeteinél felszínre került leírások mértéke 506 milliárd dollárra volt tehető, 2008 augusztusában. Az állami és jegybanki tőkejuttatás a pénzügyintézeti szektorban a világon elérte a 352 milliárd dollárt. 2008 októbere pánikszerű piaci likvidálásokban kezdődött világszerte. A pánik egyre terjedt.

A kelet-európai térség gazdaságaira, a vártnál erőteljesebben hatott a - már a reálszférában tomboló - válság.⁸⁷

9.4. Magyarország helyzete

A hitelválság a magyar gazdaságot is elérte. Kezdetben a pénzügyi szakemberek és elemzők alábecsülték hatását. Ezt az optimista álláspontot arra alapozhatták, hogy a

⁸⁶ Először a belga-holland Fortis bankot kellett a holland, a belga és a luxemburgi államnak 12 milliárd eurós részvényvásárlással megmenteni. Németországban a Hypo Real Estate bankcsoportot kellett megmenteni a csódtól egy 50 milliárd euros csomaggal, majd az izlandi bankrendszerben szintén államosítással kellett beavatkozni.

⁸⁷A magyar tőzsde pár nap leforgása alatt többször is a technikailag megengedett legnagyobb esést szenvedte el, azaz a rövid idejű tőzsdekrach állapotába került.

magyar pénzintézetek birtokába nem volt amerikai magas kockázatú értékpapír.[Király, 2008]

Magyarország jelentős államadóssága, lakosságának külföldi devizában való magas eladósodottsági szintje, a korábban ismertetett pénzügyi nyitottsági szint következtében az optimizmus azonban megalapozatlannak tűnt. A magyar bankok túlnyomó része Nyugat-Európai nagybankok leánybankja. Ez még akkor is meghatározó tényező, ha figyelembe vesszük, hogy az osztrák és olasz bankok, melyek a legjelentősebb részesedéssel rendelkeznek a magyar pénzügyi szektorban, a válság által legkevésbé érintetteknek számítanak.

A magyar tőzsdén befektetők magatartására nézve jelentős hatással vannak a bank körüli események. A magyar bankrendszer és pénzpiac aktuális helyzete - mivel a magyar tőzsdeindex legnagyobb hányadát kitevő komponense a bankpapírok - az egész magyar értékpapírpiacot meghatározza.

Az Európai Unió, - mint közös gazdasági blokk – érintettsége egyébként is szétteríti a problémát a tagországok között.

A nem megfelelő gazdaságpolitika, az államháztartás magas eladósodottsága, az alacsony foglalkoztatottsági szint, a belpolitikai feszültségek, az államcsőd közeli helyzet a forint „megtámadását” eredményezték. 2008. október elején drasztikusan leértékelődött a magyar fizetőeszköz. Az euró-árfolyam 254-ről 272-re nőtt. Az MNB, a magyar bankrendszer „tisztasága”⁸⁸ellenére a válság terjedésével, - a forint védelmében - rákényszerült, hogy 8,5%-ra, majd 11,5%-ra emelje a jegybanki alapkamat mértékét.

A forint leértékelődése, a magyar makrogazdasági helyzettel kapcsolatos aggodalmak, az általános bizalmatlanság nem maradt hatástalan a tőzsde teljesítményre sem. Az államcsőd lehetőségének felmerülése, és a forint romlása következtében zuhanni kezdtek a részvényárfolyamok. A jellemzően külföldi tőke táplálta magyar értéktőzsdén a befektetők a forint összeomlásától tartva szabadultak a forint befektetéseiktől.

A magyar kormány az Európai Központi Bankhoz és az IMF-hez fordult segítségért. A világ legfőbb pénzügyi szervezetei közel 25 milliárd dolláros hitelt bocsátottak rendelkezésére.⁸⁹ A megállapodás lényege, hogy a piac felé egyértelműen jelezze, hogy nem következhet be magyar államcsőd, azaz nem állhat elő olyan helyzet,

⁸⁸ A magyar pénzintézetek nem rendelkeztek amerikai jelzálogpiaci értékpapírokkal

⁸⁹ /IMF 15,7 IBRD 1,3 EU 8,1 / Ez az összeg a magyar IMF hitelkvótánk tízszerese.

hogy a magyar állam nem tud eleget tenni fizetési kötelezettségének, nem tud visszaváltani magyar állampapírokat.

Az IMF hitel egyik alapfeltétele volt, hogy a rendelkezésre bocsátott hitelből 3 milliárd dollárt pénzügyintézetek feltőkésítésére, erősítésére használja fel a magyar állam. A keretből csak a „legnagyobb magyar bankok részesülhetnek”, hiszen az európai banki mentőcsomagokkal megsegített külföldi anyabankoktól elvárható lenne, hogy „felelősséggel tartozzanak” magyarországi leányvállalataikért, akik köztudottan az elmúlt 10 évben háromszor olyan jól teljesítettek, mint a fejlett térségbeli társaik. A magas jegybanki alapkamat, a hitelezés feltételeinek szigorodása, a hitelek drágulása, a likviditás beszűkülése a beruházások csökkenését, a válság reálszférába való átgűrűzését eredményezte. A munkanélküliség növekedése, visszaeső fogyasztás, az amúgy is feszült társadalmi és politikai légkör további romlását eredményezte.

A gazdaság jövőbeni kilátásai – köszönve intenzív kapcsolódásunknak – alapvetően a külföldi tőke viselkedésének függvénye. Az országgockázat növekedésével erősödik a profitrepatriálás és a multinacionális társaságok, - a dél-európai országok privatizációjának felerősödése következtében amúgy is felerősödött – továbbvándorlása felgyorsul.

További aggodalomra ad okot, a magyar gazdaság ágazati szerkezete. Az autó és az elektronikai ipar, mely a magyar gazdaság és nem utolsósorban az export húzó ágazata, a válságnak leginkább kitett iparágak. Az ezen iparágban tevékenykedő nemzetközi vállalatbirodalmak bármely pontján keletkezett csőd, magával rántja a leányvállalatok egész sorát, beszállítóikkal együtt. A magyar export közel 80%-át külföldi tulajdonú cégek bonyolítják. Ezek továbbvándorlása, termelés leállítását a magyar gazdaság nemzetközi pénzügyi egyensúlyát felborítaná.

Egy 2000-ben lebonyolított – 54 országra kiterjedő – nemzetközi vizsgálat adatai alapján, az ország határain belül megtermelt és a hazai tulajdonú társaságok által megtermelt jövedelem – azaz a GDP - GNI – közötti eltérés a magyar gazdaság vonatkozásában már akkor is 8%-os volt. A vizsgálatba bevont 54 ország közül Indonézia, Nigéria, és Írország makrogazdasági mutatói közötti eltérés magasabb. A fejlődő országok átlaga 2%. [Eörsi, 2002]

A 2009-re prognosztizált gazdasági recesszió az Európára vonatkozó legfrissebb prognózisok szerint 4%,⁹⁰ Ennek következtében jelentős visszaesés várható a nemzetközi működőtőke áramlás mértékében.

⁹⁰ a magyar gazdaság legfontosabb partnere a német gazdaság jelenleg 6%-os visszaeséssel számol.

A nemzeti kormányok a beruházások szintentartása, hazai gazdaságuk finanszírozási igényének biztosítása céljából igyekeznek a tőkét „otthontartani”. A régió országokban felerősödő befektetés-ösztönzési versenyben a magyar gazdaság az államháztartás jelenlegi állapota következtében, eleve hátrányban van.

9.5. A válság – záró gondolatok

Az elmúlt 30 év „eredménye”, hogy a világgazdaság a remélt fejlődés és a lemaradó társadalmak felzárkózása helyett soha nem látott mértékben differenciálódott. A világ gazdasági és politikai biztonságának megteremtése egyre reménytelenebbnek tűnik. Nemcsak a Kelet-Nyugat, az Észak-Dél konfliktus éleződik, hanem az egyes nemzetgazdaságokon belül is nő a szakadék a felső és az alsó jövedelmi réteg között.⁹¹ [Balázs,2007]

A jelenlegi válság az elmúlt 60 év gazdaságtörténetének legnagyobb válsága, mely nemcsak egy pénz és tőkepiaci modell, hanem egy több mint 30 éve uralkodó gazdaságpolitikai irányzat bukását eredményezheti. Végét jelentheti a közel 80 éves amerikai gazdasági hegemóniának is, hiszen a globális pénzügyi egyensúlyhiány kialakulásának egyik oka, hogy a világ legnagyobb gazdasága nem rendelkezik megtakarításokkal, fogyasztási színvonalát, növekedését már évtizedek óta külső forrásból finanszírozza.

E válság nagy vesztesei lesznek a közép-kelet-európai régió országai, mivel gazdaságukban magas a külső finanszírozás részaránya,⁹² valamint jelentős a nemzetközi fizetési mérleg hiányuk. A folyamatos tőkebeáramlással fenntartott növekedés, a külföldi bankok nagyarányú részesedése a régió nemzeti pénzügyi rendszereiben⁹³ tovább mélyíti válságukat. Különösen igaz ez a Baltikum országaira és Magyarországra.

A nemzetgazdaságok irányítói, folyamatosan vezetnek be egyik mentőcsomagot a másik után. Ezek a gazdaságélénkítő csomagok természetükből adódóan egyetlen országban sem „politikamentesek”, – hiszen más és más társadalmi csoportot, szavazóréteget hoznak előnytelen vagy előnyös helyzetbe.

⁹¹ Az USA aktív keresőinek 1%-a kapja az összes jövedelem 75%-t

⁹² Külső finanszírozási igény/devizatartalék mutató Lettország esetében 400%, Észtország 350%, Litvánia 250%

⁹³60-90%-os

„ A kormányok úgy tapogatóznak az ismeretlenné alakult világgazdaság naponta új arcot mutató problémái között, mint a szembekötődő játzó gyerekek./.../. Új világot és új válságot építettünk.”[Nyiri, 2009]

A transznacionális cégek helyi leányvállalatainak – és ez még inkább igaz a bankrendszer szereplőire – nyújtott állami támogatás, - azaz a helyi adófizetők átcsoportosított jövedelme – a vállalatbirodalmak átláthatatlan, ezáltal szabályozhatatlan pénzügyi újraelosztási csatornáin keresztül más erősebb gazdaságokban működő anyacégek megmentését szolgálhatják.[Csáki, 2009]

A reálgazdaság és a pénzgazdaság elszakadását mi sem tükrözi jobban, mint az a tény, hogy az elmúlt 20 évben a tőzsdeindexek 10-15-szörös nagyságrendre növekedtek, miközben a reálgazdasági növekedés mértéke az elmúlt két évtizedben mindössze 50%-os. Egy esetleges nemzetközi pénzügyi összeomlás maga alá temetné a reálszférát. Csak remélni lehet, hogy a nemzetközi pénzügyi szervezetek és a nemzeti kormányok képesek nemzetközi szinten koordinálni intézkedéseiket, és ezek eredményesek is lesznek.

Az új, hosszútávon működőképes gazdálkodási paradigma, gazdálkodási rendszer, vagy legalább koncepció kialakítása még várat magára. A jelenlegi válság nemzeti keretek között megoldhatatlan, „ a globális világ globális kormányzást igényelne” és ameddig a nemzeti kormányok a protekcionizmus újraélesztésével próbálkoznak, - hiába van elméleti síkon egyetértés egy környezetbarát, humánus, a leszakadt régiókat is figyelembe vevő új rendszer szükségességében - esély sincs a kilábalásra, esetleg időleges javulás érhető el.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a „keresletélénkítő gazdaságpolitika” – mint a válságból való kilábalás bevált eszköze – nem önmagában, hanem csak a II. világháború amerikai konjunktúra élénkítésével együtt volt eredményes. A „New Deal” enyhítette az amerikai válságot, de ami igazán „helyrehozta” az a II. világháború, a hadicélú költségek.

„A világ biztonságának jelenlegi feltételrendszerében azonban a korábbinál nagyobb szerep jut a gazdasági vagy gazdasági jellegű elemeknek, melyek jó része mára már destabilizáló tényezővé vált, így nem kizárt, hogy a jövőben újra a katonai elemek értékelődnek fel.” [Balázs, 2007]

„Reménysugár” - Alternatív gazdasági program

A már korábban bemutatott alterglob mozgalmakkal kapcsolatban a leggyakrabban elhangzó kritika e mozgalmak defenzív jellege. A jelenlegi világgazdasági működési modellt elutasító alterglob mozgalmak azonban pozitív módon kifejtett gazdasági alternatívával is rendelkeznek. A mozgalmak célkitűzései kibővültek, fokozatosan elmozdultak a pénzügyi szféra „emberbarátivá tétele” felől az alapvető emberi gazdasági és szociális jogokat érintő kérdések irányába. Mára már komplex gazdasági reformprogramot képviselnek.

Továbbra is követelik a fokozott – jobb híján állami, de inkább - társadalmi ellenőrzést a nemzetközi tőkeáramlás felett, a fejlődő - inkább elmaradottnak, vagy végleg leszakadottnak nevezném – országok adósságainak eltörlését, az adóparadicsomok felszámolását, de legalább ennyire fontos lett a GATS-egyezmény⁹⁴ és a közszolgáltatások piacosításának kérdése is. A nyugdíjbiztosító rendszerek privatizációja elleni tiltakozás mellett fontos terület lett a környezetszennyezés elleni küzdelem. Számos tagszervezet kiáll a „fair trade”, a méltányos kereskedelem mellett, sőt megjelentek az első alternatív bankok is.

Ennek bizonyításául, mintegy példaként – a teljesség igénye nélkül - néhány gondolat az egyik, ma már jelentős európai hálózattal rendelkező civil, keresztény mozgalom a „Kairos Európa” stratégiai programjából.

Az általuk képviselt, kívánatosnak tartott gazdálkodási modell⁹⁵ nem a „világpiac által diktált pénzvagyongyarapítás és ezért a monetárisan mért és agresszíven védelt gazdasági növekedés”- t eredményező globális piac, hanem a „helyben élő emberek alapszükségletének kielégítése a maguk társadalmi, kulturális, ökológiai környezetében, valamint a jövő generációk életlehetőségeinek tekintetbe vétele”⁹⁶

Ennek eléréséhez a mozgalom „kettős stratégiát” javasol.

⁹⁴ A GATS- egyezmény az alapvető közszolgáltatások, az egészségügy, az oktatás, a közösségi közlekedés, a víz és a postaszolgáltatások piacosítását készíti elő

⁹⁵ Lásd bővebben Kairos Európa Dokumentum 1998 június [http:// www.Kairoseuropa.de](http://www.Kairoseuropa.de)

⁹⁶ Csak érdekességképpen: Arisztotelész gazdaságetikával kapcsolatos írásaiban már elemezte az „ökonómika” (háztartásgazdálkodás, melynek célja a szükségletkielégítés) és a „kremetisztika”(a pénzvagyongyarapítását középpontba állító) alapvetően ellentétes gazdálkodási modellt. Megállapította, hogy ez utóbbi a városállamok bukásához vezet, teljes összeomlást eredményez.

- A világpiacról részlegesen le kell válni a „kicsiben megvalósított alternatívák” alkalmazásával.
- Szövetséget kell alkotni a konkrét politikai beavatkozásra, a jelenlegi rendszer „intézményes megzabolázására”.

Melyek is ezek a „kicsiben megvalósított alternatívák”. Az elnevezésben a „kicsi” szó nem a nagyságrendre utal, és nem is a „lokális” szót hivatott helyettesíteni.⁹⁷ Inkább az „alulról szerveződő”-vel azonosítható.

Nemzetközi szinten ezek közül többet is koordinál a „Lokális Agenda 21” szervezet. A pénzfizetés nélküli tevékenységcsere,⁹⁸ kezességvállalás, hitelszövetkezetek, decentralizált önellátás alternatív megújuló energiával, (biómassza, napkollektor) helyi árusítás, termelő-felhasználó szövetkezetek létrehozása.

Ismert nemzetközi civil kezdeményezés a „fair trade”. A vásárlásaiknál a fogyasztók azon vállalatok termékeit részesítik előnyben, amelyek gazdaságfilozófiája szociális, környezetvédelmi szempontokat is tartalmaz.⁹⁹

Az oktatás terén is léteznek „kicsiben megvalósított alternatívák”. Mindazok a kezdeményezések melyek a hallgatói teljesítmény fokozására nem a konkurenciát, hanem a hallgatói kooperációt használják.¹⁰⁰

A stratégia másik része a „politikai részvétel”.

Nemzetközi szinten szövetségeket, hálózatokat kell kialakítani a civil társadalom szereplőinek, mert a pártok, és a nemzeti kormányok a „rendszer foglyai”.

⁹⁷ Európában már komoly hálózattal rendelkeznek az Ökumenikus Fejlesztési Szövetkezetek

⁹⁸ Magyarország pedagógus társadalmában ez már elég jól működik. Egymás gyerekeinek magánoktatása már régóta tompítja a nemzet napszámosságainak pénzhányát. (angol óra – zongora óra csere)

⁹⁹ Nem tévesztendő össze ezek a cégek, azokkal a cégekkel, amelyek image javító, látszat karitatív, kifejezetten promóciós célokat szolgáló akcióikkal (Danone- gyermekrák alapítvány) próbálják a fogyasztót megszerezni.

¹⁰⁰ Ezzel merőben ellentétes irány –bár nem is várható más egy neoliberais oktatási kormányzat esetén - a felsőoktatásban bevezetett „kredit rendszer” kiterjesztése a vezető középiskolákra. A közösségekre a serdülőknek még nagy szükségük van.

10. Összegzés

Egy nemzetgazdaság vállalatainak kilépése a nemzetközi szintre az úgynevezett külső transznacionalizálódás. A szervesen fejlődő piacgazdaságok esetében a külső transznacionalizálódás, - a nemzeti vállalatok megerősödése, nemzetközi termelőapparátusuk kiépítése - többségében megelőzi a belső transznacionalizálódást, azaz a külföldi részvétel növekedését az adott nemzetgazdaság belső gazdasági folyamataiban.

A világgazdaság kevésbé fejlett régióinak – köztük a közép-kelet-európai térségnek – a nemzetközi gazdaságba való integrálódásánál egy fordított folyamatot figyelhetünk meg. A belső transznacionalizálódás megelőzi a külsőt, melynek következtében ezen gazdasági régiók aszimmetrikusan integrálódtak a világgazdaságba. Az integrálódásból származó előny nagy része a beáramló külföldi vállalkozásoknál realizálódott.

Az ezekben a nemzetgazdaságokban később meginduló külső transznacionalizálódás is számos anomáliát hordoz, ugyanis többségében nem a nemzetközi integráció pozitív hatására megerősödött nemzeti tőke kezd nemzetközi tevékenységbe, hanem a korábban beáramlott külföldi tőke - a privilegizált helyzet következtében - megerősödve továbbáramlik. Ami a külső transznacionalizálódás jelmezébe bújik, az nem más, mint a külföldi tőke telephelyváltása, továbbterjeszkedése helyi leányvállalatán keresztül.

A közép-kelet-európai országok a rendszerváltást követően jelentős tőkehiánnyal küzdöttek, mely gátolta a piacgazdaság kiépítését. A térség országai között erőteljes küzdelem indult a nyugati tőkeimport megszerzéséért. A régió országai egymással versengve, egyre kedvezőbb feltételeket kínáltak a beáramló tőkének. A magyar kormányzat nemzetközi szinten is kiemelkedően liberális, a hazai vállalkozásoknak jelentős versenyhátrányt okozó tőkevonzás-politikát alakított ki, melynek következtében a magyar gazdaság a régió vezető tőkeimportőre lett. Az Európai Unióval kötött aszimmetrikus társulási szerződés következtében a működőtőke első hullámaként a belpiacot elárasztó, - rövid időn belül uraló - nemzetközi áruházláncok, majd a túlzottan külfölditőke-barát privatizációs folyamat, és a legvitatottabb gazdaságpolitikai lépés, a stratégiai ágazatok, - különösen a bankszektor - átengedése a külföldi befektetőknek kiszolgáltatottá tette a gazdaságot.

Bár a külföldi működőtőke beáramlás - mint a belső transznacionalizálódás hordozója - a magyar gazdaság transzformációjának, külgazdasági reorientációjának meghatározó tényezője volt, elősegítette a magyar gazdaság a világ gazdaságba való integrálódását, de sem az átalakulás során alkalmazott privatizációs politika, - hiszen konzisztens privatizációs stratégiáról nem beszélhetünk – sem a tőkeimport-politika, nem egy átgondolt, tudatos, nemzeti érdekeket és adottságokat figyelembe vevő pártpolitikai szempontból semleges fejlesztési stratégia részeként működött, hanem ötletek, politikai ciklusok által befolyásolt rövidtávú pénzügyi egyensúly biztosítási kísérletek eredményeképpen alakult.

A nemzetközi szakirodalomban mára már általánosan elfogadott nézet szerint a külföldi működőtőke beáramlás jótékony hatása annak függvénye, hogy a tőkeimportot mennyire sikerül integrálni a belgazdaságba, a beáramló tőke milyen intenzitású kapcsolatokat létesít a belgazdaság többi szereplőjével, mivel ezen a kapcsolatláncon keresztül ad impulzusokat a termelékenység növeléséhez, a modern technika széleskörű elterjedéséhez. A földrajzi, fizikai értelemben a tőkét importáló ország területén működő – importból exportot termelő – külföldi befektetések gazdaságilag valójában nem tartoznak a fogadó országokhoz, bár annak néhány makrogazdasági adatát – például az export-teljesítményt, a GDP-t – jelentősen megnövelhetik.

Ha a beáramlott tőke elkülönül – enklavé jelleggel működik – akkor igen nagy esély van arra, hogy duális gazdasági szerkezet alakuljon ki. Ennek a gazdasági szerkezetnek a kialakulására akkor nagyobb az esély, ha a beáramló tőke motivációja nem a belpiac elérése. Törést a gazdasági szerkezetben tehát nem a piacorientált befektetők, hanem a hatékonyságnövelő céllal megvalósult exportorientált zöldmezős befektetések okozzák.

2002 végére statisztikailag bizonyítottan a magyar gazdaság két szegmensre bomlik. A gazdaság egyik szegmensét a tőkeerős, modern fejlett technikával rendelkező, a csúcstechnikát és a nemzetközi húzóágazatokat – informatika, telekommunikáció, elektronika – képviselő, külföldi multinacionális társaságok, a másikat pedig, a - tőle elkülönülten tevékenykedő – döntően hazai tulajdonban lévő kis és középvállalati szektor alkotja. A külföldi anyavállalati háttérrel, intenzív export – import kapcsolatokkal rendelkező, magas képzettségű munkaerőt foglalkoztató, ezáltal magas jövedelmeket biztosító, cégcsoport markánsan elkülönül, az egyre szűkülő belső piacra termelő és szolgáltató, hazai tulajdonban lévő, tőke és pénzhiánnyal küzdő, adóterhekkel agyonnyomott kis és középvállalati szektortól.

A magyar duális szerkezet kialakulásáért alapvetően nem a privatizációs politika a felelős. A példátlanul gyors, egyedi kormányzati döntéseken alapuló, átgondolatlan, korrupciógyanús privatizációs folyamat számos negatív következménnyel járt, de amelyik privatizált cég a külföldi tulajdonos irányítása alatt is megőrizte termelő jellegét, az többségében megőrizte korábbi kapcsolódását a hazai beszállítókkal. Azok a befektetők azonban, melyek zöldmezős beruházásokat hajtottak végre, - elsősorban a vámszabadterületi szabályozás bevezetésének hatására – szinte elzárkóztak a helyi kapcsolat felvételtől. Vagy beszállítóikat is betelepítették, - ez a gazdaságilag kedvezőbb - vagy inputkapcsolataikat import útján bonyolították hagyományos külföldi beszállítóikkal.

A privatizációs politika azonban nem menthető fel teljesen. A bankprivatizáció – melynek következtében a bankszektort már 1998-ban külföldi dominancia jellemezte – jelentős tőkeátcsoportosítást tett lehetővé. A főként nemzeti tulajdonban lévő kis és középvállalkozások kiszorultak a hitelpiacról. Vitathatatlan tény, hogy megfelelő szabályozás hiányában a külföldi tőke jelentős erőforrás elvonást eredményez. A repatriált profitok és a hazai hitelforrások megcsapolása kedvezőtlenül érinti a belgazdaságot.

Anélkül, hogy felmentenénk a magyar gazdaságpolitikai vezetést, a hibás tőkevonzás-politika következtében kialakult helyzet miatt, jogosan vetődhet fel az a kérdés, hogy egy ilyen kisméretű gazdaság ilyen rövid idő alatt integrálhat-e szervesen ilyen nagymennyiségű beáramló tőkét.

A nagy mennyiségű, hihetetlen gyorsasággal megjelenő külföldi tőke egy relatíve kicsi és nyitott gazdaságban, egy kiemelkedően külföldi tőkebarát kormányzati gazdaságpolitika segítségével a jelentős pénz és tőkehiánnyal küzdő, tetemes adósságállománnyal rendelkező, minőségi munkaerejétől – és nem utolsósorban banki hitelforrásaitól - megfosztott hazai vállalkozásokat lehetetlen helyzetbe hozta.

A többi átalakuló gazdasághoz hasonlóan a magyar állam is óriási pénzeszközöket fordított – illetve fordít – a multinacionális társaságok betelepülésének, illetve hazai tevékenységük bővítésének elősegítésére, számítva az általuk kifejtett pozitív externális hatásokra. Ezeknek a támogatásoknak a „megtérülése” azonban az eddigi hazai tapasztalatok alapján kétséges. Ugyanezen pénzeszközök átgondolt alternatív felhasználásával, az alapvetően a nemzeti tőke tulajdonában lévő kis és középvállalati szektorba juttatásával nagyobb, de legalábbis maradandóbb eredmény elérése valószínűsíthető.

2007-re a magyar gazdaságba beáramlott külföldi működőtőke befektetések állománya meghaladta a 68 milliárd eurót. A külföldi tulajdon részaránya a

nemzetgazdaság ágazataiban közel 50%-os, a csúcstechnológiát képviselő, exportorientált szektorokban és a pénzügyi szektorban pedig abszolút meghatározó. Azt, hogy beáramló tőke előnyei vagy hátrányai dominálnak elsősorban a befogadó ország gazdaságvezetésének hozzáértése, nemzeti elkötelezettsége, az ország gazdasági és politikai függésének mértéke, és a tőkeimportra való rászorultsága határozza meg.

Annak következtében, hogy a külföldi tőke befolyása az összes stratégiai iparágban, - energia, elektronika, telekommunikáció, informatika, pénzügyek – és ezáltal az exportban is, meghatározó. a gazdaság folyamatos kényszerpályán mozog. Egy önálló, - a nemzeti érdekeket erőteljesebben érvényesítő gazdaságpolitikának – különösen a jelenlegi világgazdasági válság, valamint a gazdaság rekordszintű belső és külső eladósodottságának körülményei között – kicsi a mozgástere.

A válságból való kilábalás fontos elemeinek tartjuk:

- Egy politikai ciklusoktól független, nemzeti érdekeket figyelembe vevő hosszú távú fejlesztési stratégia kidolgozását, mely konzisztens elképzeléseket fogalmaz meg az egészségügy, az oktatás, a tudomány, a kutatás, a szociálpolitika, a regionális és kisebbségpolitika vonatkozásában. Az elmúlt 20 év, majd ennek betetőzése a jelenlegi válság ugyanis véleményünk szerint a legnagyobb rombolást a tág értelemben vett humántőkében, a népesség fizikai, pszichikai, erkölcsi állapotában okozta. Ennek helyreállítása, az errodált értékrend ismételt megteremtése évtizedeket vesz igénybe. Egy ilyen – viszonylagos társadalmi támogatottságot is élvező – gazdasági és „társadalom-fejlesztési” stratégia megalkotásával megelőzhető a szükségtelennél több egyedi szabályozás, az ad hoc beavatkozások, a rejtett megállapodásokon alapuló egyéni döntések, a kézi vezérlés, az állandó gazdasági bizonytalanság. Igazodási pontot jelenthetne a gazdaság résztvevőinek, kiszámíthatóságát jelentene az egyének számára.
- A belső transznacionalizálódás szorgalmazása helyett – mivel ezen a területen már nemzetközi szinten is kiemelkedő teljesítményt tud felmutatni a magyar gazdaság - a belső integrálódást, a hazai szereplők egymás közötti kapcsolatainak erősítését kell ösztönözni. Ha minden ország az idegen tőke vonzására fordított erőforrásokat, a saját kis és középvállalati szektor támogatására fordítaná, az externális előnyökkel együtt jóval magasabb társadalmi hozadékra számíthatna.

- Fokozni kell a hagyományos extenzív növekedést elősegítő elemeket, azaz a hivatalosan dolgozók, - ezáltal adót fizetők – számát növelni kell. A méretében a magyar gazdasággal megegyező cseh gazdaságban közel 1 millióval több a foglalkoztatott.
- Törekedni kell a magyar gazdaság területén működő, közel 30000 külföldi tulajdonú társaság – ennek csupán 0,5%-a tartozik a multinacionális körbe - belgazdasági integrálódására.
- Fokozni kell a hazai tulajdonú kis és középvállalatok exporttevékenységének a hazai bankhármas /MFB, EXIM Bank, Exporthitel Biztosító/ által történő hiteltámogatását.
- Ismételt külkereskedelmi reorientáció szükséges. A hagyományos – és a 90-es években, nem eléggé elítélhető módon leépített - keleti piacok újraélesztése elengedhetetlen, hiszen a világgazdasági centrumváltás egyértelműnek látszik. Az új gazdasági világcentrumhoz – Kína és a kelet – ázsiai térség – való intenzívebb kapcsolódás stratégiai szempontból rendkívüli fontossággal bír.
- A továbbiakban – ellentétben a jelenlegi hazai gyakorlattal – az EU többi tagállamához hasonlóan, elsősorban Franciaország, Spanyolország, és Nagy-Britannia gyakorlatát követve, - az állami nagyberuházási tenderek és a közbeszerzési eljárások egyéb területein is a hazai cégek preferálása, a korrupciómentesség biztosítása létfontosságú. A 2013-ig a magyar gazdaságba érkező 30 milliárd euró optimális felhasználása a jövő záloga lehet. Nem az Unió versenysemlegességet előíró szabályrendszerének megsértése, hanem a jelenlegi – a külföldi beruházót preferáló – gyakorlat megszüntetése a cél. Külföldi beruházó számos tagállamban – Hollandia, Ausztria - nem kap olyan adókedvezményt, melyet a hasonló területen beruházni kívánó hazai nem tud megszerezni.
- Egyik legfontosabb gazdaságpolitikai célként kell kitűzni a belpiac visszaszerzését, a nagy nemzetközi áruhátláncok egyeduralmának megtörését. Állami támogatással egy hazai hálózat kiépítése feltétlen szükséges, ahol a hazai termelők termékei piacot találnak.
- Az ország „működőképességének” fenntartása érdekében meghozott rövidtávú gazdasági előnyöket hozó, de a hosszútávú érdekeknek ellentmondó intézkedések felülvizsgálata, /szárnyvonalak, kisiskolák, helyi posta megszüntetése/ esetleges elhamarkodott döntések revíziója, már csak belpolitikai szempontból is

kívánatosnak látszik. A népességkoncentráció, a túlzott urbanizáció hosszútávon kibontakozó káros hatásai közismertek.

- A jelentős közpénzügyi áldozatokkal kiképzett fiatal értelmiségi réteg – orvos, mérnök, informatikus – hazai „lekötése” – nem feltétlen csak jövedelemnöveléssel, hanem egyéb életminőséget befolyásoló eszközökkel, - a jövő záloga.
- Különös figyelmet kell szentelni a további tervezett privatizációk társadalmi kontrolljának biztosítására, hiszen a vízvagyon a XXI. század legértékesebb „termelési tényezője” lesz.

11. Summary

External transnationalisation is defined as domestic companies entering the international world of business. In the case of organically developing market economies external transnationalisation – the consolidation of domestic corporations, the set-up of international manufacturing networks - mainly precedes internal transnationalisation, which means basically the increase of foreign participation in internal economic processes of a national economy.

A reverse process can be observed when looking at the integration of less developed regions, among the others countries belonging to the former Eastern European block, into world economy. The internal transnationalisation precedes the external one, as a result of which these economic regions integrated into the world economy in an asymmetrical way. However, mostly the incoming foreign enterprises have been able to benefit from the advantages of the integration.

The external transnationalisation, which began later in these national economies, has several anomalies, since it is mostly not the national capital having consolidated owing to the positive impact of integration which was involved in international business activities, but rather the formerly inflowing external capital – due to its privileged situation – gets consolidated and moves on. What appears to be external transnationalisation that is basically the change of the scene of the external capital i.e. expansion through its local subsidiaries.

The Central and Eastern European countries were struggling with substantial lack of capital after the changes in the political system, which hindered the development of market economy. There was a fierce competition among the countries of the region for the acquisition of western capital import. The countries of the region were competing with one another to offer more and more favourable conditions to investors. The Hungarian government had worked out an even internationally outstandingly liberal policy in order to attract foreign investment which caused Hungarian enterprises a substantial competitive disadvantage.

Due to its „successful” foreign investment attraction policy the Hungarian economy had become the leading importer of capital in the region. Owing to the asymmetrical treaty of association as a first wave of working capital, multinational department stores set their

feet and soon gained dominance in the domestic market. Then the privatisation process, which favoured mainly foreign investment in addition to the most controversial economic step i.e. letting foreign investors take over strategic sectors, especially the bank sector, exposed the Hungarian economy to foreign investors.

Although the influx of working capital – as the vessel of internal transnationalisation - was a deciding factor of the transformation of Hungarian economy as well as the reorientation of foreign economy, and consequently contributed to the Hungarian economy's integration into the world economy, however either the privatisation policy (since there was no consistent privatisation strategy), or the capital import policy implemented during the transitional period was part of a well-thought out, conscious and neutral development strategy that took into consideration the national interests and characteristics while favouring no parties. In contrast, it seemed to have been forged out by sudden brainwaves and influenced by political terms while aiming a short-term financial balance.

According to a view internationally accepted by experts of finance the benefit of the influx of foreign capital is dependent on to what extent the capital import can be integrated into the domestic economy, how intense relationship the influx of capital creates with other actors of the domestic economy, since it increases productivity and accelerates the spread of modern technology through these contacts.

In the geographical and physical meaning of the word foreign investments, which are active in capital importing countries and create export from import, economically do not belong to the receiving countries, although they may increase substantially some microeconomic figures of them such as the amount of export and the GDP.

If the incoming capital acts separately, such as an enclave, the odds are very high for a dual-structure economy. The development of such an economic structure is more likely if investments are not motivated to have their own share in the domestic market..

After all it is not the market-oriented investors who create a breakage in the structure of an economy but rather the export-oriented green field investments which are aimed to increase efficiency.

By the end of 2002 there is statistic evidence that the Hungarian economy can be divided into two main segments.

One of the segments of the economy is made up by foreign multinational companies which abound in capital, boast modern technology and specialise in internationally successful sectors such as informatics, telecommunications and electronics. The other sector is owned

predominantly by Hungarian small- and middle-scale enterprises, which constantly struggle with the lack of capital and function separately from the previous sector.

Corporations belonging to the first sector usually have a foreign parent company in the background and intensive export-import connections, they employ highly skilled workforce with an adequately high income, therefore it is quite distinctly separate from the domestic small- and middle-scale enterprises which provide for a narrowing internal market, constantly struggle with the lack of capital and funding, and at the same time levied by a heavy tax burden.

It is not the privatisation policy being fundamentally responsible for the Hungarian dual structure. The unprecedentedly rapid and government decisions based privatizations, non-deliberate and with the suspicion of corruption, has had several negative consequences. The newly privatized companies continued their manufacturing and production under the direction and management of the new foreign owners and in most cases kept their previous connections with their domestic suppliers.

At the same time investors carrying out greenfield investments, - primarily due to tax free zone regulations – stood aloof from establishing local ties and connections. Either setting up their suppliers' businesses here, - being more favourable economically – or their input connections were conducted by their traditional suppliers via import.

The privatisation policy, however, can hardly be justified completely.

The privatization of the banking sector – the result of which foreign dominance characterised the domestic banking sector by 1998 – enabled significant capital relocations. The small and medium sized companies and enterprises mainly in national hands have lost ground and have been sidelined from the loan market.

It is an indisputable fact that lacking adequate regulations, foreign capital results in significant destruction of resources. Both repatriated profits and shortages of domestic sources of credits have an unfavourable effect on domestic economy.

Without acquitting the Hungarian management of economic policy for the situation caused by its erroneous capital attracting policy, the question may be put forward rightfully: can a small sized economy in such a short period of time integrate the inflow of such a large quantity of direct capital.

The inflow of large amounts of foreign capital in an amazing speed into a relatively small and open economy, combined with the assistance of the government's outstandingly open economic policy towards foreign capital investment, the domestic businesses and enterprises, characteristic of substantial shortage of capital and also having huge debts and

deprived of quality labour force and not at least of bank loans, found themselves in an impossible economic situation.

Similarly to the other transitional economies, the Hungarian state has spent - and is spending - tremendous amounts of capital on luring investors, enhancing settling of multi-national companies, facilitating the expansion of their already ongoing domestic activities, relying on their positive external effects. The „ returns ” of such subsidies, however, according to domestic experience, is doubtful.

With a thoughtful and alternative usage of the same capital and assets, investing fundamentally into the small and medium-sized companies and businesses owned basically by the national capital, some better or at least more lasting results could be predicted.

By 2007 the total amount of foreign direct investment into the Hungarian economy has surpassed 68 billion Euros.

The proportion of foreign investments in the domestic economy sectors is almost 50%, while it is absolutely significant in the high-technology export-oriented sectors, and also in the financial sector.

The dominance and proportion of advantages or disadvantages of foreign direct investment largely depends on the professionalism of the corporate management of the target country, the measures of economic and political dependence and also the actual need of capital import of a country.

As a result of the influence of foreign capital in all industries of strategic importance, - energy, electronics, telecommunications, informatics and financial sector – it is significant in export, too. Economy has its path dependency. An independent economic policy with more determined national interests, however, has very limited margins, especially in our current global economic crisis and in the circumstances of record high level internal and external debts.

Important elements of crisis recovery:

- Working out a long-term development strategy with national interests but independent from elections cycles, a strategy with consistent policies in the fields of health service, education, science, research and development, social care, regional and minority issues. We estimate that the past 20 years and on top of all the current global crisis has caused the greatest damage in its broad sense in human capital, in physical,

psychical and moral state of the population. The recovery of all this and the re-creation of the eroded values may take decades. With an economic and „society development” strategy – also enjoying a relative social support – unnecessary unique regulations, ad hoc interventions, decisions made by individuals in accordance with hidden agreements, autocrat management and constant economic uncertainties can all be prevented. This strategy could be the reference point for all participants of the economic sector and could mean reliability for the individuals.

- Instead of stimulating internal transnationalization – in this field the Hungarian economy has outstanding performance already on international level – the stimulation of internal integration and the strengthening of ties and relationships of domestic participants should be stimulated. If countries spent all the attracting foreign capital resources on subsidizing their own small and medium-sized company sectors, together with external advantages much higher social returns could be achieved.
- The stimulating elements of traditional extensive growth should be boosted, i.e. the number of those officially employed, - the number of taxpayers – must be increased. In the Czech economy, which is about the same size as the Hungarian one, there are almost 1 million more employees than in the Hungarian economy.
- Efforts have to be made in order to further integrate the 30 thousand foreign owned companies operating in the catchment area of the Hungarian economy, out of which only 0.5% belonging to the multi-national circles.
- The credit support of the three domestic banks, the MFB, the EXIM Bank and the Export Credit Insurance Ltd. has to be enhanced, since these banks have a major role in financing the export of domestic small and medium sized companies.
- A revised foreign trade orientation is needed. The traditional eastern markets that have been mistakenly neglected in the 1990s have to be regained and the revitalization of these eastern markets is inevitable because of the obvious change of the centre of the global economy.
- From strategic point of view it is extremely important to have more intensified connection with the new global economic centres, China and Eastern Asia.
- Contrary to the current domestic practice and similarly to the EU member states, following

especially the examples of France, Spain and the United Kingdom, the preference of domestic companies is vital in large state public invitations for bids and public procurement procedures and all these have to be corruption-free. The rightful usage of the 30 billion Euros predicted to arrive into the Hungarian economy by 2013 may look promising. The goal is not to violate the sets of rules and regulations of the Union in equality in bidding and tendering, but to eliminate the current preference of foreign investors. In several member states such as the Netherlands or Austria the foreign investor does not get such tax reliefs, that can not be received by a domestic investor wishing to invest in the same field.

- One of the most important economic targets is to regain the internal market, to end the monopoly of international chains of retail stores. With state support a domestic chain has to be established where local domestic producers can find markets for their produce.
- In order to keep the „ functionality” of the country it is desirable to revise the decisions that had short-term economic benefits but still contradicting long-term ones such as closing down railway lines, primary schools and local post offices in remote regions. The revision of these hasty decisions seems to be desired for domestic political reasons as well. The negative effects of population concentration and exceeded urbanization, in the long run, are well known.
- The young and degree holding intelligentsia – doctors, engineers, Information Technology specialists – have all been trained at tremendous public costs. This is vital for the future to attract them to stay at home not just by paying higher salaries but by other means effecting their quality of life.
- Special attention has to be paid to the social control of further planned privatizations, since the water treasure and resources will be the most valuable „factor of production” of the 21st century.

12. Hivatkozások

Andor László (2002): Háború, hegemonia, globalizáció. Interjú Immanuel Wallersteinnel. *Eszmélet*, 2002 (52)

Antalóczy Katalin - Sass Magdolna (2002): Magyarország helye a közép-kelet-európai működőtőke-beáramlásban – statisztikai elemzés. *Külgazdaság*, 46 (7-8) 33-53. p.

Balázs Judit (2007): A gazdaság biztonságának megnövekedett szerepe. 200-218. p. In: Deák Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Budapest: Osiris, 642. p.

Balázs Judit (2007): A gazdaság biztonságának megnövekedett szerepe. In: *Biztonságpolitikai kézikönyv / szerk. Deák Péter*. - Budapest : Osiris, 2007. - 642 p. : ill. ; 25 cm. - ISBN 978-963-389-915-1 (Osiris kézikönyvek, p.200-218)

Bohle Dorothee – Greskovits Béla: (2007) A transznacionális kapitalizmus változatai Kelet-Közép Európában. *Politikatudományi Szemle*, XVI/2 7-32.o

Cobb-Halsted-Rowe (1998): Ha a GDP felmegy, miért megy Amerika lefelé? *Valóság* 1998. február XLI. évfolyam 2. szám 1-19. oldal

Csáki György (2009) Válság és reguláció. A 2008-as pénzügyi válságtanulságai. *Külgazdaság* 2009. február

Cséfalvay Zoltán (2004): *Globalizáció 1.0*. Budapest:Nemzeti Tankönyvkiadó.21-25.p.

Csillag István (1994. augusztus. 13) in: Giday Adrás (1998): *Kedvezményes privatizációs technikák. Számadás a talentumról*. Budapest: ÁPV Rt.

Dávid C. Kortén (1996): *Tőkés társaságok világalma. Függelék: Az emberek földje kiáltvány*. Budapest: Kapu 405-410.p.

Diczházi Bertalan (1999) *A külföldi tőke szerepe a privatizációban*. Budapest ÁPV Rt.

Enderffy Zoltán (2003): *Neoliberalizmus és globalizáció*. (2003. máj.23.-i előadás) *Eszmélet*, (60)

Eőrsi János (2002) *Hozd a tőkét*. Figyelő 2002. szeptember.12

Gács János (2007): A gazdasági globalizáció számokban: A nyitottság alakulása az EU országaiban. *Közgazdasági Szemle*, 54 (10) 876-902. p., és 54 (11) 960-973. p.

- Gyakorlati tudnivalók az Európai Unióról, Kézikönyv. 2003, Budapest: GKM
- Inotai András (2006): Magyarország, mint tőkeexportőr. MTA VKI Műhelytanulmányok (70)
- Király Júlia – Nagy Márton – Szabó E. Viktor (2008): Egy különleges eseménysorozat elemzése – a másodrendű jelzáloghitel-piaci válság és (hazai) következményei - Közgazdasági Szemle, 55 (7-8) 573–621. p.
- Király Júlia (2008): A mohóság úrrá lesz a józan észen. Magyar Narancs 2008. 01. 31.
- Közvetlen tőkebefektetési statisztika. 2005. március .31. MNB
- Lőrinczné Istvánffy Hajna (1983): A nemzetközi kölcsöntőke áramlás és a hitelpiacok Budapest: KJK.
- Lőrinczné Istvánffy Hajna (1984): Eladósodási folyamat a világgazdaságban – az eladósodás egyensúlyi problémája. Pénzügyi Szemle, 1984. augusztus-szeptember
- Mészáros Ádám (2004): A külföldi működőtőke exportenklavé jellege. Közgazdasági szemle, 2004 (10)
- Nagy Márton–Szabó E. Viktor (2008): Az amerikai másodrendű jelzáloghitel-piaci válság és hatásai a magyar bankrendszerre. MNB-szemle, 2008. április, 34-43. p.
- Nyiri Iván (2009): Lejtmenet? Piac és profit, 2009. január
- Pappné Nagy Valéria (1996): Transformation der MOE Laendern. Manuskript Furtwangen: Hochschule Furtwangen.
- Pappné Nagy Valéria (1993): Bevezetés a közgazdaságtanba III. Világgazdasági alapismeretek. Budapest: KKVMF.
- Pappné Nagy Valéria (1999) Die charakteristischen Züge der wirtschaftlichen Beziehungen zwischen der Europäischen Union und den MOE Ländern von 1989 bis 1996 Hs. für Wirtschaft und Technik Furtwangen (1999)
- Pappné Nagy Valéria (1999) Nemzetközi fináncsőke kapcsolatok, az eladósodási probléma. Hochschule für Wirtschaft und Technik, Furtwangen,
- Patkó Szabolcs (2003): A magyar működőtőke áramlás alakulása a Közép-Kelet európai összehasonlításban. ICEG Európai Központ kiadványa

Sándor György (2006): A fizetésimérleg-statisztika adatgyűjtési rendszerének átalakítása. MNB előadás. 2006. január 30.

Sass Magdolna (2003): Versenyképesség és a közvetlen külföldi működőtőke-befektetésekkel kapcsolatos gazdaságpolitikák. PM kutatási füzetek, (3)

Skapinyecz Péter (szerk.) (2006): Javaslatok Magyarország működőtőke exportjának elősegítésére. Budapest: ITDH Hungary.

Stiglitz, Joseph E.: (2003) A globalizáció és visszasságai. Napvilág Kiadó

Szalai Erzsébet (2005): Önpusztító rendszerek. Népszabadság melléklet, 2005. november 19. 4. p.

Szentes Tamás (2002): A globalizációs folyamat kedvező és kedvezőtlen hatásai. Magyar Tudomány, 2002/6 708. o

Szentes Tamás (2003): Globalizáció: áldás vagy átok? (Néhány gondolat a globalizálódás és a nemzeti fejlődés kérdéséről) In: Globalizációs trendek. MTA Politika Tudományok Intézete, Budapest, 13-59. o

Várhegyi Éva (1999) Bankprivatizáció Számadás a talentumról. Budapest: ÁPV Rt.

13. Ábrajegyzék

1. ábra: A termékexport GDP-hez viszonyított aránya rekonstruált adatok alapján. 1870 és 1998 között.(1990-es árakon) Forrás: Saját szerkesztés Gács János és kutatócsoportja által használt adatbázis alapján
2. ábra: Magyarország külkereskedelmi nyitási folyamata. Forrás: Saját szerkesztés Gács János és kutatócsoportja által használt adatbázis alapján
3. ábra: A vertikális specializáció mértékének növekedése. Forrás: Saját szerkesztés Gács János és kutatócsoportja által használt adatbázis alapján
4. ábra: IFIGDP változása az EU-8+2 országcsoportban. (a GDP százalékában). Forrás: Saját szerkesztés Gács János és kutatócsoportja által használt adatbázis alapján
5. ábra: FDI áramlás a világgazdaságban (md. USD) Forrás: <http://stats.unctad.org/FDI/TableView/tableView.aspx>
6. ábra: GEQGDP változása az EU-8+2 országcsoportban. (a GDP százalékában). Forrás: Saját szerkesztés Gács János és kutatócsoportja által használt adatbázis alapján
7. ábra: Közvetlen külföldi működőtőke befektetések állománya. 2007-ben (millió USD) Forrás: NFGM Stratégiai Főosztály, Áttekintés az aktuális működőtőke-beáramlási folyamatokról, 2009. 03. 31
8. ábra: A bankszektor eszközeinek tulajdonosi megoszlása néhány európai országban 1998-ban (%-ban) Forrás: Várhegyi Éva (1999): A magyar bankrendszer privatizálása. Külgazdaság, 1999 (6.)
9. ábra: A külföldi befektetők arányának növekedése a hazai bankszektorban. Forrás:http://www.pszaf.hu/data/cms53855/publ_jelentes_2005_2melleklet
10. ábra: A magyar bankszektor tulajdonosi szerkezete 2004-ben. Forrás: [http://www.pszaf.hu/data/cms53855/publ_jelentes_2005_2melleklet2 .pdf](http://www.pszaf.hu/data/cms53855/publ_jelentes_2005_2melleklet2.pdf)
11. ábra: Privatizációs bevételek folyóáron 1990-1997. Forrás: Diczházi Bertalan (1999): A külföldi tőke szerepe a privatizációban. Budapest: ÁPV Rt.

12. ábra: A nem rezidensek magyarországi közvetlen tőkebefektetés forgalmának alakulása. Forrás: NFGM Stratégiai Főosztály, Áttekintés az aktuális működőtőke-beáramlási folyamatokról, 2009. 03. 31
13. ábra: A nem rezidensek magyarországi közvetlen tőkebefektetés állományának alakulása. Forrás: NFGM Stratégiai Főosztály, Áttekintés az aktuális működőtőke-beáramlási folyamatokról, 2009. 03. 31.
14. ábra: A külföldi tulajdon aránya a gazdasági ágazatokban (százalékban) Forrás: NFGM Stratégiai Főosztály, Áttekintés az aktuális működőtőke-beáramlási folyamatokról, 2009. 03. 31.
15. ábra: Nem rezidensek által újrabefektetett jövedelem alakulása. Forrás: www.jointventure.hu/misc/suveges.ppt
16. ábra: Az export árucsoportok szerinti összetétele 1996. Forrás: http://portal.ksh.hu/pls/portal/ksh_web.tdb.elotet?p_mdb_id=KA106&p_ho
17. ábra: Az export árucsoportok szerinti összetétele 2000. Forrás: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/kulker/kulker02.pdf>
18. ábra: Az export árucsoportok szerinti összetétele 2008. Forrás: http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tab13_05_06i.htm
19. ábra: Az export főirányok szerinti megoszlása 2008-ban. Forrás: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/kulker/kulker02.pdf>
20. ábra: A külföldi működőtőke állomány ágazati szerkezete 2006 végén. Forrás: http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tab13_05_02i.htm
21. ábra: Rezidensek külföldi közvetlen tőkebefektetései alakulása 1995-2007. Forrás: NFGM Stratégiai Főosztály, Áttekintés az aktuális működőtőke-beáramlási folyamatokról, 2009. 01.31
22. ábra: A tőkeexport főirányok szerinti összetételének változása. Forrás: Közvetlen tőkebefektetési statisztika 1995-2003 MNB 2005. március. 31.
23. ábra: Rezidensek közvetlen külföldi tőkebefektetés állományának változása és szerkezete. Forrás: ITDH adatai
24. ábra: Közép-Kelet Európába (16 ország) irányuló magyar tőkeexport. Forrás: ITDH adatai

25. ábra: Rezidensek közvetlen külföldi tőkebefektetés állományának alakulása.
Forrás: NFGM Stratégiai Főosztály, Áttekintés az aktuális működőtőke-beáramlási folyamatokról, 2009. 03. 31
26. ábra: Rezidensek Közép-Kelet Európában lévő közvetlen tőkebefektetés állományának változása és szerkezete (millió euró). Forrás: ITDH adatai
27. ábra: Kondratyev-féle hosszúhullámok 1790-2008. Forrás: Pappné Nagy Valéria (1993): Világgazdasági alapismeretek. Budapest: KKVMF

14. Irodalomjegyzék

Könyvek

- [1] Antal László – Várhegyi Éva (1987): Tőkeáramlás Magyarországon. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- [2] Antalóczy Katalin (2003): Működőtőke-befektetések és befektetés-ösztönzés Magyarországon. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei. JatePress.
- [3] Árva László - Diczházi Bertalan (2002): Globalizáció és külföldi tőkeberuházások Magyarországon. Budapest: Kairosz.
- [4] Árva László (1995): Külföldi tőke beruházások Közép-Kelet-Európában. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- [5] Balázs Judit (1999): Frieden durch wirtschaftliche Zusammenarbeit? Probleme und Ansätze der Kooperation in Europa. In: Grundlagen einer dauerhaften europäischen Friedensordnung. (Klaus Hampel & Ulrike Hörster Philipps ed.) Studien zur Friedensforschung. Band 14 .Bochum. Hessische Stiftung für Friedens- und Konfliktforschung. 1999. Pp.43-57.
- [6] Balázs Judit (2001): A külföldi tőkebefektetések hatása a rendszerváltó magyar gazdaságra és a Győr-Sopron-megyei régióra. A Civitas Fidelissima Diskurzusa. Sopron 2001. pp. 139-153
- [7] Balázs Judit (2003): Az első globalizációs háború és hatása az európai biztonságra. In: Társadalmi fejlődés-társadalmi egyenlőtlenség. Az MTA IX. Osztály Jövőkutató Bizottsága. 2003.
- [8] Balázs Judit (2005): Gazdasági biztonság – aszimmetrikus háború. In: Magyarország jövője. Hungaria in aeternum. Pp. 109-121. Sopron 2005.
- [9] Balázs Judit (2006): Új típusú ellenségkép – aszimmetrikus háború. In: A népeiségtől a természeti erőforrásokig, Sopron 2006. pp. 246-253.
- [10] Balázs Judit (2007): A gazdaság biztonságának megnövekedett szerepe. In: Biztonságpolitikai kézikönyv / szerk. Deák Péter. - Budapest: Osiris, 2007. - 642 p.: ill.; 25 cm. - ISBN 978-963-389-915-1 (Osiris kézikönyvek, ISSN 1416-6321) p.200-218

- [11] Bogár László (2003): Magyarország és a globalizáció. Budapest: Osiris.
- [12] Blahó András - Prandler Ákos (2001): Nemzetközi szervezetek és intézmények IX. fejezet. Az ENSZ családon kívüli nemzetközi gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi szervezetek. Budapest: Aula.
- [13] Bogár László (2007): Hálózatok világuralma. Budapest.: Argumentum.
- [14] Botos Katalin (1987): Világméretű pénzügyi egyensúlyhiány. Budapest: KJK.
- [15] Botos Katalin (1996): Elvesz(t)ett illúziók. A magyar bankrendszer helyzete és távlatai. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- [16] Csáki György (szerk.) (2001): Befektetésösztönzés és működőtőke-bevonás. Lehetőségek az európai uniós csatlakozás előkészítésének időszakában. OM, Budapest
- [17] Csath Magdolna (2001): Transznacionális társaságok. Kiút a globalizációs zsákutcából. Budapest: Kairosz.
- [18] Cséfalvay Zoltán (2004): Globalizáció 1.0. Budapest.: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- [19] Dávid C. Korten (1996): Tőkés társaságok világuralma. Budapest: Kapu
- [20] Dékán Tamás (2004): A külföldi közvetlen tőkebefektetések szerepe. Tanulmány, Debreceni Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar.
- [21] Diczházi Bertalan (1998): Tulajdoni átalakulás Magyarországon. Janus-arcú rendszerváltozás. Budapest: Kairosz.
- [22] Diczházi Bertalan (1999): A külföldi tőke szerepe a privatizációban. Budapest: ÁPV Rt.
- [23] Duchrow Ulrich: Alternativen zur Kapitalistischen Weltwirtschaft. Biblische Erinnerung und politische Ansaetze zur Überwindung einer lebensbedrohenden Ökonomie Güntersloher Verlaghaus 1994 – Matthias-Grünwald-Verlag 1997
- [24] Hegedűs József (1998): Intuitív tervezési technikák. Sopron: Nyugat-Magyarországi Egyetem.
- [25] Eco, Umberto (1996): Hogyan írjunk szakdolgozatot? (Fordította: Klukon Beatrix) Budapest: Kairosz Kiadó.

- [26] Farkas Péter (2002): A globalizáció és fenyegetései - A világgazdaság és a gazdaságméletek zavarai. Budapest: Aula.
- [27] George, Susan (2003): A WTO - Korlátlan világkereskedelelem vagy szolidáris globalizáció? Budapest: Napvilág Kiadó.
- [28] Giday Adrás (1998): Kedvezményes privatizációs technikák. Számadás a talentumról. Budapest: ÁPV Rt.
- [29] Gyakorlati tudnivalók az Európai Unióról, Kézikönyv. 2003, Budapest: GKM.
- [30] Hamvas Béla (1983): Világválság. Gondolkodó Magyarok. Budapest: Magvető.
- [31] Hermann van der Wee (1986): A lefékezett jólét. Budapest.: KJK.
- [32] Külgazdaságtan.(1998) A nemzetközi kereskedelem elméletei. Szerkesztette: Tóth Tamás Budapest: Aula
- [33] Lőrinczné Istvánffy Hajna (1983): A nemzetközi kölcsöntőke áramlás és a hitelpiacok Budapest: KJK.
- [34] Majoros Pál (1997): Kutatásmódszertan avagy: Hogyan írjunk könnyen, gyorsan jó diplomamunkát? Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- [35] Malhotra Naresh, K. (2001): Marketingkutató. Budapest: Műszaki Könyvkiadó.
- [36] Medve András–Pappné Nagy Valéria (2003): Világgazdaság–Európai Unió. Budapest: BMF
- [37] Mihályi Péter (1998): A bankprivatizáció tanulságai. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- [38] Pappné Nagy Valéria (1993): Világgazdasági alapismeretek. Budapest: KKVMF.
- [39] Pappné Nagy Valéria (1999): Transformation der MOE Laendern. Furtwangen: Hochschule Furtwangen.
- [40] Pappné Nagy Valéria (1993): Bevezetés a közgazdaságtanba III. Világgazdasági alapismeretek. Budapest: KKVMF.
- [41] Pappné Nagy Valéria (1999) Nemzetközi fináncsőke kapcsolatok, az eladósodási probléma. Hochschule für Wirtschaft und Technik, Furtwangen,
- [42] Pappné Nagy Valéria (1999): Közép-Kelet Európa gazdasági átalakulása. Migráció és relokáció. Hs. für Wirtschaft und Technik Furtwangen

- [43] Pappné Nagy Valéria (1999) Die charakteristischen Züge der wirtschaftlichen Beziehungen zwischen der Europäischen Union und den MOE Ländern von 1989 bis 1996 Hs. für Wirtschaft und Technik Furtwangen (1999)
- [44] Peccei (1984): Kezünkben a jövő. Budapest: Gondolat.
- [45] Polányi Károly (1976): Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Budapest: Gondolat.
- [46] Robert Went (2002): A globalizáció jelene és jövője. Budapest: Perfekt RT.
- [47] Saskia Sassen (2000): Elvesztett kontroll? Szuverenitás a globalizáció korában. Budapest: Helikon Kiadó.
- [48] Simai Mihály (2002): Globalizáció és regionális együttműködés a XXI. században. Európai Integrációs alapismeretek (Szerkesztette: Blahó András) Budapest: Aula.
- [49] Simai Mihály - Gál Péter (2001): Új trendek és stratégiák a világgazdaságban. Budapest: Akadémia.
- [50] Skapinyecz Péter (szerk.) (2006): Javaslatok Magyarország működőtőke exportjának elősegítésére. Budapest: ITDH Hungary.
- [51] Solt Katalin - Sziva Miklósné - Lukács Eszter (2000): A külkereskedelem állami szabályozása. A nemzetközi gazdaságtan alapjai. Tatabánya: MMM TRI MESTER
- [52] Soros György (1999): A globális kapitalizmus válsága. Veszélyben a nyílt társadalom. Budapest: Scolar Kiadó.
- [53] Soros György (2008): A 2008-as hitelválság, és következményei. A pénzügyi piacok új paradicsoma. Budapest: Scolar Kiadó.
- [54] Stiglitz, Joseph E. (2003): A globalizáció és visszásságai. Budapest.: Napvilág
- [55] Szabó Katalin (1997): Kommunikáció felsőfokon. Budapest: Kossuth.
- [56] Tomcsányi Pál (2000): Általános kutatómódszertan. Budapest: Szent István Egyetem, Gödöllő.
- [57] Viszt Erzsébet (2004): Tőkekiáramlás Magyarországról irányok, motivációk, akadályok. EU Tanulmányok II. Budapest: Nemzeti Fejlesztési Hivatal.

Folyóirat cikkek

- [58] Ádám Zoltán (2002): A külföldi működő tőke szerepe a posztszocialista átalakulásban - a szakirodalom tükrében. *Külgazdaság*, 45 (11) 55-68. p.
- [59] Andor László (2002): A globalizáció és a hosszúhullám. Interjú Robert Went holland közgazdással. *Eszmélet* (53)
- [60] Andor László (2002): Anti-globalizmusok. *Eszmélet* (55)
- [61] Andor László (2002): Háború, hegemonia, globalizáció. Interjú Immanuel Wallersteinnel. *Eszmélet*, 2002 (52)
- [62] Antal László - Csillag István - Mihályi Péter (2000): Magyarazzuk a globalizációt... *Népszabadság*, 2000. augusztus 12.
- [63] Antal László emlékére. *Hitelintézeti Szemle*, 2008 (6)
- [64] Antalóczy Katalin - Éltető Andrea (2004): Magyar vállalatok nemzetköziesedése - indítékok, hatások és problémák. *Közgazdasági Szemle*, 51. (5) 472-494. p.
- [65] Antalóczy Katalin - Sass Magdolna (2000): Működőtőke-áramlások, befektetői motivációk és befektetésösztönzés a világgazdaságban és Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 47 (5) 473-497. p.
- [66] Antalóczy Katalin - Sass Magdolna (2002): Magyarország helye a közép-kelet-európai működőtőke-beáramlásban – statisztikai elemzés. *Külgazdaság*, 46 (7-8) 33-53. p.
- [67] Antalóczy Katalin - Sass Magdolna (2005): A külföldi működőtőke-befektetések regionális elhelyezkedése és gazdasági hatásai Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 52 (5) 494-520. p.
- [68] Antalóczy Katalin – Sass Magdolna (2007): Magyarország nem koraérett tőkeexportőr. *Népszabadság*, december 6.
- [69] Antalóczy Katalin (1998): A multinacionális cégek szerepe a világgazdaságban, Kelet-Közép-Európában és Magyarországon. *Korunk*, 1998. március
- [70] Antalóczy Katalin (2001): Magyarországi működőtőke-export nemzetközi kitekintésében. *Külgazdaság*, 2001 (7-8)

- [71] Antalóczy Katalin (2004): Magyarország és Közép–Kelet–Európa helye a világ működőtőke–áramlásában. Fejlesztés és finanszírozás, 2004 (2) 3-10. p.
- [72] Árva László (1997): Külföldi működőtőke, hazai beszállítói kapcsolatok, külkereskedelmi mérleg és technológiatranszfer. Közgazdasági Szemle, 44 (11) 1007-1018. p.
- [73] Árva László (1998): A világgazdaság globalizálódása és Magyarország helye e folyamatban. Valóság, 1998. február
- [74] Asztalos László (1990): Külföldiek tulajdonszerzése a bankokban. Bankszemle, 1990 (9-10.)
- [75] ATTAC – Globalizáció ellenes hálózat (2002). Eszmélet (54) 188. p.
- [76] Az ATTAC – Magyarország Egyesület Platformja.(2002) Eszmélet (54)
- [77] Balázs Judit (1993): A biztonság társadalmi dimenziói Közép- és Kelet-Európában. In: Gazdaság és Társadalom. 3. évf. 1993/3. 120-136 pp.
- [78] Balázs Judit (1993): Gondolatok a közép-kelet-európai országok gazdasági integrációjának kérdéséhez. In: Gazdaság és Társadalom. 1993/3. 143-146 pp.
- [79] Balázs Judit (1993): IMF zsákutca: a stabilizációs politikák tapasztalatai. In: Gazdaság és Társadalom. 1993/5 111-142 pp.
- [80] Balázs Judit (1994): A történelem vége vagy új szakasza? In: Gazdaság és Társadalom. 1994/4 116.137. pp.
- [81] Balázs Judit (1994): Gedanken über die Zukunft Europas und die Illusion der Sicherheit. In: Dem Humanismus verpflichtet. Agenda Frieden. Band 14. Münster 1994.180-189 pp.
- [82] Baráth Gabriella - Molnár Balázs - Szépvölgyi Ákos (2001): A külföldi működőtőke szerepe a Közép-Dunántúl átalakuló gazdaságában. Tér és társadalom, 15 (2) 183. p.
- [83] Berend T. Iván (1985): A XX. század nagy gazdasági válságai. Valóság, 1985. szeptember
- [84] Bernard Cassen (2002): Egy új nemzetközi társadalmi mozgalom az ATTAC születése és fejlődése. (Előadás a budapesti Francia Intézetben. Szerkesztette: Szigetó Péter és Lugosi Győző) Eszmélet, 2002 (55)

- [85] Bethlendi András (2007): Működőtőke-áramlás a bankszektorban. Fejlesztés és finanszírozás, 2007 (1) 61-71. p.
- [86] Bíró Anikó – Elek Péter – Vincze János (2007): A magyar gazdaság külső sokkokra való érzékenysége és korrekciós mechanizmusok. Külgazdaság, 2007 (5-6) 4-20. p.
- [87] Bohle Dorothee – Greskovits Béla (2007): A transznacionális kapitalizmus változatai Közép- Kelet-Európában. Politikatudományi Szemle, XVI/2 7-32.o
- [88] Bod Péter Ákos - Bokros Lajos (1992): Körkérdés a privatizációról I. Külgazdasági Szemle, 1992 (2) 4-23. p.
- [89] Botos Katalin (1988): Eladósodás a világgazdaságban. Külgazdaság, 1988. március
- [90] Botos Katalin (1988): Két válság. Valóság, 1988. március
- [91] Botos Katalin (1995): Bankrendszer és konszolidáció. Bankvilág, 1995 (4.)
- [92] Clifford, Cobb - Halstead, Ted - Jonathan, Rowe (1998): Ha a GDP felmegy, miért megy Amerika lefelé? Valóság, 1998 (2)
- [93] Csaba László (1987): Kelet-Európa világgazdasági alkalmazkodásának feltételrendszere. Gazdaság, 1987. január
- [94] Csaba László (2000): A kis országok világgazdasági alkalmazkodása. Közgazdasági Szemle, 47 (9)
- [95] Csaba László (2007): Átmenet vagy spontán rend(etlenség)? Közgazdasági Szemle, 54 (9) 757-773. p.
- [96] Csáki György – Szalavetz Andrea (2004): A működőtőke-vonzási képesség, mint a versenyképesség mércéje. Külgazdaság, 48 (3) 47-63. p.
- [97] Csáki György (1997): A magyarországi bankprivatizáció néhány vitatható eleméről. Külgazdaság, 1997. november
- [98] Csáki György-Pitti Zoltán (2000): A nemzetközi működőtőke-áramlás legújabb tendenciái, Külpolitika, 2000 (3-4)
- [99] Császár Zoltán (2005): A globalizáció többdimenziós „projekt”. Polgári Szemle, 1 (6-7)

- [100] Cséfalvay Zoltán (2005): Mindig van egy másik út is, Polgári Szemle, 1 (3)
- [101] Dénes Zoltán (2005): Keletre áramló magyar tőkeexport. Magyar Nemzet, 2005. március 12.
- [102] Diczházi Bertalan (1996): Külföldi tőkebefektetések Magyarországon 1995 végéig. Valóság, 1996. október
- [103] Diczházi Bertalan (1997): Külföldi tőkebefektetések hatása a regionális gazdaságra. Tér és társadalom. 1997. február
- [104] Diczházi Bertalan (1997): Külföldi tőkebefektetések ösztönzéséről. Társadalmi Szemle, 1997. március
- [105] Diószegi József (2008): Hivatalosan is Magyarországé a Mercedes-beruházás. Napi Gazdaság, október 27.
- [106] Eörsi János (2002) Hozd a tőkét. Figyelő 2002.szeptember.12
- [107] Éltető Andrea - Sass Magdolna (1997): A külföldi befektetők döntéseit befolyásoló tényezők. Közgazdasági Szemle, 44 (6) 518-536. p.
- [108] Éltető Andrea (1999): A külföldi működőtőke hatása a külkereskedelemre négy kis közép-európai országban. Közgazdasági Szemle, 46 (1) 66-80. p.
- [109] Enderffy Zoltán (2003): Neoliberalizmus és globalizáció. (2003. máj.23.-i előadás) Eszmélet, (60)
- [110] Erdey László (2004): A működőtőke-áramlás a telephelyválasztás elméletének tükrében. Közgazdasági Szemle, 51 (5) 472. p.
- [111] Erdősi Csaba - Dénes Zoltán - Szajlai Csaba (2005): A magyar tőke külföldön terjeszkedik Magyar Nemzet, 2005. április 4.
- [112] Európai Kairos Dokumentum (1998): A társadalmilag igazságos, élet-fenntartó és demokratikus Európáért. Felhívás. 1998.május, Kairos Európa kiadványa
- [113] Farkas Péter (2004): A külföldi működőtőke-beruházások és a technológiai transzfer új tendenciái. MTA VKI Műhelytanulmányok, (66)
- [114] Farkas Péter (2008): A világgazdasági növekedés főbb tényezői az 1990-es évtizedben és az ezredforduló utáni években. Statisztikai Szemle, 2008 (6)
- [115] Farkas Zoltán – Homonnai Gábor (2006): Dönt a tőke, HVG, 2006. október 25.

- [116] Fazekas Károly (2000): A külföldi működőtőke-beáramlás hatása a munkaerőpiac regionális különbségeire Magyarországon. Magyar tudomány, 45 (7) 823-840. p.
- [117] Gács János (2007): A gazdasági globalizáció számokban: A nyitottság alakulása az EU országaiban. Közgazdasági Szemle, 54 (10) 876-902. p., és 54 (11) 960-973. p.
- [118] Gazdag László (1988): Utolérési törekvések és elszalasztott esélyek Magyarországon az elmúlt században. Közgazdasági Szemle, 1988. március
- [119] Greskovits Béla (2007): Piacok, globalizáció, harmadik út. Lányi Kamilla tanulmányai, 2007 (11-12) 86-96. p.
- [120] Hamar Judit (2004): Tőkevonzóképeség. Külgazdaság, 2004 (5)
- [121] Hankiss Elemér (1986): Pongyola társadalom. Valóság, 1986. február
- [122] Hankiss Elemér (1987): A „fekete doboz”. Valóság, 1987. április
- [123] Hárs Ágnes (2002): A munkaerő migrációja és az uniós csatlakozás. Külgazdaság, 2002 (4) 44-76. p.
- [124] Hugo Radice (1997): A globalizáció kérdése. Eszmélet, (33)
- [125] Illés Mária (1994): Mennyi jusson külföldi kézbe? Népszabadság, 1994. október 20.
- [126] Inotai András (2006): Magyarország, mint tőkeexportőr. MTA VKI Műhelytanulmányok (70)
- [127] Jankovics László (2004): A globalizáció kihívás vagy fenyegetés? (Debreceni Nemzetközi Konferencia). Külgazdaság, 2004 (7-8)
- [128] Jelentés a pénzügyi stabilitásról, MNB, 2008. április
- [129] Juhász Krisztina - Schottner Krisztina (2003): Németország és az Amerikai Egyesült Államok működőtőke-befektetései Magyarországon (1993-2000). Tér és társadalom, 17 (4) 85. p.
- [130] Kalotay Kálmán (2003): Működőtőke - válságban? Közgazdasági Szemle, 50 (1) 35-55. p.

- [131] Kalotay Kálmán (2009): A működőtőke és a 2008 évi világgazdasági válság. *Külgazdaság*. 2009 (1-2) 42-61. p.
- [132] Katona Klára,- Schlett András, -Árva László,- Ivicz Mihály (2000): Óriások a világban. *Piac és Profit*, 2000 (8)
- [133] Király Júlia – Nagy Márton – Szabó E. Viktor (2008): Egy különleges eseménysorozat elemzése – a másodrendű jelzáloghitel-piaci válság és (hazai) következményei - *Közgazdasági Szemle*, 55 (7-8) 573–621. p.
- [134] Kiss Judit (2007): A világkereskedelem alakulásának hatása a magyar külgazdaságra. *Külgazdaság*, 51 (5-6) 40-48 p.
- [135] Közvetlen tőkebefektetési statisztika. Magyarország 1995-2003 MNB. 2005. március.31.
- [136] Kukely György (2006): A nagyvárosok felértékelődése a külföldi működőtőke-beruházások telephelyválasztásában. *Tér és társadalom*, 20 (4) 111. p.
- [137] Kuti Mónika (2005): A külföldi működőtőke szerepe a nemzetgazdaság külső finanszírozásában. *Fejlesztés és finanszírozás*, 2005 (2) 54-65. p.
- [138] Kuti Mónika (2007): A külső eladósodás és a külföldi működő tőke belső interakciója Magyarországon. *Pénzügyi Szemle*, 52 (1) 50-64. p.
- [139] Lengyel László (1987): Végkifejlet. *Valóság*, 1987. december
- [140] Lenkei Gábor (1998): A magyar tőke útja, *Cégvezetés*, 6 (4) 115-117. p.
- [141] Losoncz Miklós (2004): A külföldi működő tőke áramlását meghatározó néhány tényező és az ösztönzéssel szembeni követelmények az EU-tagság fényében. *Külgazdaság*, 48 (5) 20-38. p.
- [142] Lőrinczné Istvánffy Hajna (1984): Eladósodási folyamat a világgazdaságban – az eladósodás egyensúlyi problémája. *Pénzügyi Szemle*, 1984. augusztus-szeptember
- [143] Lugosi Győző (2000): ATTAC – Nemzetközi mozgalom a pénzpiacok és intézményeik demokratikus ellenőrzésére. *Eszmélet*, (45) 189-190. p.
- [144] Markus Wissen (2002): Az ATTAC és fejlődési lehetőségei. Korlátolt korlátozók? Két baloldali vélemény a globalizációellenes mozgalmakról *Eszmélet* (54)

- [145] Matolcsy György (1997): Eredeti tőkecsoportosítás Magyarországon a 90-es évtizedben. Századvég. 1997. február
- [146] Matolcsy György (1998): Privatizáció Magyarországon (1988-1998). Magyar Tudomány, 1998. (3)
- [147] Mészáros Ádám (2004) A külföldi működőtőke exportenklavé jellege. Közgazdasági szemle, 2004 (10)
- [148] Mihályi Péter (1997): A bankprivatizáció tulajdonságai. Külgazdaság, 1997 (10.)
- [149] Morita Tsuneo (1999): A felemás piacgazdaság és a régi rendszer öröksége. Külgazdaság, 43 (10) 43. p.
- [150] Nagy Bálint – Ulbert József (2007): Tőkepiaci anomáliák. Statisztikai Szemle, 2007 (12).
- [151] Nagy magyar befektetők. Világgazdaság, 2005. március 4.
- [152] Nagy Márton–Szabó E. Viktor (2008): Az amerikai másodrendű jelzáloghitel-piaci válság és hatásai a magyar bankrendszerre. MNB-szemle, 2008. április, 34-43. p.
- [153] Novák Csaba (2003): A külföldi működőtőke és a technológiai tovagyrűzés Magyarországon, MTA VKI, Műhelytanulmányok, (50)
- [154] Novák Tamás (2006): Dél-Kelet európai régió növekedési folyamatai és a fenntarthatóság kérdése. MTA VKI Műhelytanulmányok (70)
- [155] Nyiri Iván (2009): Lejtmenet? Piac és profit, 2009.január
- [156] Oszlai András (1999): Elméletek és tények a külföldi működőtőke-befektetésről. MNB Füzetek: 1999 (11)
- [157] Patkó Szabolcs (2003): A magyar működőtőke áramlás alakulása a Közép-Kelet európai összehasonlításban. ICEG Európai Központ kiadványa
- [158] Pálincás Ervin (2007): Az amerikai másodlagos jelzálogpiac válságának hatásai. Polgári Szemle, 2007 (11)
- [159] Pokol Béla (2004): Piacosítás és globális uralmi rend. Politikatudományi Szemle, 2004 (3) 5. p.

- [160] Práczser Tamás: A globalizáció múltja, jelene... és jövője? Tudásmenedzsment, 7 (1) 98-103. p.
- [161] Rédei Mária (2007): Hazautalások Kelet-és Közép-Európába. Statisztikai Szemle, 2007 (7)
- [162] Rekvényi Katalin (2002): Globalizációkritika – ATTAC előadás és alapító ülés Pécssett. Pécsi Magazin, 2002. december10.
- [163] Románia a magyar tőke célpontja. Napi Gazdaság, 2005. február 7.
- [164] Samir Amin (1997): Globalizáció vagy globális polarizálódás. Eszmélet, (33)
- [165] Sándor György (2006): A fizetésimérleg-statisztika adatgyűjtési rendszerének átalakítása. MNB előadás. 2006. január 30.
- [166] Sárközy Tamás – Surányi György – Tardos Márton (1992): Körkérdés a privatizációról II. Külgazdasági Szemle, 1992 (2) 4-25. p.
- [167] Sass Magdolna (2003): Versenyképesség és a közvetlen külföldi működőtőke-befektetésekkel kapcsolatos gazdaságpolitikák. Pénzügyminisztérium kutatási füzetek, (3)
- [168] Scheiring Gábor (2004): Tobintól a globalizációkritikáig. Népszabadság, 2004. szeptember 02.
- [169] Schweitzer András (2006): Mit gondolnak a multik Magyarországról? HVG, 2006. július 29.
- [170] Simai Mihály (1984): Hatalmi viszonyok és a világgazdaság. Valóság, 1984. február
- [171] Simái Mihály (2004): A világgazdaság a XXI. század első évtizedében. MTA VKI Műhelytanulmányok (56)
- [172] Simai Mihály (2006): A világgazdaság fejlődésének kilátásai és a magyar gazdaság, 2007–2008. MTA VKI, Vélemények, Kommentárok, Információk, 2006. december 15.
- [173] Stiglitz, Joseph E. (2001): A célok és eszközök kibővítése: úton egy „posztwashingtoni konszenzus” felé. 1998.01.07. ENSZ Egyetem és Világgazdasági Intézet, Helsinki. Az előadás szerkesztett és rövidített formája. Eszmélet, 51. szám

- [174] Streissler, Erich W. (2001): Globalizáció, tőkepiacok és az állam szerepe. Közgazdasági Szemle 48 (1) 1-17. p.
- [175] Szabó Máté (1985): Alternatív utópia – alternatív modernizáció. Valóság, 1985. október
- [176] Szalai Erzsébet (2005): Önpusztító rendszerek. Népszabadság melléklet, 2005. november 19. 4. p.
- [177] Szanyi Miklós (1997): Elmélet és gyakorlat a nemzetközi működőtőke-áramlás vizsgálatában. Közgazdasági Szemle, 44 (6) 488-508. p.
- [178] Szanyi Miklós (2002): A külföldi cégek Magyarországon: Új fejlődési modell központi szereplői? MTA VKI, Kihívások, 2002. október (159. szám)
- [179] Szanyi Miklós (2004): A külföldi tőke és az ágazati versenyképesség. MTA VKI, Műhelytanulmányok, 2004. október (63. szám)
- [180] Szanyi Miklós (2006): Privatizáció és külföldi befektetések a Balkánon. MTA VKI Műhelytanulmányok (70)
- [181] Szentés Tamás (2002): A globalizációs folyamat kedvező és kedvezőtlen hatásai. Magyar Tudomány, 2002/6 708.o
- [182] Szentés Tamás (2003): Globalizáció: áldás vagy átok? (Néhány gondolat a globalizálódás és a nemzeti fejlődés kérdéséről) In: Globalizációs trendek. 13-59.o MTA Politika Tudományok Intézete, Budapest
- [183] Szűcs Ferenc (2005): A pénzügyi válságok elméleteinek áttekintése. Competitio, 2005 (2) 143-159 p.
- [184] Tardos Márton (1994): A privatizációt is privatizálni kell. Népszabadság, 1994. január 22.
- [185] Tardos Márton (1994): Fokozódó privatizációs zűrzavar. Figyelő, 1994. március 24.
- [186] Thomas Fritz (2002): A baloldal kapitalizmus-bírálatára és az ATTAC. In: Korlátolt korlátozók? Két baloldali vélemény a globalizációellenes mozgalmakról. Eszmélet, (54)

- [187] Török Ádám (2001): A versenyképesség mérése és értelmezése. In: L Verseny Európa küszöbén. Általános Vállalkozási Főiskola Tudományos Közlemények, (3)
- [188] Válság ABC. Figyelő melléklet, 2008, 8. p. és 16-17. p.
- [189] Varga Csaba (2008): Az új globalizáció természetrajza. Polgári Szemle, 2008 (2)
- [190] Várhegyi Éva (1997): A magyar bankrendszer privatizálása. Külgazdaság, 1997 (6.)
- [191] Vekter Wallis (2002): A globalizáció alternatívája. Eszmélet, 56. szám.
- [192] Vigh-Mikle Szabolcs (2002): A nemzetközi pénzügyi rendszer reformja. Külgazdaság, 46 (6) 20-37. p.
- [193] Voszka Éva (1993): A privatizációs folyamat ma is áttekinthetetlen. Napi gazdaság, 1993. április 5.
- [194] Voszka Éva (1993): Változatok az önprivatizációra. Külgazdaság, 1993 (7) 42-54. p.
- [195] Wallis Viktor (2002): A globalizáció alternatívája. Eszmélet, (56)
- [196] Weiner Csaba (2006): Fokozódik? Orosz közvetlen tőke-beruházások a Közép- és Kelet-európai régióban. MTA VKI, Műhelytanulmányok, 2006. március (71 szám)

Felhasznált irodalom – Internet

- [197] A globalizáció korszótára - KOMPASS - kézikönyv a fiatalok emberi jogi képzéséhez. http://www.mobilitas.hu/kompass/kezikonyv_pdf
- [198] Bloomberg (2008): Banks' Subprime Market-Related Losses Reach \$506 Billion, 2008. 08. 27. <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=aDmQ660oJbfw>
- [199] Bloomberg (2008): Paulson Engineers U.S. Takeover of Fannie, Freddie, 2008. 09. 07. <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601087&sid=auCiwOBP4Fvk&refer=home>
- [200] Bloomberg (2008): Lehman Bankruptcy, 2008. 09. 15. <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601103&sid=a7twV2MeeoM0&refer=us>

- [201] Bloomberg (2008): WaMu Assets Sold to JPMorgan in Record Bank Failure, 2008. 09. 26. <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601110&sid=aVA8BrWOAimL>
- [202] Bloomberg (2008): Hypo Real Gets EU50 Billion Government-Led Bailout, 2008. 10. 06. <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=a4TJRQOdaCV0>
- [203] Cégvezetés (1998): A magyar tőke útja. 1998. 4. szám
<http://cegvezetes.cegnet.hu/1998/4/a-magyar-toke-utja>
- [204] Cégvezetés (1999): Nemzeti tőke - globális üzlet. 1999. 7. szám
<http://cegvezetes.cegnet.hu/1999/7/nemzeti-toke---globalis-uzlet>
- [205] Cégvezetés (2001): Befektetésrekord Kelet-Európában. 2001. 6. szám
<http://cegvezetes.cegnet.hu/2001/6/befektetesrekord-kelet-europaban>
- [206] Cégvezetés (2002): Erősödő versenytársak. 2002. 4. szám
<http://cegvezetes.cegnet.hu/2002/4/erosodo-versenytarsak>
- [207] Cégvezetés (2002): Kockázati tőkepiac. 2002. 10. szám
<http://cegvezetes.cegnet.hu/2002/10/kockazatitoke-piac>
- [208] FigyelőNet (2004): Tökés nagyhatalom lett Magyarország. 2004. július 30.
http://www.fn.hu/archivum/20040730/t_337_kes_nagyhatalom_lett/
- [209] FigyelőNet (2005): Magyar tőke Romániában – klímaváltozás. 2005. június 16.
http://www.fn.hu/balkan/20050614/magyar_toke_romaniaban_klimavaltozas/
- [210] FigyelőNet (2006): Szlovákiát célozza a magyar tőke. 2006. február 2.
http://www.fn.hu/uzlet/20060130/szlovakiat_celozza_magyar_toke/
- [211] FigyelőNet.hu (2008): Simor: a kamatemelés a forint elleni spekuláció miatt kellett, 2008. 11. 14. http://www.fn.hu/penzugy/20081114/simor_kamatemelés_forint/
- [212] Hetek (2005): Erős multik Magyarországon. 2006. 10. 07.
<http://hetilap.hetek.hu/index.php?cikk=57321>
- [213] Index (2007): Európai alapokat is felfüggesztettek már a hitelválság miatt, 2007. 08. 09. <http://index.hu/gazdasag/vilag/fnd070809/#more>.

- [214] Lukács Eszter (2005): A transznacionális vállalatok és a munkaerőpiac kapcsolatai. Phd értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem.
http://www.lib.uni-corvinus.hu/phd/lukacs_eszter.pdf
- [215] Magyar Narancs (2008): "A mohóság úrrá lesz a józan ész" - Király Júlia, a Magyar Nemzeti Bank alelnöke a hitelválságról, 2008. 01. 31.
<http://www.mancs.hu/index.php?gcPage=::/public/hirek/hir&id=15831>
- [216] MNB: Módszertani megjegyzések a magyar fizetési-mérleg statisztikákhoz. MNB, Statisztikai Főosztály közleményei.
http://www.mnb.hu/engine.aspx?page=mnbhu_modszertanok
- [217] MNB (2005): Közvetlen tőkebefektetés statisztika, Magyarország 1995-2003. MNB. 2005. március 31. http://www.mnb.hu/Engine.aspx?page=mnbhu_monet_kozlem
- [218] MNB (2006): Tájékoztató a fizetésimérleg-statisztika átalakításáról. MNB, 2006. évi sajtóközlemények. 2006. január 19. http://www.mnb.hu/engine.aspx?page=mnbhu_pressreleases_2006&ContentID=7665
- [219] Portfolio.hu (2008): A válság újabb lépcsője: robbanhat a nyugdíjbomba, 2008. 10. 23. <http://www.portfolio.hu/cikkek.tdp?k=5&i=104713>
- [220] Portfolio.hu (2008): Saját alapjainak dobja tovább a mentőövet a Morgan Stanley, 2008. 10. 27. <http://www.portfolio.hu/cikkek.tdp?k=5&i=104954>,

15. Mellékletek

15.1. A külföldi tőke szerepe a privatizációban

A külföldi tőke szerepe a privatizációban				
Befektető neve	Ország	Privatizált cég neve	Közvetlen privatizáció (év)	Megjegyzés
Allianz	Németország	Hungária Biztosító	1989	több lépésben
Alitalia-Siemest	Olaszország	Malév, 35%-os részesedés	1993	magyar bankok megvásárolták
Alcoa	USA	Székesfehérvári Könnyűfémmű (Köfém)	1992	több lépésben
Anylum	Belgium	Szabadegyházi Szeszipari Vállalat	1991	
Agrana	Ausztria	Kaposvári Cukorgyár, Petőházi Cukorgyár, Magyar Cukor Rt.	1990	több lépésben, másodlagos privatizáció
Atex	Oroszország	Ikarus, 30%-os részesedés	1992	tőkeemelés
Ansaldo	Olaszország	Ganz Villamossági Művek	1990	vegyes vállalat
Aegon	Hollandia	Állami Biztosító	1992	
Agip	Olaszország	Mol benzinkutak		
Akzo	Hollandia	TVK Festékgyár		
ABN Amro Bank	Hollandia	Magyar Hitelbank Rt.	1996	
ABB	Svájc - Svédország	Láng Gépgyár részleg	1989	
Atag Holding	Hollandia	Elekthermax, Pápa	1993	
Avonmore	Írország	Tejipari Vállalat, Pásztó		vegyes vállalat
Accor	Franciaország	Pannonia Hotels	1993	EBRD-vel közösen
Apple und Frenzel	Németország	Orosházi Baromfifeldolg. Vállalat	1994	
Atlas	Németország	Kaposgép		f.a. során
American Hemp. Mercantile	USA	Heavytex	1993	
Andreoli	Olaszország	Miskolci Vendéglátóipari Vállalat	1991	
Adtranz	Németország - Svédország	MÁV Dunakeszi Jármű		

AES Summit Generation	USA	Tiszai Erőmű	1996	
M. Aicher	Németország	Ózdi Acélmű Kft.	1997	
Beghin Say	Franciaország	Szerencsi, Szolnoki, Mátravidéki cukorgyárak	1991	több lépésben
British-American Tobacco	Anglia	Pécsi Dohánygyár	1991	
Bau Holding	Ausztria - Németország	Magyar Aszfalt, megyei útépítő vállalatok (Nyíregyháza, Győr, Pécs, Miskolc, Székesfehérvár)	1989	vegyes vállalat, majd kivásárlás
BASF	Németország	Pemü solymári üzem		vegyes vállalat
Brunner	Németország	Vikuv Gyógyvízrészleg		
Brau AG	Ausztria	Soproni Sörgyár	1992	
Baumler	Németország	Styl, Szombathely	1991	
Buchmann	Németország	MOM Üzem, Mátészalka		vegyes vállalat, kivásárlás
BPW	Németország	Rába Futóműgyártás, Szombathely		vegyes vállalat
Bonduelle	Franciaország	Nagykőrösi Konzervgyár, zöldborsóüzem		
Baufabrik	Németország	Balatonszentgyörgyi Téglagyár, más téglauzemek, Abony, Karcag		
Braun	Németország	Hubertus Rt. Balatonnagyberek	1991	
Bongrain	Franciaország	Répcelaki Sajtgyár, Veszprémtej	1995	
Bayerische Landesbank	Németország	Magyar Külkereskedelmi Bank Rt.	1994	több lépésben
Basalt	Németország	Uzsai Kőbánya		
British Petrol	Anglia	Mol benzinkutak		
Bayernwerk	Németország	Titász, Debrecen, ÉDÁSZ 25% Győr, Dédász Pécs, Kőgáz	1995	
Botto	Olaszország	Győri Fésűsgyártó		f.a. során
CP Holdings	Anglia	Investor-Agrimpex, Danubius, Hungária Szállodák, Agrimill, Viktória	1992	tőkepiaci vásárlás, másodlagos privatizációk
Colas	Franciaország	Zeolit Üzem Tarcal, Alterra Budapest, Pest Környéki Kőbánya, Egri, Debreceni útépítő	1991	több lépés, másodlagos privatizáció

Coats	Anglia	Újpesti Cérnagyár, Masterfil Nagyatádi Cérnagyár	1989	több tranzakció
Cogei	Olaszország	Betonútépítő Vállalat		
Compaq Beteiligungs	Ausztria	Lábatlani Mészművek	1989	vegyes vállalat, kivásárlás
Compagnie General de Chauffe	Franciaország	Prométheusz	1992	
Continental	Németország	Állami konzervgyárak csomagolóüzemei		
Claas	Németország	Mezőgép, Törökszentmiklós		
Caterpillar	USA	Pestvidéki Gépgyár üzeme		vegyesvállalat
Carnaud- metalbox	Franciaország, USA	Konzervgyárak, fémcsomagoló üzem		
Cofinec	Franciaország	Petőfi Nyomda, Kner Nyomda	1992	
Cargill	USA	Agrograin, kisebbségi rész		másodlagos privatizáció
Daewoo	Dél-Korea	Magyar Gördülő-csapágy Művek Rt.	1996	
Delhaize	Belgium	Duna Fűszért	1989	
Dietiker	Svájc	Bubiv egri üzeme		
G. Dauphin	Franciaország	MÉH vállalatok, Budapest, Szeged, Nyíregyháza	1993	
Danone	Franciaország	Budapesti Tejipari Vállalat Kelet-Pesti üzeme	1995	
Deutsche Telekom- Ameritech	Németország, USA	Matáv	1993	több lépésben
Dow Chemical	USA	Nitrokémia Szigetelőüzem		
Delco	USA	Autovill	1995	
DAF Truck	Hollandia	Hungarocamion, Hungarotruck		
DG Bank	Németország	Takarékbank	1997	
Electrolux	Svédország	Lehel Hűtőgépgyár	1991	
Esab	Svédország	Csepeli Fémmű Hegesztőgyár		
Eucken	Németország	Siófoki Üdítőüzem		
Eagle Medical Products	Izrael	Omker	1993	
Excel	Szingapúr	Csepeli Szerszámgépgyár		f.a. során
Electricite de France	Franciaország	ÉDÁSZ, Győr Démász, Szeged	1995	

Elin Wasserwerks-technik	Ausztria	MOM Vízmérés-technikai Rt.		
ERU	Hollandia	Budafoki Sajtgyár		f.a. során
Erste Bank	Ausztria	Mezőbank	1997	
Ferruzi-Unilever	Olaszország, Hollandia	Nömov	1991	
Frantschuch-Neusidler	Ausztria	Szolnoki Papírgyár		f.a. során
Fabricom	Belgium	Pest Megyei Villanszerelő Vállalat	1993	
General Electric	USA	Tungsum	1989	
GE Capital	USA	Budapest Bank	1995	EBRD-vel közösen
Geiner	Ausztria	Észak-magyarországi Vegyi Művek üzeme, Pannonplast üzeme	1991	
GEA	Németország	Energiagazdálkodási intézet		
Great Lakes Trading Company	USA	Chemol	1992	
Getz	USA	Budapesti Agroker		
Gazprom	Oroszország	ÁÉB Dunántúli Kőolajipari Gépgyár		
GTM	Franciaország	Hídépítő Vállalat	1993	
GMF	Franciaország	Tokaj-Panzos		
Gaz de France	Franciaország	Égáz Győr Dégáz, Szeged	1995	
Gala	Franciaország	Szegedtej		
Henkell	Németország	Hungarovin Balatonboglári Borkombinát		
Heidelberg-Swenk	Németország	Dunai Cementmű, Beremendi Cementmű	1989	
Henkel	Németország	Szolnoki Vegyiművek mosószerüzem, Taurus Ragasztógyár, Chemical barcsi üzem		másodlagos privatizáció
Holderbank	Svájc	Lábatlani Cementművek, Hejőcsabai Cement- és Mészművek	1989	több lépésben
Hemingway	USA	Orient Rt.	1989	több lépésben
Heinz	USA	Kecskeméti Konzervgyár	1992	
Hatschek	Ausztria	Eternit	1989	vegyesvállalat
Hauni	Németország	Sophiane Gépgyár		f.a. során
Homogenholz	Ausztria	Falco, Szombathely	1995	

Hirschmann	Németország	BHG békéscsabai üzem		vegyes vállalat
Hngarian Industries	Ausztria	Főnix, Debrecen Gardénia, Győr		
Interbrew	Belgium	Borsodi Sörgyár	1991	
Julius Meinl	Ausztria	Csemege, Budapest Nyugat, Szombathely Alfa, Budapest Kunság Fűszért, Szolnok Kaposker, Dunaker		közvetlen kivásárlás másodlagos privatizációk
IVO-Tomen	Finnország - Japán	Budapesti Erőmű	1996	
Italgas	Olaszország	Tigáz	1995	
Intercontinental	Japán	Fórum Hotel		
ICN	USA	Alkaloida, Tiszavasvári	1996	
IVO-Tomen	Finnország	Erőterv		
Impregho-FIAT-csoport	Olaszország	Mélyépítő Kft.		másodlagos privatizáció
Klose	Németország	SZKIV mohácsi üzeme		vegyes vállalat kivásárlás
Knorr Bremse	Németország	SZIM Kecskeméti gyára		vegyes vállalat kivásárlás
Kleider Bauer	Ausztria	Fővárosi Ruházati Bolt	1989	vegyesvállalat
Koehne	Németország	MÁVÉP, Dombóvár		
Kreditetbank-Irish Life	Belgium-Írország	Kereskedelmi és Hitelbank Rt.	1997	
Kelet-Szlovákiai Vasművek	Szlovákia	Diósgyőri Acélművek	1998	
Linde	Németország	Répcelaki Szénsavgyár, Dunaerr Oxigéngyár	1991	
Lucky Star	Dél-Korea	Pannonplast Üzem		vegyesvállalat
Linamar	Kanada	Orosházi Mezőgép		
Lasselsberger-Kanuf	Ausztria	Kőbányák		
Legrand	Franciaország	Kontavill, Csongrád		
Leir	Ausztria	Mátraderecskei Téglagyár		
Leroy-Sower	Franciaország	Ikladi Műszergyár		f.a. során
Le Bier	Franciaország	Ajkai Öntöde		
Laesaffre	Franciaország	Buszesz Élesztőgyár		másodlagos privatizáció
Marriott	USA	Duna Intercontinental	1993	
Messer Griesheim	Németország	Oxigén- és Disszousgázgyár	1992	
Mautner Markhof	Ausztria	Buszesz	1991	
Merlin Gerin	Franciaország	Vertesz	1991	

Müller	Németország	Fontana, Gerbeaud	1993	
B. Matthews	Anglia	Sárvári Baromfi-feldolgozó Vállalat	1993	
Michelin	Franciaország	Taurus	1996	
Mössner Petroleum	Németország - Omán	Ada, Apc Szolnoki Kőolajkutató	1991	másodlagos privatizáció
Nestlé	Svájc	Szerencsi Édesipari Vállalat	1993	
Novpharm	Kanada	Humán, Gödöllő	1995	több lépésben
Nutricia	Hollandia	Hajdútej		
OBB	Ausztria	GYSEV, Sopron		
Osztrák Állami Nyomda	Ausztria	Széchenyi Nyomda, Győr		
Owens Illionis	USA	Orosházi Öblösüveggyár, Sajószentpéteri Üveggyár	1990	másodlagos privatizáció
Prinzhorn	Ausztria	Dunapack	1992	több lépésben
Pamgas	Anglia - Hollandia	Prímagáz	1993	
Pepsi Cola	USA	Fővárosi Ásványvíz- és Üdítőital-ipari vállalat	1992	
Philip Morris	USA	Egri Dohánygyár	1992	
Pankl Hofmann	Ausztria	Möbiusz, Pécs Szigma, Bácsbús	1993	
Porr	Ausztria	Földgép	1992	
Parmalat	Olaszország	Fejértej	1991	
Prost	Németország	Főfotó	1993	
Pfeidler	Németország	Lábatlani Vasbetonipari Művek	1993	
Panos Zeritis	Görögország	Piszkei Papír		
Pholmann	Németország	Sofa, Sopron	1993	
Pini	Olaszország	Kaposvári Húskombinát		f.a. során
Powergen	Anglia	Csepeli Erőmű	1995	
Phoenix	Németország	Taurus két üzeme	1997	másodlagos privatizáció
Powerfin	Belgium	Dunamenti Erőmű	1995	
Panola	Franciaország	Csőszer csongrádi üzeme		
Reemtsma	Németország	Debreceni Dohánygyár	1992	
Reynolds Tobacco	USA	Sátoraljaújhegyi Dohánygyár	1992	később eladta
Roto	Németország	Elzett		
Reinhold und Mahler	Németország	Gyár- és Gépszerező Vállalat Hőtechnika Vállalat		másodlagos privatizáció, f.a. során
Raab Karcher	Németország	budapesti, dél-dunántúli, észak-magyarországi	1995	

		tüzepek		
Ruhrgas-VEW	Németország	Főgáz, Dél-dunántúli Gázszolgáltató	1995	
RWE-Energie-EVS	Németország	Elmű, ÉMÁSZ, Mátrai Erőmű, 25% TIGÁZ	1995	
Servier	Franciaország	Egis		több lépésben
Sanofi	Franciaország	Chinoin	1991	
Siemens	Németország	Villanyszerelő-ipari Vállalat, Magyar Kábel Művek, Telefongyár, Erőkar, Csepeli Transzformátorgyár		közvetlen privatizáció, másodlagos privatizáció
Sare Lee	USA	Compact	1991	
Stollwerck	Németország	Budapesti Édesipari Vállalat	1992	
Shell	Hollandia	Benzinkutak		
Steinhoff	Németország	Nagykanizsai Bútorgyár		
Salamander	Németország	Főnícia Tiszai Cipőgyár egyes részlegei		
Schlumberger	Franciaország	Ganz Árammérőgyár		
Spar	Németország	General Budapest Közért Éliker		közvetlen és másodlagos privatizáció
South African Breweries	Dél-Afrika	Kőbányai Sörgyár	1993	
Strabag	Ausztria	több megyei útépítő cég	1989	
Suchard	USA - Svájc	Budapesti Csokoládégyár üzeme		másodlagos privatizáció
Stora	Svédország	Papírker		másodlagos privatizáció
Tengelmann	Németország	Fővárosi közérték, Centrum	1994	másodlagos privatizáció
Total	Franciaország	Dunántúli pb-forgalmazás, Budalakk Festékgár		
Tondach	Ausztria	Jamina Cserépgyár, Csorna, Beled cserépüzemek		
Tate and Lyle (Estern Sugars) Generale Sucrere	Anglia, Franciaország	Kabai Cukorgyár	1991	
Tesco	Anglia	Global TH, Győr		
Twickel	Németország	Szekszárdi Mezőgazdasági Kombinát		
Thyssen	Németország	Ferroglobus	1993	
Teva	Izrael	Biogal	1998	

Tenneco	USA	Dunaferr Erőmű	1995	
Thakral	Szingapúr	Orion		másodlagos privatizáció
Unilever	Anglia - Hollandia	Nömov Veszprémetej jégkrémgyár, Bajai Hűtőipari Vállalat	1991	
United Biscuit	Anglia	Győri Kekszgyár	1991	
Unversale Supply Company	Izrael	Masterfil váci üzem		
ULT	USA	Nyírdófer	1993	
Uniwatt	Németország	Láng Gépgyár dombóvári üzeme		
Villeroy und Boch	Németország	Alföldi Porcelángyár	1992	
Voest Alpine	Ausztria	Dunaferr Hideghengermű, Vamav	1992	vegyesvállalat
Vogel und Noot	Ausztria	Mezőgazdasági Gépgyár üzemei, Mosonmagyaróvár		vegyesvállalat
Van Leer	Hollandia	Mol Hordógyár		
Wienerberger	Ausztria	Hat téglagyár	1989	
West-Deutsche Landesbank	Németország	Általános Vállalkozási Bank	1992	
Wavin	Hollandia	Pemü zsámbéki gyár	1992	
Watmoughs Holdings	Anglia	Révai Nyomda	1991	
Weinckhein	Ausztria	Pécsi Sörgyár	1993	
Wolters and Kluvert	Hollandia	Négy szakkönyvkiadó		másodlagos privatizáció
Ytong	Németország	Blokkgyárak, Gyöngyös, Kazincbarcika		f.a. után
Z.F. AG	Németország	Egri Sebességváltógyár		f.a. után
Zytec	USA	BHG tatabányai üzeme		
Zoltek	USA	Magyar Viscosagyár	1994	
Ziegelwerke	Ausztria	Észak-dunántúli Téglagyár		
Zaklencentralle	Hollandia	Kender és Jutagyár		Másodlagos privatizáció

15.2. A 100 legnagyobb árbevételű magyarországi cég

Rang-sor	Cég	Ágazat	Árbevétel (millió Ft)
1.	Mol Magyar Olaj- és Gázipari Nyrt.	Energiaipar	2 593 951
2.	Audi Hungaria Motor Kft.	Autógyártás	1 484 811
3.	Nokia Komárom Kft.	Elektronikai ipar	1 261 013
4.	E.On Földgáz Trade Zrt.	energia-nagyker.	784 012
5.	Philips Industries Magyarország Kft.	Elektronikai ipar	727 357
6.	Magyar Telekom Távközlési Nyrt.	Távközlés	676 661
7.	GE Hungary Ipari és Kereskedelmi Zrt.	Elektronikai ipar	642 725
8.	Magyar Villamos Művek Zrt.	energiaszolgáltatás	627 800
9.	E.On Hungária Energetikai Zrt.	energiaszolgáltatás	576 003
10.	Magyar Suzuki Zrt.	Autógyártás	557 691
11.	Tesco-Global Áruházak Zrt.	kiskereskedelem	534 213
12.	Samsung Electronics Magyar Zrt.	Elektronikai ipar	511 790
13.	MVM Trade Kft.	energia-nagyker.	494 209
14.	Panrusgáz Magyar-Orosz Gázipari Zrt.	energia-nagyker.	468 671
15.	Tiszai Vegyi Kombinát Nyrt.	Vegyipar	337 646
16.	Sanmina-SCI Magyarország Kft.	Elektronikai ipar	336 032
17.	Moltrade-Mineralimpex Zrt.	energia-nagyker.	296 483
18.	Alcoa-Köfém Kft.	Fémfeldolgozás	290 105
19.	Spar Magyarország Kereskedelmi Kft.	kiskereskedelem	284 468
20.	ISD Dunaferr Dunai Vasmű Zrt.	Fémfeldolgozás	278 883
21.	Budapesti Elektromos Művek Nyrt.	energiaszolgáltatás	277 354
22.	Jabil Circuit Magyarország Kft.	Elektronikai ipar	273 582
23.	General Motors Southeast Europe Kft.	autókereskedelem	271 742
24.	Flextronics International Kft.	Elektronikai ipar	262 552
25.	OMV Hungária Ásványolaj Kft.	Üzemanyagkereskedelem	261 626
26.	First Chemical Holding Kft.	Vagyonkezelés	259 675
27.	Tigáz Tiszántúli Gázszolgáltató Zrt.	energiaszolgáltatás	250 128
28.	Michelin Közép-Európa Kereskedelmi Zrt.	autóalkatrész-kereskedés	245 142
29.	Sanofi-aventis/Chinoín	Gyógyszeripar	241 936
30.	Electrolux Lehel Hűtőgépgyár Kft.	Gépgyártás	224 646
31.	Richter Gedeon Vegyészeti Gyár Nyrt.	Gyógyszeripar	224 076
32.	BorsodChem Zrt.	Vegyipar	220 621
33.	Shell Hungary Kereskedelmi Zrt.	Üzemanyagkereskedelem	217 152
34.	Metro Kereskedelmi Kft.	nagyker. (vegyes)	214 285
35.	Robert Bosch Elektronika Kft.	autóalkatrész-gyártás	209 853
36.	Auchan Magyarország Kft.	kiskereskedelem	208 782
37.	Porsche Hungaria Kft.	autókereskedelem	194 617

38.	Hungaropharma Zrt.	Gyógyszer-nagyker.	194 501
39.	Pannon GSM Távközlési Zrt.	Távközlés	192 654
40.	Fővárosi Gázművek Zrt.	energiaszolgáltatás	190 493
41.	Phoenix Pharma Zrt.	Gyógyszer-nagyker.	184 688
42.	Magyar Posta Zrt.	postaszolgáltatás	181 683
43.	IBM DSS Információtechnológiai Kft.	elektronikai ipar	180 413
44.	EMFESZ Kft.	energiaszolgáltatás	179 476
45.	Magyar Államvasutak Zrt.	Fuvarozás	179 088
46.	Humantrade / Teva Hungary	gyógyszeripar és ker.	178 151
47.	British American Tobacco Mo. Kft.	nagyker. (dohány)	164 573
48.	Chevrolet Southeast Europe Kft.	autókereskedelem	164 525
49.	E.On Energiaszolgáltató Kft.	energiakereskedelem	162 495
50.	Sanofi-Aventis Zrt.	Gyógyszer-nagyker.	154 628
51.	Philip Morris Magyarország Kft.	dohányipar és -nagyker.	152 237
52.	Dél-magyarországi Áramszolgáltató Nyrt.	energiaszolgáltatás	149 209
53.	E.On Észak-dunántúli Áramszolgáltató Zrt.	energiaszolgáltatás	146 548
54.	Szerencsejáték Zrt.	szórakoztatóipar	144 935
55.	BAT Pécsi Dohánygyár Kft.	Dohányipar	142 807
56.	Vodafone Magyarország Zrt.	Távközlés	142 728
57.	Strabag Zrt.	Építőipar	140 925
58.	Genpact International Mft.	Informatika	140 777
59.	Denso Gyártó Magyarország Kft.	autóalkatrész-gyártás	138 754
60.	Égáz-Dégáz Zrt.	energiaszolgáltatás	137 952
61.	Magyar Légiközlekedési Zrt.	Fuvarozás	134 414
62.	Paksi Atomerőmű Zrt.	energiaszolgáltatás	133 489
63.	KITE Mezőgazdasági Szolgáltató Zrt.	nagyker. (gép)	130 969
64.	Penny-Market Kereskedelmi Kft.	kiskereskedelem	130 841
65.	Lear Corporation Hungary Kft.	autóalkatrész-gyártás	120 867
66.	Egis Gyógyszergyár Nyrt.	Gyógyszeripar	117 176
67.	Hídépítő Zrt.	Építőipar	112 587
68.	Észak-Magyarországi Áramszolg. Nyrt.	energiaszolgáltatás	111 886
69.	Michelin Hungária Abroncsgyártó Kft.	gumi- és műanyagipar	111 611
70.	VCP Overseas Holding Kft.	nagyker. (gép)	107 390
71.	LuK Savaria Kuplunggyártó Kft.	autóalkatrész-gyártás	103 264
72.	Sanyo Hungary Kft.	elektronikai ipar	100 427
73.	Teva Gyógyszergyár Zrt.	Gyógyszeripar	99 439
74.	Magyar Hipermarket Kft.	kiskereskedelem	99 022
75.	FIH Europe Kft.	elektronikai ipar	98 728
76.	Dunamenti Erőmű Zrt.	energiaszolgáltatás	98 717
77.	Plus Élelmiszer Diszkont Kft.	kiskereskedelem	97 735
78.	Magyar Lapterjesztő Zrt.	hírlap-kereskedelem	95 094
79.	E.On Tiszántúli Áramszolgáltató Zrt.	energiaszolgáltatás	93 885
80.	IKR Zrt.	nagyker. (gép)	93 402

81.	Mavir Zrt.	energiaszolgáltatás	92 232
82.	MÁV Cargo Zrt.	Fuvarozás	91 027
83.	Waberer's Holding Zrt.	Vagyonkez. (fuvarozás)	89 640
84.	Agip Hungaria Zrt.	üzemanyag-ker	89 001
85.	Temic Telefunken Hungary Kft.	elektronikai ipar	87 602
86.	Vegyépszer Zrt.	Építőipar	86 658
87.	Agrograin Kereskedelmi Zrt.	nagyker. (agrártermék)	85 442
88.	E.On Dél-dunántúli Áramszolgáltató Zrt.	energiaszolgáltatás	85 432
89.	Nestlé Hungária Kft.	élelmiszeripar	83 882
90.	Videoton Holding Zrt.	elektronikai ipar	81 528
91.	Ford Közép- és Kelet-Európai Kft.	autókereskedelem	80 873
92.	Henkel Magyarország Kft.	Vegyipar	79 803
93.	W.J. Gabona Kereskedelmi Kft.	nagyker. (agrártermék)	79 546
94.	Visteon Hungary Kft.	autóalkatrész-gyártás	79 371
95.	Dunapack Zrt.	Papíripar	78 502
96.	Colas-Hungaria Kft.	Építőipar	77 698
97.	Coca-Cola HBC Magyarország Kft.	élelmiszeripar	77 591
98.	Unilever Magyarország Kft.	élelmiszeripar	75 887
99.	FGSZ Földgázszállító Zrt.	csővezetékes szállítás	75 130
100.	Betonút Zrt.	Építőipar	74 293

15.3. A legnagyobb hazai exportőrök

Rang-sor	Cég	Ágazat	Export (millió Ft)
1.	Mol Magyar Olaj- és Gázipari Nyrt.	Energiaipar	1 529 435
2.	Audi Hungaria Motor Kft.	Autógyártás	1 480 747
3.	Nokia Komárom Kft.	Elektronikai ipar	1 233 262
4.	Philips Industries Magyarország Kft.	Elektronikai ipar	724 029
5.	GE Hungary Ipari és Kereskedelmi Zrt.	Elektronikai ipar	625 390
6.	Magyar Suzuki Zrt.	Autógyártás	474 701
7.	Samsung Electronics Magyar Zrt.	Elektronikai ipar	450 263
8.	Flextronics International Kft.	Elektronikai ipar	259 828
9.	Alcoa-Köfém Kft.	fémfeldolgozás	245 781
10.	Michelin Közép-Európa Kereskedelmi Zrt.	autóalkatrész-ker.	244 657
11.	Robert Bosch Elektronika Kft.	autóalkatrész-gyártás	209 700
12.	Sanofi-aventis/Chinoin	gyógyszeripar	193 714
13.	IBM DSS Információtechnológiai Kft.	Elektronikai ipar	180 390
14.	Richter Gedeon Vegyészeti Gyár Nyrt.	gyógyszeripar	176 580
15.	Tiszai Vegyi Kombinát Nyrt.	Vegyipar	175 737
16.	BorsodChem Zrt.	Vegyipar	168 367
17.	Electrolux Lehel Hűtőgépgyár Kft.	Gépgyártás	159 109
18.	ISD Dunaferr Dunai Vasmű Zrt.	fémfeldolgozás	150 774
19.	Chevrolet Southeast Europe Kft.	autókereskedelem	148 354
20.	Jabil Circuit Magyarország Kft.	Elektronikai ipar	140 496
21.	Denso Gyártó Magyarország Kft.	autóalkatrész-gyártás	138 166
22.	Sanmina-SCI Magyarország Kft.	Elektronikai ipar	126 497
23.	Magyar Telekom Távközlési Nyrt.	Távközlés	114 385
24.	Sanofi-Aventis Zrt.	gyógyszer-nagyker.	107 687
25.	VCP Overseas Holding Kft.	nagyker. (gép)	107 390
26.	Lear Corporation Hungary Kft.	autóalkatrész-gyártás	105 775
27.	Sanyo Hungary Kft.	Elektronikai ipar	100 314
28.	Magyar Légiközlekedési Zrt.	Fuvarozás	97 637
29.	LuK Savaria Kuplunggyártó Kft.	autóalkatrész-gyártás	91 557
30.	Humantrade / Teva Hungary	gyógyszeripar és -ker.	80 373
31.	Visteon Hungary Kft.	autóalkatrész-gyártás	79 371
32.	W.J. Gabona Kereskedelmi Kft.	nagyker. (agrártermék)	79 052
33.	Panrusgáz Magyar-Orosz Gázipari Zrt.	energia-nagyker.	74 910
34.	Michelin Hungária Abroncsgyártó Kft.	gumi- és műanyagipar	71 553
35.	Egis Gyógyszergyár Nyrt.	Gyógyszeripar	67 457
36.	Porsche Hungaria Kft.	Autókereskedelem	60 010

37.	Agrograin Kereskedelmi Zrt.	nagyker. (agrártermék)	57 193
38.	Temic Telefunken Hungary Kft.	Elektronikai ipar	54 779
39.	Waberer's Holding Zrt.	vagyonkez. (fuvarozás)	49 031
40.	Videoton Holding Zrt.	Elektronikai ipar	48 497
41.	Nestlé Hungária Kft.	Élelmiszeripar	45 939
42.	Henkel Magyarország Kft.	Vegyipar	35 573
43.	FIH Europe Kft.	Elektronikai ipar	31 727
44.	Moltrade-Mineralimpex Zrt.	energia-nagyker.	24 703
45.	KITE Mezőgazdasági Szolgáltató Zrt.	nagyker. (gép)	22 138
46.	Magyar Villamos Művek Zrt.	energiaszolgáltatás	20 397
47.	Dunapack Zrt.	Papíripar	19 082
48.	MÁV Cargo Zrt.	Fuvarozás	17 881
49.	Unilever Magyarország Kft.	Élelmiszeripar	14 124
50.	FGSZ Földgázszállító Zrt.	csővezetékes szállítás	13 893
51.	Ford Közép- és Kelet-Európai Kft.	Autókereskedelem	13 434
52.	Dél-magyarországi Áramszolgáltató Nyrt.	energiaszolgáltatás	10 414
53.	E.On Földgáz Trade Zrt.	energia-nagyker.	9 218
54.	Coca-Cola HBC Magyarország Kft.	Élelmiszeripar	8 450
55.	BAT Pécsi Dohánygyár Kft.	Dohányipar	7 252
56.	IKR Zrt.	nagyker. (gép)	6 500
57.	MVM Trade Kft.	energia-nagyker.	5 649
58.	Vodafone Magyarország Zrt.	Távközlés	5 150
59.	Magyar Államvasutak Zrt.	Fuvarozás	4 146
60.	Shell Hungary Kereskedelmi Zrt.	üzemanyagkereskedelem	3 372
61.	Pannon GSM Távközlési Zrt.	Távközlés	3 032
62.	Vegyépszer Zrt.	Építőipar	1 806
63.	Metro Kereskedelmi Kft.	nagyker. (vegyes)	1 355
64.	OMV Hungária Ásványolaj Kft.	Üzemanyagkereskedelem	1 276
65.	Phoenix Pharma Zrt.	gyógyszer-nagyker.	876
66.	EMFESZ Kft.	energiaszolgáltatás	620
67.	Magyar Posta Zrt.	Postaszolgáltatás	612
68.	Tesco-Global Áruházak Zrt.	Kiskereskedelem	468
69.	Hídépítő Zrt.	Építőipar	446
70.	Hungaropharma Zrt.	gyógyszer-nagyker.	336
71.	Colas-Hungaria Kft.	Építőipar	284
72.	Penny-Market Kereskedelmi Kft.	kiskereskedelem	195
73.	Mavir Zrt.	energiaszolgáltatás	147
74.	Philip Morris Magyarország Kft.	dohányipar és -nagyker.	63
75.	Dunamenti Erőmű Zrt.	energiaszolgáltatás	38

16. Köszönet nyilvánítás

Őszinte köszönettel tartozom témavezetőmnek Dr Balázs Judit egyetemi tanárnak, nemcsak az általa nyújtott értékes szakmai segítségért, hanem azért a lelki támogatásért, biztatásért, mellyel évek óta segíti ezt a kutatómunkát.

Köszönöm Medve András Phd főiskolai tanárnak, karunk jelenlegi dékánjának az állandó biztatást, szelíd „kényszerítést”, mely nélkül valószínűleg nem öltött volna írott formát a téma iránti két évtizedes szakmai érdeklődésem, kutatómunkám.

Külön köszönettel tartozom a BMF GTI igazgató helyettesének, Bácsi Rózsának, aki az intézeti munkaszervezésnél és órabeosztásnál – a lehetőségekhez mérten - figyelmet fordított arra, hogy lehetőségem legyen a doktori iskola elvégzésére.

Köszönöm fiaimnak az értékezés technikai kivitelezésében nyújtott informatikai segítséget, valamint, azt, hogy a legfrissebb angol nyelvű webes felületek információtartalmát elérhetővé tették számomra.

Köszönöm továbbá népes családomnak, hogy egyéb feladataim egy részét átvállalták, és elviselték azt az állandó feszültséget, mely az időhiány és a feladatok sokasága következtében a mindennapokra rányomta bélyegét.

Végül, de nem utolsó sorban köszönöm Árendás Györgynek, a Nyugat-Magyarországi Egyetem Doktori Iskolája titkárának, a türelmes, rendszeres felvilágosítást és technikai segítséget.

17. NYILATKOZAT

Alulírott, PAPPNÉ NAGY VALÉRIA jelen nyilatkozat aláírásával kijelentem, hogy „A magyar gazdaság transznacionalizálódási folyamata 1989-2009” című

PhD értekezésem

önálló munkám, az értekezés készítése során betartottam *a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv.* szabályait, valamint a Széchenyi István Gazdasági folyamatok elmélete és gyakorlata Doktori Iskola által előírt, a doktori értekezés készítésére vonatkozó szabályokat, különösen a hivatkozások és idézések tekintetében.

Kijelentem továbbá, hogy az értekezés készítése során az önálló kutatómunka kitétel tekintetében a programvezetőt illetve a témavezetőt nem tévesztettem meg.

Jelen nyilatkozat aláírásával tudomásul veszem, hogy amennyiben bizonyítható, hogy az értekezést nem magam készítettem, vagy az értekezéssel kapcsolatban szerzői jogsértés ténye merül fel, a Nyugat-magyarországi Egyetem megtagadja az értekezés befogadását.

Az értekezés befogadásának megtagadása nem érinti a szerzői jogsértés miatti egyéb (polgári jogi, szabálysértési jogi, büntetőjogi) jogkövetkezményeket.

Sopron, 2010. április 4.

.....
doktorjelölt